

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Курашовілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 25.07.19 р.

Підписано до друку 25.07.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 13,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2507/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факуль-
тету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "АКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 25.07.19 р.

Підписано до друку 25.07.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 13,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2507/2.

Віддруковано у ТОВ «АКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Комафницька Г. О.

Показники оцінювання якості митного обслуговування державно-приватного партнерства 5

Селіверстова А. С., Лосовська Н. В.

Особливості формування соціальної відповідальності бізнесу в Україні 11

Кушнір С. О.

Політика державного регулювання у системі інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору 16

Крисак А. О., Мусятовська А. Й.

Актуальні проблеми розвитку малих підприємств в Україні та перспективні напрями їх вирішення 21

Сидоров І. П.

Удосконалення методики оцінки інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств 27

Державне управління

Толуб'як В. С., Костецький В. В.

Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні 33

Шведун В. О.

Особливості державного регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів 42

Кравчук О. В.

Розробка моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю 45

Зима І. Я.

Науковий концепт формування механізмів державного управління та значення здоров'я людини 48

Шевчук І. В.

Стратегічні орієнтири України в сфері економічної безпеки в умовах глобалізаційних перетворень 53

Григорчак І. М.

Особливості функціонування регіональних органів державного управління в сфері туризму та курортів: організаційно-структурний аспект 58

Шестаковська Т. А., Батракова Т. І.

Світовий досвід формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору 65

Гайдук С. А.

Використання дво- та тривимірної моделей для обґрунтування стратегії національної морської діяльності 71

Семенова Ю. М.

Екологічне страхування у контексті державного регулювання водокористування 77

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 14 / 2019

CONTENTS:

Economy

Komarnytska H.

INDICATORS FOR ASSESSING THE QUALITY OF CUSTOMS SERVICE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP 5

Seliverstova L., Losovska N.

FEATURES OF THE FORMATION OF BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE 11

Kushnir S.

GOVERNMENT POLICY REGULATION IN THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SAFETY AGRICULTURAL SECTOR 16

Krysak A., Musiatovska L.

ACTUAL DEVELOPING PROBLEMS OF SMALL ENTERPRISES IN UKRAINE AND PROMISING DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION 21

Sidorov I.

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF DAIRY PROCESSING ENTERPRISES 27

Public administration

Tolubiyak V., Kostetsky V.

PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF THE UNIFIED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE 33

Shvedun V.

THE RESEARCH OF FEATURES OF STATE REGULATION OF THE SERVICES AND GOODS VETERINARY MARKET 42

Kravchuk O.

THE DEVELOPMENT OF MODEL OF RESEARCH OF THE CRIME MECHANISM IN PUBLIC ADMINISTRATION OF EXPERT AND CRIMINALIST ACTIVITY 45

Zyma I.

THE SCIENTIFIC CONCEPT OF THE FORMATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION AND THE IMPORTANCE OF HUMAN HEALTH 48

Shevchuk I.

STRATEGIC BENCHMARKS OF UKRAINE IN THE FIELD OF ECONOMIC SECURITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION TRANSFORMATIONS 53

Hryhorchak I.

FEATURES OF FUNCTIONING OF REGIONAL STATE ADMINISTRATION AUTHORITIES IN THE FIELD OF TOURISM AND RESORTS: ORGANIZATIONAL AND STRUCTURAL ASPECT 58

Shestakovska T., Batrakova T.

WORLD EXPERIENCE OF FORMATION AND REALIZATION OF THE STATE POLICY INNOVATIVE DEVELOPMENT AGRARIAN SECTOR 65

Gayduk S.

USING TWO- AND THREE-DIMENSIONAL MODELS FOR FOUNDATION OF NATIONAL MARITIME ACTIVITIES STRATEGY 71

Semenova Y.

ECOLOGICAL INSURANCE IN CONTEXT OF WATER RESOURCES USE STATE REGULATION 77

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

Г. О. Комарницька,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри економіки та менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-5533-6439

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.5

ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ МИТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Н. Komarnytska,
PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of Department
of Economics and Management, Ivan Franko National University of Lviv

INDICATORS FOR ASSESSING THE QUALITY OF CUSTOMS SERVICE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

У статті обгрунтовано актуальність оцінювання якості митного обслуговування державно-приватного партнерства на засадах розрахунку системи репрезентативних індикаторів. Розглянуто та проаналізовано існуючі підходи до оцінювання ефективності роботи митних органів та ідентифіковано ключові проблеми у цій сфері. Обгрунтовано сутність та суб'єктний склад митного обслуговування державно-приватного партнерства. Сформульовано тлумачення поняття "якість митного обслуговування державно-приватного партнерства" у діагностичному контексті як рівень надання митних послуг різними суб'єктами (митними органами, митними посередниками, спеціалізованими організаціями митного профілю) іноземним приватним партнерам на засадах діагностування істотних параметрів, властивостей, характеристик процесу митного обслуговування за критеріями врахування міжнародних, національних та підприємницьких митних інтересів. Розроблено комплексну систему індикаторів оцінювання якості митного обслуговування державно-приватного партнерства.

In today's conditions of socio-economic instability in the state, one of the priority mechanisms for financing strategically important projects of development of various social spheres of the country is public-private partnership with the participation of foreign private partners. Customs service is one of the key factors that decisively influence decision-making by a foreign business entity regarding the initiation and further cooperation with state and local authorities within the public-private partnership. So, the more favorable and high quality is the customs service of the public-private partnership in the country of the state partner, the more the foreign private partner is interested in the initiation and continuation of this kind of cooperation. In obtaining a comprehensive information picture on the state of customs service of public-private partnerships, both a foreign private partner and state authorities are interested. After all, such information enables, on the one hand, the foreign entity to analyze the efficiency and convenience of customs service in the country of the state partner and on this basis make a decision on the utility of starting cooperation with the public sector. On the other hand, based on the data on the real state of the customs service of public-private partnership, state authorities can identify key issues in this area and implement measures to address them in order to facilitate the legal transfer of goods and capital of foreign private partners. To obtain such information, it is necessary to carry out a targeted assessment of the quality of the customs service of the public-private partnership on the basis of the calculation of a number of representative indicators. In the diagnostic context, under the quality of customs service of public-private

partnership, it is proposed to understand the level of provision of customs services by various subjects (customs authorities, customs intermediaries, specialized customs organizations) to foreign private partners on the basis of the diagnosis of essential parameters, properties, characteristics of the customs service process taking into account international, national and business customs interests. The formation of an indicator base for assessing the quality of the customs service of public-private partnership was based on the consideration of the interests of foreign private partners, as well as generally accepted international customs principles and European trends in the development of customs activities.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, митне обслуговування, митні органи, митні посередники, показники, якість.

Key words: public-private partnership, customs service, customs authorities, customs intermediaries, indicators, quality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах європейської інтеграції, що покликана наблизити та долучити Україну до розвинених країн світу, державно-приватне партнерство є одним із ключових механізмів забезпечення цього процесу. Співробітництво державних і місцевих органів влади з приватним бізнесом дає змогу успішно імплементувати масштабні проекти розвитку стратегічно важливих сфер країни, що з тих чи інших причин залишаються нереалізованими. Однак в умовах соціально-економічної кризи в державі та водночас активізації євроінтеграційних процесів важливого значення набуває залучення іноземних інвесторів до взаємодії із державними і місцевими органами влади в Україні, що дасть змогу не лише забезпечити притік фінансових ресурсів, але й інноваційного досвіду ведення роботи у певній сфері. Незважаючи на вагомий переваги державного партнерства із зарубіжним приватним сектором, на сьогодні ця сфера в Україні залишається на етапі становлення та потребує подальшого прогресивного розвитку. Для активізації співробітництва з іноземними інвесторами необхідно забезпечити сприятливі та вигідні умови започаткування і ведення державно-приватного партнерства зарубіжним суб'єктом. У цьому контексті одним із важливих факторів є митне обслуговування в країні державного партнера, що спрямоване на забезпечення правомірного здійснення іноземним інвестором будь-яких операцій з товарами чи капіталом, які перетинають митний кордон. Отримання комплексної та обґрунтованої інформаційної картини про особливості митного обслуговування державно-приватного партнерства уможливорюється на засадах здійснення цільових діагностичних процедур шляхом розрахунку системи репрезентативних індикаторів, що дає змогу оцінити стан досліджуваного об'єкта, ідентифікувати його сильні та слабкі сторони, а також можливості і загрози подальшого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В умовах європейської інтеграції України одним із невід'ємних завдань є гармонізація національної митної системи із європейськими митними принципами, правилами та стандартами. Саме тому проблематика оцінювання ефективності функціонування митної системи в цілому та її структурних сфер зокрема, якості реформування та відповідності загально визнаним міжнародним митним нормам викликає дедалі більше зацікавлення як серед представників наукової спільноти, так і митних практиків.

Так, І.Г. Бережнюк та інші автори підготували монографію, яка присвячена розкриттю концептуальних засад оцінювання митних процедур у контексті активізування зовнішньоекономічної діяльності. У книзі науковці зазначають про відсутність на сучасному етапі дієвого механізму діагностики роботи митних органів та зокрема митних процедур, який б ґрунтувався на вичерпному переліку репрезентативних індикаторів та відповідних їм обґрунтованих критеріїв оптимальності. У монографії автори пропонують оцінювати ефективність митних процедур, під якою розуміють результат якості виконання митними органами митних формальностей під час митного оформлення та митного контролю за критерієм відповідності прогресивній світовій практиці. На переконання науковців, під час оцінювання митних процедур слід орієнтуватись на митні інтереси різних суб'єктів (насамперед, держави, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, торговельних партнерів). Так, для оцінювання ефективності митних процедур пропонується розраховувати шість груп показників щодо забезпечення безпеки, фіскальної результативності, інформаційно-технічного забезпечення, організації митного контролю, сприяння бізнесу (комунікативний аспект) та ефективності діяльності працівників митних органів. Методика діагностики ефектив-

ності митних процедур ґрунтується на використанні інтегрального підходу, що передбачає розрахунок кожного показника в межах усіх шести груп у середньому для центрального митного органу та зокрема для досліджуваних митниць, а надалі здійснюється уніфіковане відносно порівняння одержаних значень індикаторів між собою. На наступному етапі для кожної групи показників обчислюється інтегроване значення як добуток уніфікованих значень розрахованих індикаторів. Надалі відбувається встановлення експертами вагових коефіцієнтів для кожної групи показників та розрахунок інтегрального показника ефективності реалізації митних процедур за кожною митницею, що дає змогу їх прорейтингувати. Запропонований підхід до оцінювання ефективності митних процедур є доволі комплексним та обґрунтованим, оскільки охоплює ключові діагностичні сфери та значну кількість показників, дає змогу сформувати інтегроване бачення рівня ефективності реалізації митних процедур за кожною з митниць, враховує митні інтереси ключових суб'єктів митних відносин, тощо. Водночас варто зазначити, що запропонований перелік індикаторів є узагальненим та стосується оцінювання базових митних операцій, які реалізуються на митницях, не враховуючи при цьому вид зовнішньоекономічної діяльності, особливості митного режиму, параметри товару, що переміщується через митний кордон країни, тощо. Тому такий підхід доцільно застосовувати для діагностування загального стану і тенденцій реалізації митних процедур на різних митницях з метою удосконалення їхньої роботи [1].

Н.В. Архирейська аналізує різні підходи до оцінювання ефективності митної справи, систематизуючи твердження, що ефективність є співвідношенням результатів та витрат, рівнем досягнення встановленої мети, рівнем відповідності еталону, рівнем задоволеності процесом його учасників. Автор зазначає, що єдино обґрунтованого підходу не існує, оскільки кожен з них характеризується недоліками, які потрібно враховувати при їхньому виборі та співставляти із цілями оцінювання [2].

Окремі науковці [3; 4] з метою діагностування ефективності роботи митних органів застосовують Збалансовану систему показників, формуючи характерне для митної сфери індикаторне наповнення кожного традиційного блоку цієї системи. Слід зауважити, що Збалансована система показників Нортон-Каплана має стратегічний характер та в основному спрямована на оцінювання ефективності досягнення визначеної стратегії.

Так, Марія Нєпловіч у своїй праці досліджує досвід застосування Збалансованої системи показників Нортон-Каплана для оцінювання ефективності функціонування митної служби Польщі за трьома діагностичними векторами, а саме: зовнішнє середовище — споживачі митних послуг, внутрішні бізнес-процеси та розвиток. Слід зауважити, що стратегія розвитку польської митниці на 2010—2015 рр. базувалась на Збалансованій системі показників Нортон-Каплана. Автор зазначає, що використання цієї системи є доволі ефективним інструментом стратегічного менеджменту у публічному секторі, проте, водночас, наголошує про необґрунтованість неврахування фінансової складової, оскільки жодна організація не може ефективно досягати цілей

та виконувати завдання без необхідного фінансового забезпечення та його оптимального розподілу [3].

Н.В. Осадча досліджує можливості впровадження Збалансованої системи показників у роботу митних органів України. Зокрема, автор наголошує, що ключовим блоком у межах цієї системи для організацій публічного сектору є споживачі, задоволення інтересів яких забезпечуватиме зростання фінансових надходжень. Доцільність впровадження Збалансованої системи показників Нортон-Каплана при розробленні стратегії реформування національної митної системи науковець доводить на основі успішних прикладів її застосування у роботі іноземних органів влади, що дозволить більш якісно та оперативно імплементувати реформи на практиці [4].

У вітчизняній практиці оцінювання якості роботи митних органів доволі часто застосовується підхід, що ґрунтується на використанні Ключових показників ефективності (KPI — key performance indicators). Застосування цієї методики у національних умовах обґрунтовується, насамперед, тривалим процесом реформування національної митної системи, що потребує репрезентативних кількісних вимірників досягнення запланованих заходів. Такий підхід ґрунтується на виокремленні переліку найбільш важливих базових індикаторів у кожній сфері митної системи, які оцінюються у контексті досягнення визначених стратегічних і тактичних цілей розвитку митних органів. Так, наприклад, фахівці ГО "Інститут податкових реформ" запропонували таку послідовність оцінювання діяльності Державної фіскальної служби України, до якої донедавна входила й митна система: ідентифікування ключових функціональних сфер діяльності центрального та територіальних органів у цілях оцінювання їх результативності; встановлення переліку ключових індикаторів ефективності для кожної функціональної сфери (не більше 2 показників для центрального органу та не більше 5 показників для територіальних органів); розрахунок ключових індикаторів ефективності та визначення вагових коефіцієнтів у межах кожної функціональної сфери. За переконаннями фахівців громадської організації, застосування такого підходу дає змогу уніфікувати і стандартизувати процес оцінювання, а також створює можливість для здійснення порівнянь ефективності функціонування досліджуваних об'єктів [5].

Фахівці Міністерства фінансів України разом із громадськими експертами та науковцями розробили сукупність ключових показників ефективності для оцінювання ефективності імплементації реформ Державної фіскальної служби України. Запропоновані індикатори, зокрема, стосувались й роботи митних органів, а саме у цій сфері було виокремлено три ключові показники: граничний час митного оформлення товарів у режимах експорту, імпорту та транзиту, стосовно яких не генерувались АСАУР митні формальності; частка митних декларацій, які були згенеровані АСАУР як ризикові та за якими було встановлено розбіжності; кількість митних оглядів, ініційованих працівниками митних органів без генерування митної формальності АСАУР [6]. Як бачимо, усі запропоновані показники стосуються роботи лише АСАУР та не відображають інших сфер митної системи.

Доволі цікавою є також методика оцінювання роботи митних органів Інституту економічних досліджень і політичних консультацій, що ґрунтується на щорічному експертному опитуванні вітчизняних експортерів та імпортерів різних розмірів, секторів і регіонів та порівнянні отриманих результатів за роками. Ключовими напрямками оцінювання роботи митних органів в межах такого опитування є [7; 8]:

- проблеми роботи митних органів щодо стану митного законодавства, програмно-технічного забезпечення, визначення митної вартості товарів, рівня прозорості і відкритості роботи митних органів, рівня корупції та хабарництва на митниці, організаційної побудови, рівня кваліфікації митних працівників, оподаткування;

- ефективність роботи митних органів, яка вимірюється за шкалою: повною мірою ефективна; загалом ефективна, однак потребує певних змін; загалом не ефективна, проте ґрунтовні реформи зможуть удосконалити її роботу; зовсім неефективна;

- часові та грошові витрати на проходження процедур митного оформлення товарів;

- стан використання механізму "єдиного вікна" для проходження процедур митного оформлення товарів;

- рівень інноваційної діяльності митних органів (запровадження Інституту авторизованого економічного оператора, механізму спільного митного контролю) тощо.

Варто зауважити, що запропонована фахівцями Інституту економічних досліджень і політичних консультацій методика оцінювання роботи митних органів передбачає не лише визначення одиничних показників, але й агрегованих індикаторів, що дає змогу сформулювати узагальнене бачення ефективності роботи митниці.

З огляду на одержані результати аналізування існуючих підходів до оцінювання митної діяльності, можна зробити наступні висновки:

- на сьогодні у науковій та практичній літературі існують різні підходи до діагностування ефективності функціонування національної митної системи, які відрізняються індикаторним складом, однак здебільшого призначені для комплексної оцінки діяльності митних органів;

- чимало наявних підходів стосуються оцінювання стратегічного розвитку та реформування Державної фіскальної служби України, які на сьогодні втрачають актуальність з огляду на прийняте рішення про відокремлення митної і податкової служб, а тому виникає необхідність у розробленні нових чи удосконаленні існуючих діагностичних методик, котрі характеризуватимуться виключно митною специфікою та ґрунтуватимуться на розрахунку репрезентативних митних індикаторів;

- на сьогодні у наявних джерелах практично немає матеріалів, котрі б комплексно та обґрунтовано відображали механізми оцінювання якості митного обслуговування суб'єктів господарювання при здійсненні ними конкретних видів зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі й в межах державно-приватного партнерства як стратегічного важливого рушія розвитку національної економіки.

ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на усе вищевикладене, цілями подальшого дослідження є розроблення та обґрунтування системи репрезентативних індикаторів оцінювання якості митного обслуговування державно-приватного партнерства у цілях отримання комплексної інформаційної картини про стан, проблеми, загрози і можливості його розвитку задля подальшої активізації цього виду співробітництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключовим призначенням митного обслуговування державно-приватного партнерства є забезпечення правомірного переміщення через митний кордон країни товарів чи капіталу іноземного приватного партнера, що втілюється через механізм їхнього митного оформлення. За найпростішого варіанту такий механізм ґрунтується на взаємодії двох суб'єктів (митних органів та підприємницьких структур), що передбачає виконання усіх підготовчих операцій до митного оформлення власними силами підприємства. Однак за інших умов іноземний приватний партнер може доручити підготовку до митного оформлення його товарів чи капіталу іншим суб'єктам митного обслуговування (митним посередникам, некомерційним спеціалізованим організаціям митного профілю тощо), які взаємодіятимуть з митними органами від його імені. Таким чином, митне обслуговування державно-приватного партнерства ґрунтується на наданні широкого спектру митних послуг різними суб'єктами (митними органами, митними посередниками, іншими спеціалізованими організаціями митного профілю) іноземним приватним партнерам, які в основному стосуються підготовки та здійснення митного оформлення їхніх товарів чи капіталу, що переміщуються через митний кордон країни.

Оскільки державно-приватне партнерство є одним із ключових стратегічних рушіїв розвитку національної економіки, а в умовах фінансово-економічної нестабільності вітчизняного бізнес-сектору актуалізується проблема залучення капіталу іноземних приватних партнерів, то під час оцінювання якості митного обслуговування державно-приватного партнерства доцільно орієнтуватись на забезпечення сприятливих митних умов в межах цього виду співробітництва та врахування інтересів зарубіжних підприємств. Однак варто зауважити, що окрім задоволення потреб іноземних приватних партнерів, під час діагностування якості митного обслуговування державно-приватного партнерства слід орієнтуватись і на загальноприйняті міжнародні митні стандарти, принципи та норми. Адже в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів пропагується уніфікація укладів усіх суспільних сфер, у тому числі й митної сфери.

Слід зазначити, що на сьогодні чітких кількісних митних норм і стандартів щодо якості митного обслуговування не існує, що очевидно з огляду на різні рівні розвитку національних митних систем. Водночас задля спрощення та уніфікування митних процедур у різних державах світу Всесвітньою митною організацією сформовано ключові принципи підвищення якості митного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Найбільшою мірою такі принципи знайшли відоб-

раження у Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур або Кіотській конвенції. Так, у переглянутій Кіотській конвенції визначено такі принципи реалізації митних процедур: прозорість та передбачуваність митних процедур; уніфікування та спрощення декларування товарів та супровідного документального забезпечення; спрощення митних процедур для уповноважених операторів; максимально можливе використання інформаційних технологій; обґрунтована мінімізація контрольних процедур при дотриманні митних правил; застосування системи управління митними ризиками та митного аудиту в межах процедур митного контролю; співробітництво з іншими прикордонними службами; взаємодія з бізнес-сектором.

З огляду на усе вищевикладене, в контексті цільового оцінювання пропонуємо розглядати якість митного обслуговування державно-приватного партнерства як рівень надання митних послуг різними суб'єктами (митними органами, митними посередниками, спеціалізованими організаціями митного профілю) іноземним приватним партнерам на засадах діагностування істотних параметрів, властивостей, характеристик процесу митного обслуговування за критеріями врахування міжнародних, національних та підприємницьких митних інтересів. Мова йде про те, що якість митного обслуговування визначається рівнем сприятливості митного обслуговування для іноземних приватних партнерів, відповідності міжнародним митним нормам, стандартам і принципам, а також досягнення базових митних інтересів держави.

На підставі отриманих результатів аналізування спеціалізованої літератури та аналітичних матеріалів за проблемами оцінювання митної діяльності [1—8], врахування специфіки та існуючих проблем у митному обслуговуванні державно-приватного партнерства сформовано ключові індикатори для діагностики якості такого виду обслуговування: рівень вчасності митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльної оперативності митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень передбачуваності часових затрат митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльної затратності часу на митне обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльної витратності митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльної витратності документального оформлення в межах митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльної бюрократичності документального оформлення в межах митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень гармонізованості митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень уніфікованості нормативно-правового забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень прозорості митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень автоматизованості митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень інноваційності митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень повноти інформаційно-довідкового забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень актуалізованості інформаційно-довідкового за-

безпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень вичерпності консультаційно-роз'яснювального забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень оперативності консультаційно-роз'яснювального забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльного податкового навантаження митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень матеріально-технічного забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень кадрового забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень інфраструктурного забезпечення митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень посередницького митного обслуговування державно-приватного партнерства; рівень порівняльної сприятливості митного обслуговування державно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Митне обслуговування є одним із ключових факторів, що визначальним чином впливає на прийняття рішення іноземним суб'єктом господарювання щодо започаткування та подальшого ведення співпраці із державними і місцевими органами влади в межах державно-приватного партнерства. Так, чим більш сприятливе та якісне є митне обслуговування державно-приватного партнерства у країні державного партнера, тим більшою мірою іноземний приватний партнер зацікавлений у започаткуванні та продовженні ведення такого типу співробітництва. В одержанні комплексної інформаційної картини про стан митного обслуговування державно-приватного партнерства зацікавлений як іноземний приватний партнер, так і державні органи влади. Адже така інформація дає змогу, з однієї сторони, зарубіжному суб'єкту проаналізувати ефективність та сприятливість митного обслуговування в країні державного партнера і на цій основі прийняти рішення щодо вигідності започаткування співробітництва з публічним сектором. З іншої сторони, на підставі даних про реальний стан митного обслуговування державно-приватного партнерства державні органи влади можуть ідентифікувати ключові проблеми у цій сфері та реалізувати заходи щодо їхнього вирішення з метою сприяння законному переміщенню товарів і капіталу іноземних приватних партнерів. Для отримання такої інформації необхідно здійснити цільове оцінювання стану митного обслуговування державно-приватного партнерства на підставі розрахунку низки репрезентативних індикаторів. Формування індикаторної бази для оцінювання якості митного обслуговування державно-приватного партнерства здійснювалось на основі врахування інтересів іноземних приватних партнерів, а також загальновизнаних міжнародних митних принципів і європейських тенденцій розвитку митної діяльності. Останнє обґрунтовується тим, що на сучасному етапі Україна активно інтегрується у Європейський Союз, а тому найбільш репрезентативними зірцями розвитку митного обслуговування державно-приватного партнерства є європейські митні стандарти і норми.

Перспективами подальших досліджень є розроблення та обґрунтування інструментарію розвитку митного

обслуговування державно-приватного партнерства у контексті активізації цього виду співробітництва для забезпечення прогресивного розвитку різних суспільних сфер.

Література:

1. Концептуалізація оцінювання митних процедур в умовах активізації зовнішньоекономічної діяльності: монографія; за заг. ред. І.Г. Бережнюка. — Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2015. — 196 с.

2. Архирейська Н.В. Аналіз підходів до оцінювання ефективності митної справи [Електронний ресурс] / Н.В. Архирейська // Ефективна економіка. — 2014. — № 7. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3176>

3. Nieplowicz Maria. The Balanced Scorecard in the public sector in Poland. The case of implementation in the Customs service in Poland / Maria Nieplowicz // Research papers of Wroclaw University of Economics. — 2013. — No 290. — PP. 52—59.

4. Осадча Н.В. Система збалансованих показників як напрям регулювання організації праці в митних органах / Н.В. Осадча // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. — 2011. — № 1. — С. 53—61.

5. Хотенко Олена. Оцінка якості роботи ДФС за методикою KPI: імітація чи вихід? [Електронний ресурс] / Олена Хотенко // Матеріали офіційного сайту ГО "Інститут податкових реформ". — 2016. — Режим доступу: <https://ngoipr.org.ua/blog/otsinka-yakosti-roboti-dfs-za-metodikoyu-kpi-imitatsiya-chi-vihid/>

6. Ключові показники ефективності (KPIs) для Державної фіскальної служби [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту Міністерства фінансів України. — Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/KPI%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%94%D0%A4%D0%A1.pdf>

7. Аналітичний звіт за результатами четвертої хвилі опитування українських імпортерів та експортерів Інституту економічних досліджень та політичних консультацій "Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2018/2019" в межах проекту "Діалог зі сприяння торгівлі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2019/TFD_IV/2018-2019_TFD_report.pdf

8. Аналітичний звіт за результатами третьої хвилі опитування українських імпортерів та експортерів Інституту економічних досліджень та політичних консультацій "Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2017/2018" в межах проекту "Діалог зі сприяння торгівлі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_report.pdf

References:

1. Berezhniuk, I.H. (2015), Kontseptualizatsiia otsiniuvannia mytnykh protsedur V umovakh aktyvizatsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Conceptualization of evaluation of customs procedures in the conditions of activation of foreign economic activity], PE Melnyk A.A., Khmelnytskyi, Ukraine.

2. Arkhireiska, N.V. (2014), "Analysis of approaches to assessing the effectiveness of the customs activity", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3176>

(Accessed 15 June 2019).

3. Nieplowicz, M. (2013), "The Balanced Scorecard in the public sector in Poland. The case of implementation in the Customs service in Poland", Research papers of Wroclaw University of Economics, vol. 290, pp. 52—59.

4. Osadcha, N.V. (2011), "System of balanced indicators as a direction of regulating the organization of labor in the customs authorities", Visnyk Akademii Mytnoi Sluzhby Ukrainy, vol. 1, pp. 53—61.

5. The official site of "PO Institute for Tax Reforms" (2016), "Evaluating the quality of SFS work using the KPI method: simulation or output?", available at: <https://ngoipr.org.ua/blog/otsinka-yakosti-roboti-dfs-za-metodikoyu-kpi-imitatsiya-chi-vihid/> (Accessed 23 June 2019)

6. The official site of Ministry of Finance of Ukraine (2016), "Key Performance Indicators (KPIs) for the State Fiscal Service", available at: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/KPI%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%94%D0%A4%D0%A1.pdf> (Accessed 22 June 2019).

7. The official site of the Institute for Economic Research and Policy Consulting (2019), "Analytical report on the results of the fourth round of a survey of Ukrainian importers and exporters "Trade Facilitation in Ukraine: Business Estimates and Expectations 2018/2019", available at: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2019/TFD_IV/2018-2019_TFD_report.pdf (Accessed 14 June 2019).

8. The official site of the Institute for Economic Research and Policy Consulting (2018), "Analytical report on the results of the third round of a survey of Ukrainian importers and exporters "Trade Facilitation in Ukraine: Business Estimates and Expectations 2017/2018", available at: http://www.ier.com.ua/files/Public_events/2018/TFD_III_Presentation/TFD_III_2017-2018_report.pdf (Accessed 25 June 2019).

Стаття надійшла до редакції 08.07.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 631.162

*L. Seliverstova,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv**ORCID ID: 0000-0002-2231-0558**N. Losovska,**competitor of a scientific degree, Chernihiv National Technological University, Chernihiv**ORCID ID: 0000-0003-3171-8771*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.11

FEATURES OF THE FORMATION OF BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY IN UKRAINE

Л. С. Селіверстова,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

Н. В. Лосовська,

здобувач, Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

The article is devoted to the analysis of peculiarities of formation of business social responsibility. Increasing the level of competition in the domestic market promotes the search for new managerial decisions, one of which is the introduction of social responsibility in the activities of domestic enterprises. An important issue today is the study of the benefits of implementation and effective approaches to the implementation of social responsibility of business for domestic enterprises as an integral part of entrepreneurship in the system of national economy and justification of the benefits of such activities.

The approaches of scientists and international organizations to the concept of social responsibility are researched. The advantages of introduction of business social responsibility in the national practice are determined. The effective approaches to realization of business social responsibility for domestic enterprises are substantiated as an integral part of entrepreneurship in the system of national economy. The components of levels of business social responsibility are systematized.

The concept of business social responsibility is considered. The concept of business social responsibility is effective and tested by international companies as a tool for sustainable development of both society and the country as a whole. Social responsibility is a connecting link between sustainable development of society and the sustainable development of the organization. An important step in its formation is state regulation and support. State policy in the field of social responsibility is an integral part of its systemic development. Such a policy stimulates the dissemination of institutional norms of social responsibility, creates conditions for the business of social investment; it is a series of legislative and additional initiatives aimed at the business community and is realized largely due to the active position of the representatives of society. The necessity of development of effective state policy in the field of social responsibility is emphasized, in this connection the directions of stimulation by the state of development of social programs are highlighted.

The practical significance of the results obtained is that their application will contribute to the development of the enterprise and the country as a whole, at the expense of the social benefits received from the introduction of social responsibility at domestic enterprises.

Статтю присвячено аналізу особливостей формування соціальної відповідальності бізнесу. Посилення рівня конкуренції на вітчизняному ринку сприяє пошуку нових управлінських рішень, одним із яких є впровадження соціальної відповідальності у діяльність вітчизняних підприємств. Важливим питанням сьогодення є вивчення переваг впровадження та ефективних підходів до реалізації соціальної відповідальності бізнесу для вітчизняних підприємств як невід'ємної складової підприємництва в системі національної економіки та обґрунтування переваг здійснення такої діяльності.

Досліджено підходи науковців та міжнародних організацій до поняття соціальної відповідальності. Визначено переваги впровадження соціальної відповідальності бізнесу у вітчизняну практику. Обґрунтовано ефективні підходи до реалізації соціальної відповідальності бізнесу для вітчизняних підприємств як невід'ємної складової підприємництва в системі національної економіки. Систематизовано складові рівнів соціальної відповідальності бізнесу.

Розглянуто концепцію соціальної відповідальності бізнесу. Концепція соціальної відповідальності бізнесу є ефективним та апробованим міжнародними компаніями інструментом забезпечення сталого розвитку як суспільства, так і країни в цілому. Соціальна відповідальність є сполучною ланкою між стійким розвитком суспільства і стійким розвитком організації. Важливим кроком в її становленні є державне регулювання та підтримка. Державна політика в сфері соціальної відповідальності — невід'ємний елемент її системного розвитку. Така політика стимулює поширення інституційних норм соціальної відповідальності, створює умови для здійснення бізнесом соціальних інвестицій, є рядом спрямованих на бізнес-співтовариство законодавчих і додаткових ініціатив і реалізується багато в чому внаслідок активної позиції представників суспільства. Наголошено на необхідності розробки ефективної державної політики в сфері соціальної відповідальності, у зв'язку з чим виділено напрями стимулювання державою розвитку соціальних програм.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що їх застосування сприятиме розвитку підприємства та країни в цілому, за рахунок отриманого соціального ефекту від впровадження соціальної відповідальності на вітчизняних підприємствах.

Key words: business social responsibility of, state policy, stimulation, social effect, concept.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, державна політика, стимулювання, соціальний ефект, концепція.

SETTING OBJECTIVES

In a context of globalization and constant competition, more and more businesses in developed countries are paying particular attention to socially oriented businesses and sustainable development. At the same time, domestic business is at the stage of implementing such an activity and it is not well informed about the benefits and advantages that can be derived from the implementation of the principles of social responsibility in a context of rapid economic development.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The theoretical basis for the study of the foundations of the formation of the business social responsibility is

the work of domestic and foreign scientists, in particular, such scholars as M. Albert, D. Bayura, O. Berezin, H. Bowen, A. Williams, V. Vorobey, T. Gorokhov, O. Grushnova, L. Denisyuk, V. Dovbnia, I. Zhigly, F. Kotler, E. Kovalenko, O. Lazarenko, I. Malyk, M. Meskon, T. Savaeva and others.

STRESSING THE PREVIOUSLY UNSETTLED PARTS OF THE GENERAL PROBLEM

In the works of domestic researchers the theoretical approaches are highlighted and universal recommendations are suggested that often do not take into account the peculiarities of functioning and the state of the national economy.

Consequently, an important issue of the present is the study of the benefits of implementation and effective

approaches to implementing social responsibility of business for domestic enterprises as an integral part of entrepreneurship in the system of national economy and justifying the benefits of such activities.

SETTING OBJECTIVES

The objectives of the study are to comprehensively study the development trends and peculiarities of the formation and functioning of approaches to the business social responsibility in the domestic practice.

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

The development of the business social responsibility plays an important role in the management of modern companies, but in domestic practice it is not used enough. Although social responsibility is a private initiative, it receives considerable development at the expense of stimulation by representatives of society and authorities.

Business social responsibility is a necessity both for owners of enterprises and for workers, consumers of goods and services, business partners, state institutions and society as a whole. The combination of interests of all these parties reflects the need for social responsibility, which aims to achieve social agreement [1, p. 309].

Business social responsibility is multilevel:

1. Provision is made for such obligations as timely payment of wages and taxes, as well as, if possible, the provision of new jobs.

2. Provision of employees with acceptable conditions for work and life: raising their level of qualification, preventive treatment, housing construction, development of social sphere. This type of responsibility was conventionally called "corporate responsibility".

3. Further, charity activities are foreseen. It is necessary to understand who the business is socially responsible for. Since corporate social responsibility subjects are found to be quite a lot, social responsibility can be divided into internal and external. This approach is based on the allocation of social actors who have an interest in the activities of this organization. They include shareholders and employees (the internal environment) and society as a whole, local communities, investors, consumers of products (external environment).

The internal business social responsibility can be attributed to labor safety, salary stability, social support, additional medical and social insurance of employees, development of human resources through curricula and training programs, and assistance to workers in critical situations.

The following can be attributed to the external business social responsibility: sponsorship and corporate charity, environmental protection, interaction with local communities and local authorities, readiness to participate in crisis situations, responsibility to consumers of goods and services (production of quality goods).

It should be emphasized that, in addition to the theoretical economic developments in this area, the international organizations such as the UN, the EU and the OECD, which cooperate closely in this field, have made a major contribution to the development and establishment of social responsibility as the basis for the implementation of business activities around the world. It is the UN that

develops the Code of Conduct for Transnational Companies (1980) and the UN Global Compact (2000) [2]. In addition, the first international standard "Social Responsibility 8000" was developed internationally, which complies with the principles of the Conventions of the International Labor Organization, the Universal Declaration of Human Rights, the UN Convention on the Rights of the Child and defines the ethical criteria for the production of goods and the provision of services [3; 4].

And in 2010, the international standard ISO 26000 "Social Responsibility Manual", developed by the ISO / WG SR working group on the basis of SA 8000, is the basis for CSR business and public sector sectors [5].

The assessment of the role of social responsibility in the development of society provides a systematic approach to it, which includes the micro level (the practice of companies with universal grounds) and the macro level (business social responsibility as an institution having a number of functions and requirements), and the institutional development of the business social responsibility allows us to talk about its systemic nature.

There is currently no single understanding of social responsibility. In most cases, social responsibility is defined as the activity of business, aimed at solving social problems of the labor collective and the population, which goes beyond the mandatory provisions of the legislation. However, in all existing definitions, something general can be singled out, namely, at the very basic level, socially responsible behavior means refraining from harm to the surrounding world and promoting social development in the country.

Social responsibility is formed as a formal process of declaring public utility, aimed at creating an image and commitment from society. At the same time, the low level of state intervention in the process of development of social responsibility is combined with a high level of informal relations and the lack of generally accepted standards and mechanisms for the implementation of social responsibility [7, p. 46].

In recent years, the concept of corporate social responsibility has become widespread in Ukraine. That is a system of social relations with interested groups (stakeholders), interaction with the state in solving social problems. The concept of corporate social responsibility is effective and tested by international companies as a tool for sustainable development of both society and the country as a whole. Realization of the concept of business social responsibility involves not only the development of a certain social strategy, but also the creation of a control system, feedback, infrastructure.

The effectiveness of the concept of corporate social responsibility depends on the creation by the state of incentives that promote profitable cooperation in the areas of improving the company's image, sustainability and competitiveness.

The importance of developing the business social responsibility is to minimize the negative consequences of their production activities on companies, solve global and local development problems, and shape the atmosphere of predictability, trust and common values in society. Business through social responsibility becomes more economically and socially sustainable, gets an opportunity to increase its intangible assets.

Social responsibility is a connecting link between sustainable development of society and the sustainable development of the organization. The mechanisms of social responsibility serve as the basis of innovation culture. The organization's social responsibility involves controlling the effects and reimbursement of damage to the environment, as well as voluntary commitments to ensure the welfare and development of society.

Company executives are primarily responsible to interested parties for the effective management of company resources. Responsibility, in this case, involves profits and the development of the organization. At the same time, business is responsible to society: the social responsibility of business involves promoting sustainable development, improving the environment and improving the welfare of society [8, p. 56].

An important issue in the sense of social responsibility is whether it should be the subject of public regulation or it undermines the very basis of this idea. At the same time, the question concerns state regulation, since certain self-regulation takes place within the framework of various types of business structures and employers and international organizations.

It is clear that the state must provide the people all the important social, material, and other necessary benefits for its effective development, but as it turns out in reality, it is not so simple as it seems at first glance, in this case social responsibility should be understood as the relations of the more powerful layers of society with less power and those that need protection and support.

The state in its essence plays the role of some regulator in market relations because of the imperfection of the latter, it creates the mechanisms of market management. Formation of the state budget at the expense of the funds received from taxes, customs duties and other sources of income, is to solve a number of problems, including social ones. State developed control mechanisms on the issue, which is the task of social policy, but the state and its laws would be perfect as they are not able to regulate all possible aspects of the business. If control of the formal parties can still be established, then imposing a benevolent attitude towards the outside world is impossible. Therefore, it is so important to encourage the efforts of domestic companies to establish a culture of production, to implement the principles of social ethics, to develop the best ways to develop activities.

Modern states realize the benefits of participating business units in social policy, because, as a result of the distribution of social responsibility in society efficiency debugging state increases — low living standards, high unemployment, social insecurity [9, p. 13], which is an important argument for introducing social responsibility at domestic enterprises.

Promotion of social responsibility does not mean entrepreneurs involved in social programs for "adequate remuneration" — the creation of favorable conditions or, between business and the state relevant auction on the preferences provided by certain actions. An example of effective cooperation can be the conclusion of agreements between business entities and government bodies. Its subject matter may be a wage — setting of the level and timing of payments, different social investments, joint

maintenance of social services in rural areas and others. Such agreements have a positive effect on the development of the regional economy, the creation of new jobs, and the increase of wages [10].

Public incentives should include forecasting, budgeting, licensing, financing, taxation, lending, administration, supervision, control and accounting.

The main directions of stimulation by the state of development of social programs should be:

- creation of cooperation programs in the social sphere between the state and business structures;
- regulatory consolidation of social responsibility of enterprises of the private sector;
- creation of a system of benefits for employers who form similar programs;
- state aid for the formation of social programs;
- development of stimulating legislation;
- introduction of compulsory social reporting for a number of enterprises belonging to certain industries.

The state can use its resources to form partnerships with business in the social sphere, while the specific roles may be different. Many experts and politicians believe that the most important tool for solving social problems should be the further deepening of democracy, which is associated with the idea of partnership and participation. At the same time, the partnership is defined as an organizational system for decision-making and its implementation, mobilizing a coalition of interests around a common problem. The role of the state in these conditions is to develop cooperation and to ensure dialogue between stakeholders in the circle of their interests.

Although the business social responsibility is formally identified with voluntary non-mandatory social business initiatives, in practice social responsibility can not be considered separately from state policy.

The business social responsibility has emerged both at the national and international levels, as a response to the shortcomings and restrictions of state regulation, largely reflecting the "deficit of the state." This explains why it has recently become so widespread and researched in European countries, where, in some respects, the role of the state has diminished and the importance of the market and business has increased. The state's problems help to understand the growing importance of social responsibility, reflecting the shortcomings of existing legislation on business regulation, both nationally and internationally.

CONCLUSIONS

As in Ukraine, the process of introducing CSR is at an advanced stage, there is a lack of understanding of the integrity of the concept, tested practices and their usefulness. The business social responsibility remains focused on the closest stakeholder — the state, owners, staff and organizations that represent it. A wider range of stakeholders — local communities, territorial communities, regions, suppliers, consumers are virtually excluded from this process. This is largely due to the fact that in Ukraine, the main drivers of the process of implementing social responsibility are still a small number of large companies that, by conducting a primary public offering of shares on international stock exchanges, are

forced to accept the terms of potential shareholders, thereby increasing the value of their shares. These actions at this stage are mostly unsystematic and unprofessional.

Implementation of business social responsibility in Ukraine is necessary at this stage of development of the country. An important step in its formation is state regulation and support. State policy in the field of social responsibility is an integral part of its systemic development. Such a policy stimulates the dissemination of institutional norms of social responsibility, creates conditions for the business of social investment; it is a series of legislative and additional initiatives aimed at the business community and is realized largely due to the active position of the representatives of society.

References:

1. Seliverstova, L.S. (2015), "Formation of the strategy of corporate social responsibility", Actual problems of the economy, vol. 7, pp. 309—314.
2. UN Global Compact. Ministry of Social Policy of Ukraine (2008), "Social insurance and partnership", [Online], available at: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=07E30-561B5BF4DDE28B50412BE5BA03D?Art_id=88867&cat_id=34940 (Accessed 10 July 2019).
3. Gunyaeva, N. (2004), "International standards in the field of social responsibility", Standards and quality, vol. 10, pp. 61—65.
4. Mamatov, T. (2010), "International standards in the field of social responsibility: the mechanism of adaptation for the bodies of state control of Ukraine", Bulletin of the Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration, pp. 51—53.
5. International Organization for Standardization (2019), "Social Responsibility Guide ISO /DIS 26000/. Guidance on social responsibility", [Online], available at: isotc.iso.org (Accessed 6 July 2019).
6. Smachilo, V.V. and Balyaba, V.O. (2015), "Assessment of social responsibility of construction enterprises. Economics: realities of time", Scientific Journal, [Online], vol.6 (22), pp. 162—169, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n6.html> (Accessed 24 June 2019).
7. Shinkarenko, O.N. (2013), "Corporate social responsibility and social (non-financial) responsibility", Personnel of the enterprise, vol. 7, pp. 43—56.
8. Vasilenko, E. (2006), "Social responsibility of business: world experience and Russian realities", Power, vol. 1, pp. 54—60.
9. Kurbatova, M.V. (2005), "Social responsibility of Russian business", IVF, vol. 10, pp. 13.
10. Tyutin, D.V. (2014), "Evolution of a new state administration: the logic of efficiency, effectiveness and management of public values", Theory and practice of social development, vol. 5, [Online], available at: http://www.teoria-practica.ru/rus/files/archiv_zhurnala/2014/5/economy/tyutin.pdf (Accessed 10 July 2019).
2. Глобальний договір ООН [Електронний ресурс]. Міністерство соціальної політики України. Соціальне страхування та партнерство. 2008. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=07E30561B5BF4DDE28B50412BE5BA03D?art_id=88867&cat_id=34940
3. Гуняєва Н. Міжнародні стандарти в галузі соціальної відповідальності. Стандарти та якість. 2004. № 10. С. 61—65.
4. Маматов Т. Міжнародні стандарти в області соціальної відповідальності: механізм адаптації для органів державного контролю України. Вісник Дніпропетровського регіонального інституту державного управління. 2010. С. 51—53.
5. Керівництво з соціальної відповідальності ISO /DIS 26000 / Міжнародна організація стандартизації: Guidance on social responsibility. URL: isotc.iso.org
6. Смачило В.В., Баляба В.О. Оцінка соціальної відповідальності будівельних підприємств. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2015. № 6 (22). С. 162—169. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n6.html>
7. Шинкаренко О.Н. Корпоративная социальная ответственность и социальная (нефинансовая) ответственность. Кадры предприятия. 2013. № 7. С. 43—56.
8. Василенко Е. Социальная ответственность бизнеса: мировой опыт и российские реалии. Власть. 2006. № 1. С. 54—60.
9. Курбатова, М.В. Социальная ответственность российского бизнеса. ЭКО. 2005. № 10. С. 13.
10. Тютин Д.В. Эволюция нового государственного управления: логика эффективности, результативности и менеджмента публичных ценностей. Теория и практика общественного развития. 2014. № 5. URL: http://www.teoria-practica.ru/rus/files/archiv_zhurnala/2014/5/ekonomika/tyutin.pdf

Стаття надійшла до редакції 11.07.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Література:

1. Селіверстова Л.С. Формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 7. С. 309—314.

С. О. Кушнір,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-1410-1887

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.16

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

S. Kushnir,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance,
Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University

GOVERNMENT POLICY REGULATION IN THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SAFETY AGRICULTURAL SECTOR

Розглядаючи економічну безпеку аграрного сектору як системну категорію, яка постійно еволюціонує та враховуючи те, що теорія й методологія досліджень не існують та не розвиваються відокремлено, адже мають, насамперед, соціальну орієнтованість, під час дослідження факторів і критеріїв, які формують та визначають її рівень, використовуємо у дослідженні системний, синергетичний та інституційно-когнітивний підходи, які включають ієрархічність змістовного наповнення сутності економічної безпеки, а також передбачають врахування цілісності досліджень щодо визначення специфічних ознак, зв'язків та залежностей, які виникають як результат соціально-економічних відносин в аграрному секторі. Дослідження категорій "інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору" є дуже важливим, передусім, для тих суб'єктів, які бажають і мають можливість бути "над системою економічної безпеки", а не "всередині неї", тобто управляти системою ззовні, а не залежати від неї. Значущість відповідних досліджень зводиться до підвищення рівня і якості регулювання економічної безпеки аграрного сектору шляхом формування надбудови надрівня контролю за загальною ситуацією, яка виходить за рамки аграрного сектору, — це загальноекономічна ситуація, військово-політична, соціальна, природно-кліматична тощо. Це ті сфери, в яких відбувається генезис основної кількості загроз і які не підлягають обов'язковому контролю з боку головних суб'єктів аграрного сектору — Міністерства аграрної політики і продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Роль системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору полягає у безперервному моніторингу умов і факторів її формування, які у той чи інший спосіб впливають на стан безпеки аграрного сектору. Моніторинг є джерелом даних для контролю за показниками безпеки, аналізу динаміки кількісних і якісних змін, коригування тактичних дій, зміни загальної стратегії, адекватного і своєчасного впливу на об'єкти системи інституційного забезпечення.

Considering the same economic security of the agrarian sector as a systematic category that is constantly evolving and taking into account the fact that the theory and methodology of research do not exist and do not evolve separately, because they have, first of all, social orientation, when studying the factors and criteria that form and determine its level, we use the study systematic, synergistic and institutional-cognitive approaches that include the hierarchy of content content of the essence

of economic security, and also include integrity RESEARCH to identify specific attributes, relationships and dependencies that arise as a result of socio-economic relations in the agricultural sector. The study of the categories "institutional provision of economic security of the agrarian sector" is very important, first of all, for those entities who want and have the opportunity to be "above the system of economic security", and not "inside it", that is, to manage the system from the outside, and do not depend on it. The significance of relevant research is to increase the level and quality of regulation of the economic security of the agrarian sector by forming an overhead of monitoring the general situation that goes beyond the agrarian sector — this is the general economic situation, military-political, social, natural and climatic, etc. These are the areas in which the genesis of the main number of threats is occurring and which are not subject to obligatory control by the main actors of the agrarian sector — the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The role of the institutional system for ensuring the economic security of the agrarian sector is to continuously monitor the conditions and factors of its formation, which in one way or another affect the state of the security of the agricultural sector. Monitoring is a data source for monitoring security indicators, analyzing the dynamics of quantitative and qualitative changes, adjusting tactical actions, changing the overall strategy, adequate and timely impact on the objects of the system of institutional support.

Ключові слова: економіка, державне регулювання, інституційне забезпечення, економічна безпека, аграрний сектор.

Key words: economy, state regulation, institutional support, economic security, agrarian sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відсутність достатнього рівня інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору призвели аграрний сектор економіки у вкрай важкий стан. Відбулося зменшення виробництва сільськогосподарської продукції, скорочення поголів'я великої рогатої худоби, свиней, зменшення використання потужностей підприємств харчової промисловості та інше. Конкуренотоздатність українського виробника на внутрішньому ринку продукції сільського господарства ускладнює вплив економіки сусідніх європейських держав. Відповідно пріоритетність формування аграрної політики України не викликає сумнівів, однак це можливо зробити виключно за умови використання чітких механізмів аграрної політики, що, у свою чергу, сприятиме ціноутворенню, оподаткуванню, кредитуванню, державній підтримці сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Систему інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах його інноваційного розвитку розкрито в наукових працях Маліка М.Й., Лівінського А.І. Марчук Л.Л., Давидюка О.О. Міщак І.М. [6], Гришовой І.Ю. [8—10], Дяченка О.П. [4], Галицького О.М., Гнатєвой Т.М. [1], Стояновой-Коваль С.С., Кофмана Б.Я., Шабатури Т.С. Проте, методологія досліджень системи інституцій потребує додаткових узагальнень у контексті теоретико-методологічних конструцій взаємодії компонентів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану державного регулювання у системі інституційного забезпечення еко-

номічної безпеки аграрного сектору, дослідження функцій та проблеми аграрного сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основою методології системного підходу [6—9] є дослідження об'єктів як систем. Теоретичні дослідження системного підходу хоча і є повсякденною практикою господарювання однак, призвели до впровадження в економічні відносини нового поняття "система" та таких супутніх йому понять, як "структура", "частина", "ціле", "компонент", "елемент", "ієрархія" і ряду інших. Основними властивостями системної парадигми науковець Я. Корнаї вважає: 1) дослідження системи в цілому; 2) вона не є якоюсь окремою науковою дисципліною, адже є школою суспільствознавства; 3) робиться акцент на конкретних інститутах; 4) домінування ролі історії у виникненні відповідних організацій; 5) врахування чинників встановлення переваг; 6) зацікавленість у дослідженні процесу переходу від однієї системи до іншої; 7) ідентифікація можливих системних дисфункцій [4; 5].

Визначимо поняття "інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору" як специфічної діяльності уповноважених органів державної влади, суб'єктів господарювання та громадськості, що зводиться до цілеспрямованого впливу на їх соціально-економічні інтереси у напрямку попередження, мінімізації і усунення загроз й до створення та підтримки позитивних стабілізуючих факторів стимулюючи інноваційний розвиток з метою підвищення рівня економічної безпеки аграрного сектору.

Під системою інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору розуміється сукупність елементів — суб'єктів (стейкхолдерів) і об'єктів (носіїв інтересів, носіїв загроз, стабілізаторів, ризиків),

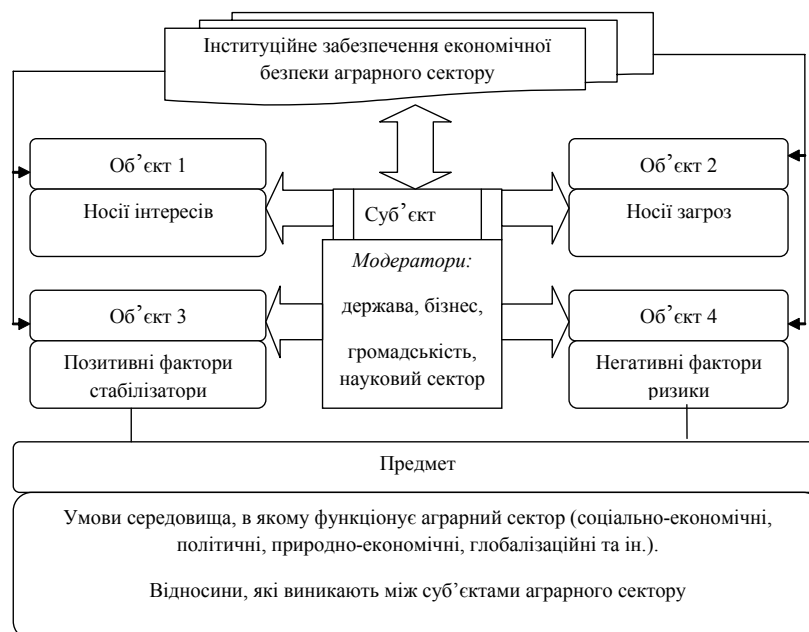

Рис. 1. Політика регулювання у системі інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

Джерело: розроблено автором.

які взаємодіють між собою на основі різнорольової участі у процесі впливу на рівень економічної безпеки аграрного сектору — головними функціями діяльності якої є захист соціально-економічних інтересів та інноваційний розвиток аграрного сектору. Структурно-функціональний аналіз системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору показав, що така система складається з двох груп елементів: суб'єкта і об'єктів (рис. 1).

Суб'єкт системи — це її активний елемент, який сприяє реалізації політики регулювання у системі інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору та уповноважений впливати на об'єкти системи з метою реалізації її завдань. Суб'єкт, який, у свою чергу, є системною категорією, представлений сукупністю чотирьох елементів: держави, бізнесу, громадськості та наукового сектору. Під групою "держава" розуміється сукупність державних органів, які законодавчо уповноважені забезпечувати економічну безпеку аграрного сектору, і мають певні інструменти впливу як на носіїв загроз і носіїв соціально-економічних інтересів, так і на самі загрози і стабілізатори. Під групою "бізнес" розглядається діяльність суб'єктів аграрного сектору у напрямку забезпечення їх економічної безпеки шляхом розвитку економічного та інших потенціалів, підвищення інноваційної активності, сприяння інтеграційним процесам тощо. Під групою "громадськість" розуміється сукупність громадських та інших некомерційних організацій, уповноважених на громадський контроль за діяльністю органів безпеки держави (зокрема на ініціативи з питань забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, проведення незалежної експертної оцінки ухвалення державних рішень, лобіювання і захист інтересів суспільства в аграрній сфері). Під групою "науковий сектор" розглядаємо науково-освітні заклади, які забезпечують генерування інновацій на основі проведення наукових досліджень, створення малих інноваційних підприємств тощо у напрямку активі-

зації трансферу знань та технологій в аграрний сектор [4].

Аналіз внутрісистемних зв'язків було зведено до розгляду відносин у декількох аспектах: 1) у підсистемі Суб'єкт — Об'єкт 1; 2) у підсистемі Суб'єкт — Об'єкт 2; 3) у підсистемі Суб'єкт — Об'єкт 3; 4) у підсистемі Суб'єкт — Об'єкт 4.

У першому випадку міжструктурна взаємодія виражається у впливі суб'єктів на носіїв соціально-економічних інтересів. Об'єктивність такої роботи виникає тоді, коли у відносинах між різними групами носіїв таких інтересів (державою, бізнесом, наукою та громадськістю) формується загроза незбалансованості інтересів. Жорстка конкуренція за пріоритет реалізації інтересів аграрного сектору тієї чи іншої групи значно знижує рівень економічної безпеки аграрного сектору. Завдання суб'єктів — регулювання балансу соціально-економічних інтересів представників усіх груп носіїв таких інтересів і забезпечення гармонійної структури пріоритетних завдань аграрного сектору.

У другому випадку внутрісистемні зв'язки між суб'єктами і носіями загроз проявляються у зниженні активності генераторів загроз або повній їх ліквідації. У разі неможливості ліквідувати таких представників носіїв загроз (наприклад, природи) суб'єкти повинні уміти прогнозувати можливі прояви їх активності та запобігти їх негативним діям.

У третьому випадку міжструктурні зв'язки розкриваються у вирішенні завдань формування, розвитку й посилення позитивних факторів безпеки і додаткових механізмів реалізації інтересів аграрного сектору, а у четвертому — відповідно, у прогнозуванні та недопущенні реалізації загроз, у їх попередженні та повній ліквідації. У третьому і четвертому випадках прояву міжструктурних зв'язків наочною сферою дії суб'єктів стають умови середовища, в якому функціонує аграрний сектор.

Рис. 2. Система елементів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

Джерело: авторська розробка.

Для ефективного функціонування системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору варто визначити найважливіші види управлінських дій. Традиційно вважається, що найважливішою проблемою загальної теорії управління є визначення складу управлінських функцій кожного з інститутів. Існує розбіжність думок з приводу їх класифікації, зокрема, за критеріями їх виокремлення. Немає єдності у поглядах на склад цих функцій, їх послідовність у процесі управління та значущість у системі державного регулювання фінансових відносин. Так, дискусійний характер проблеми функціонального складу управлінських дій інститутів у загальній теорії управління спричиняє виникнення методологічного вакууму декомпозиції функцій підсистем управління, серед яких є також система управління економічною безпекою аграрного сектору. В ході вивчення функціональної композиції процесу управління економічною безпекою аграрного сектору ми не зустрічали досліджень, присвячених аналізу цієї проблеми.

Використовуючи інституційно-когнітивний підхід, який, на думку Д. Норта, "пояснює феномен залежності від попередньої траєкторії розвитку (path dependence)" [8], під час дослідження економічної безпеки аграрного сектору ми відштовхуємося від факту недосконалості ринків: наявності значного розміру трансакційних витрат; складних відносин між інститутами та організаціями; високого рівня державного регулювання; розбіжностей в світогляді учасників агропромислового ринку. Звідси вибір тих, або інших економічних інститутів є об'єктивним продуктом умов, що склалися у свідомості стейкхолдерів, які утворюються не спонтанно та незалежно від людської волі, а навпаки є результатом свідомих цілеспрямованих дій індивідів (особливо тих, що

мають владу) спрямованих на максимізацію як власного зиску, так і досягнення позитивних результатів для національної економіки.

Окрім методів, методологія базується на принципах. Провести вивчення сучасного розмаїття в умовах динамічних змін, що відбуваються, диференціювати інституційні зміни у забезпеченні економічної безпеки аграрного сектору за тими чи іншими ознаками, а саме: складом, політичним, нормативно-правовим статусом, галузевою орієнтацією, тенденціями розвитку, функціональними параметрами, рівнем складності тощо, є можливим на основі їх структурування. Вивчення інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору з погляду його етапів і механізмів, становлення та формування сучасного й майбутнього станів сприяє реалізації принципу історизму. Також принцип об'єктивності представляє необхідність неупередженого дослідження процесів у сукупності відповідних фактів і подій: багатограних, суперечливих, позитивних, негативних тощо. Суб'єктивізм є сприйняттям інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору як процесу та результату інтелектуальної діяльності.

Послідовно застосовуючи, підходи до дослідження інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору дозволяє досліджувати сукупність соціально-культурних, політичних, юридичних тощо, факторів, піддаючи аналізу не лише прямі, але і різноманітні зворотні зв'язки (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Отже, сьогодні ми спостерігаємо, що спроби подібних революційних змін призвели до суперечливих результатів. Поряд з позитивними підсумками виникло багато непередбачених наслідків: незавершеність зако-

нодавства, яке б регулювало всю систему аграрних відносин в Україні; нерозвиненість інфраструктури, що відриває сільськогосподарських товаровиробників від ринку збуту і ринку ресурсів; диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що вилучає кошти з аграрного сектора; розрив економічних зв'язків всередині господарських комплексів і підкомплексів, що призводить до зростання трансакційних витрат на сільськогосподарську продукцію і всього аграрного сектору; та високі соціальні витрати інституційних реформ.

Література:

1. Гнат'єва Т.М., Давидюк О.О. Механізм забезпечення компліментарності захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 5. С. 80—89.
2. Кушнір С.О., Чепец О.О. Інвестиційна стратегія як засіб підвищення економічної безпеки підприємства. Забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості держави на засадах сталого розвитку суб'єктів господарювання: колективна монографія / За заг. ред. А.В. Череп. Запоріжжя, 2017. С. 176—184.
3. Марчук Л.Л. Міжнародні методики оцінки конкурентоспроможності національної економіки в контексті економічної безпеки. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В. Ярошук (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2017. Том 27. № 4. С. 311—317.
4. Галицький О.М., Лівінський А.І., Дяченко О.П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 93—98.
5. Марчук Л.Л., Казарян О.Г. Інноваційні інструменти забезпечення економічної безпеки в контексті стрімкого розвитку технології — blockchain. Агросвіт. 2018. № 23. С. 45—50. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.23.45
6. Myshchak I. (2018). Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (6), 34—43. <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>
7. Rusan V., Diachenko O. (2019). Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, (2), 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>
8. Гришова І.Ю., Бондаренко В.М., Єліневський В.Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. Том 19. № 3. С. 4—9. — ISSN 1993-0259.
9. Гришова І.Ю., Зайцев Ю. Ефективність маркетингово-збутових систем аграрних підприємств на цільових

продуктових ринках. Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. — № 1 (5). — С. 99—108.

10. Gryshova, I. Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Текст] / I.Yu. Gryshova, O.V. Mityay, T.M. Gnatyeva // Український журнал прикладної економіки. — 2016. — Том 1. — № 2. — С. 25—35. — ISSN 2415-8453.

References:

1. Hnat'ieva, T.M. and Davydiuk, O.O. (2017), "Mechanism to provide complementary protection of the economic interests of agrarian production", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 80—89.
2. Kushnir, S.O. and Chepets, O.O. (2017), "Investment strategy as a means of increasing the economic security of the enterprise", *Zabezpechennia innovatsijno-investytsijnoi pryvabyvosti derzhavy na zasadakh staloho rozvytku sub'ektiv hospodariuvannia* [Ensuring Innovation-Investment Attractiveness of the State on the Basis of Sustainable Development of Business Entities], Zaporizhia, Ukraine, pp. 176—184.
3. Marchuk, L.L. (2017), "International methods for assessing the competitiveness of the national economy in the context of economic security", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 27, no. 4, pp. 311—317.
4. Halyts'kyj, O.M. Livins'kyj, A.I. and Diachenko, O.P. (2019), "Organizational-economic mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 93—98.
5. Marchuk, L.L. and Kazarian, O.H. (2018), "Innovative tools for ensuring economic security in the context of the rapid development of technology - blockchain", *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 45—50.
6. Myshchak, I. (2018), "Problems and Prospects of Legislative Support of Innovation Development in Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 6, pp. 34—43.
7. Rusan, V., Diachenko, O. (2019). "Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of the state", *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 2, pp. 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>
8. Gryshova, I.Yu. Bondarenko, M.M. and Yelinievsky, V.Yu. (2015), "Institutional provision of the agrarian market as a factor of food safety", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 19, no. 3, pp. 4—9.
9. Gryshova, I.Yu. and Zajtsev, Yu. (2016), "Efficiency of marketing and sales systems of agrarian enterprises in the target product markets", *Problems and Prospects for Economics and Management: Scientific Journal*, vol. 1 (5), pp. 99—108.
10. Gryshova, I.Yu. (2016), "Competitiveness of agricultural enterprises as a key factor in sustainable development of agricultural sector", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 1, no. 2, pp. 25—35.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2019 р.

А. О. Крисак,
к. е. н., викладач, Вінницький технічний коледж
ORCID ID: 0000-0003-0708-1133
Л. Й. Мусятовська,
головний бухгалтер, викладач, Вінницький технічний коледж
ORCID ID: 0000-0001-5358-3885

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.21

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

A. Krysak,
PhD in Economics, teacher, Vinnytsia technical college
L. Musiatovska,
Chief accountant, teacher, Vinnytsia technical college

ACTUAL DEVELOPING PROBLEMS OF SMALL ENTERPRISES IN UKRAINE AND PROMISING DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION

У статті розглядаються актуальні проблеми розвитку малих підприємств в Україні та запропоновано перспективні напрямки їх вирішення. Підтримка малих підприємств та побудова ринкової економіки стає важливим напрямом реформ в Україні та головним чинником підвищення рівня життя населення, сприяє процесам інтеграції національної економіки у європейське та світове господарство. На підставі детального аналізу статистичних даних та показників, які характеризують тенденції розвитку малих підприємств в Україні, а саме: кількість суб'єктів господарювання, кількість зайнятих працівників, обсяг реалізованої продукції, фінансові результати діяльності здійснюється пошук підходів до розв'язання нагальних проблем у сфері діяльності малих підприємств в економіці України, за допомогою знаходження перспективних напрямів їх реформування, описуються сучасні шляхи їх вирішення в контексті підтримки малих підприємств державою.

The article deals with the actual developing problems of the small enterprises in Ukraine and proposes promising directions for their solution. Support for small enterprises and the market economy construction are becoming an important direction for reforms in Ukraine, and a key factor in raising the living standards of the population and contributes to the processes of integration of the national economy into the European and world economy. Based on a detailed analysis of statistical data and indicators that characterize the trends of small enterprises in Ukraine, namely: the number of economic entities, the number of employed employees, the volume of sales, financial results of activities, the search for approaches to solving urgent problems in the field of activity small enterprises in the economy of Ukraine, by finding perspective directions of their reform, describing modern ways of their solution in the context of support of small enterprises.

In the current market economy in Ukraine, small enterprises are forced to overcome a number of macroeconomic barriers, the main reason being inefficient financial support, excessive tax pressure and other restrictions established at the legislative level.

The formation of an appropriate legislative framework for the development of small enterprises involves, first of all, the establishment of legal safeguards to ensure the freedom and protection of private property; development of effective legislative and regulatory acts aimed at stimulating small enterprises; the elimination of legal contradictions and the abolition of provisions that impede the development of private initiative.

As a result of ignoring the interests of small enterprises, the number of hired workers increases, and the number of self-employed population is constantly shrinking. These processes negatively affect the social activity of citizens, and, therefore, the willingness and ability of the population to implement specific interests related to the active activity of an independent subject of economic activity is suppressed. Therefore, in order to implement an effective mechanism for supporting small businesses in Ukraine, first of all, it is necessary to take certain steps towards democratization of market relations and mitigation of social tension in society. It is necessary that the interests of small entrepreneurs should be defended not only by state structures, but also by individual organizations created for the purpose of lobbying an entrepreneurial community, whose opinion would be of importance in the decision-making process of the state, especially in matters concerning tax payments and deductions from the funds.

That is why a promising way to overcome these barriers should be to reach a consensus that entrepreneurs should protect the interests of entrepreneurs themselves. The role of the state should be only to improve the necessary infrastructure and create an effective legal framework that would create a space for the development of civic organizations and other associations aimed at solving problems of small enterprises development in Ukraine.

Ключові слова: малі підприємства, підприємництво, суб'єкт господарювання, малий бізнес, інноваційно-інвестиційна діяльність, фінансово-господарська діяльність, ринкова економіка.

Key words: small enterprises, entrepreneurship, business entity, small business, innovation and investment activity, financial and economic activity, market economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У реаліях сучасної економіки, де спостерігається обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти підприємництва, які не потребують великих інвестицій, спроможні ефективно стимулювати розвиток економічної конкуренції. На жаль, сектор малого бізнесу в Україні поки що не відіграє в національній економіці такої важливої ролі, як в економічно розвинутих країнах. Ринкові відносини потребують від суб'єктів малого бізнесу грамотної оцінки фінансового стану підприємства, фінансової ситуації у народному господарстві країни загалом, інакше вони не зможуть прийняти правильних управлінських рішень у цій сфері. Відповідно, й їхні шанси на успіх у конкурентній боротьбі будуть мінімальними.

Ось чому на сьогоднішній день особливо актуальним є дослідження сучасного стану малого бізнесу, що дозволить з'ясувати напрями його розвитку та визначити шляхи покращення діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізу діяльності малого бізнесу приділяли увагу такі вчені: З.С. Варналій, К.О. Ващенко, Д.А. Ляпін, О.В. Кужель. Висвітленню діяльності суб'єктів господарювання присвятили свої праці українські науковці І.А. Бланк, Т. Васильців, Л. Воротіна, В.Є. Вороткін, Т. Ковальчук, В.П. Кудряшов, П.С. Рогожин, В.Г. Федоренко, І.М. Холоменюк, О.В. Шраменко та ін. Водночас питання щодо вирішення проблем розвитку малого бізнесу залишається актуальним, хоча існує чимало шляхів покращення їхньої діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Незважаючи на наявність розробок щодо вирішення проблем розвитку малих підприємств, їх ролі в ринковій економіці, інноваційного аспекту діяльності у сфері управління малими підприємствами, ще не

Таблиця 1. Кількість суб'єктів малого підприємництва та зайнятих осіб в Україні у 2015–2018 роки

Показники	Роки				Абсолютні відхилення (+;-) 2018 року від:	
	2015	2016	2017	2018	2015 року	2017 року
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць						
Суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва)	357241	3542283	344048	373809	+16568	+29761
Фізичні особи-підприємці	1804763	1325619	1234831	1328392	-476371	+93561
Суб'єкти мікропідприємництва	300445	295815	286461	318477	+18032	+32016
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб						
Суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва)	2164,6	2091,5	2051,3	2010,7	-153,9	-40,6
Фізичні особи-підприємці	2794	2350,5	2233,9	2280,5	-513,5	+46,6
Суб'єкти мікропідприємництва	832,6	788,9	788,2	795,3	-37,3	+7,1

Джерело: складено за даними джерела [6].

достатньо вирішеною залишається низка важливих науково-практичних проблем: наповнення понятійного апарату, врахування умов розвитку малих підприємств у сучасному ринковому середовищі, функціонування малих підприємств в Україні та знаходження перспективних напрямів вирішення їх сучасних проблем. Саме тому метою написання статті є аналіз актуальних проблем розвитку малих підприємств в Україні та пошук перспективних напрямів їх вирішення як на сьогоднішній день, так і в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У загальній структурі підприємництва в Україні особливе місце посідають малі підприємства. Мале підприємництво — вагома складова й основна база цивілізованого господарства країн із ринковою економікою, особливий, невід'ємний елемент властивого їй конкурентного механізму.

Функціонування малих підприємств в Україні має низку переваг у порівнянні з великими підприємствами, а саме:

- мале підприємництво може змінити структуру економіки (в країнах зі сприятливими умовами для ведення бізнесу переважну частину ВВП виробляють малі й середні підприємства);

- за рахунок малих підприємств створюються додаткові робочі місця;

- малі підприємства забезпечують конкуренцію на ринку, допомагають наповнити ринок товарами й послугами, які мають попит, забезпечити швидку окупність витрат, своєчасне реагування на зміну попиту й інші переваги та водночас малий бізнес дає можливість подолати галузевий монополізм.

Однак основні показники діяльності малих підприємств демонструють тенденцію, негативну для малого бізнесу в Україні у сучасних умовах (табл. 1).

Незважаючи на збільшення кількості малих підприємств у 2018 р. порівняно з 2015 р. на 16568 од., та на 29761 од. порівняно з 2017 р., кількість фізичних осіб-підприємців зменшується з 1804 тис. од. у 2015 р. до 1328 тис. од. у 2018 р. Зменшується також кількість зайнятих у сфері малого підприємництва працівників — із 2164,6 тис. осіб у 2015 р. до 2010,7 тис. осіб у 2018 р. Показником, який характеризує обсяги діяльності

підприємства, є обсяг реалізованої продукції, а результативним показником, який характеризує ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства, є чистий прибуток (збиток). Зростання обсягів реалізованої продукції малих підприємств у 2018 р. порівняно з 2015 р. на 101,9 млрд грн, а фізичних осіб-підприємців на 52,5 млрд грн супроводжується збитком 25 млрд грн.

Така ситуація свідчить про деякі суперечності у країні щодо розвитку малих підприємств, з одного боку, безумовним покращенням є постійне підвищення позиції України у рейтингу Doing Business групи Світового банку щодо сприятливих умов ведення бізнесу з 128 місця серед 175 країн у 2008 р. до 96 місця у 2018 р. серед 188 країн [5], значне покращення законодавчої бази для малих підприємств шляхом прийняття достатньо великої кількості законодавчих актів, які регулюють, стимулюють, надають преференції для них, а з іншого — зменшення кількості підприємств порівняно з 2015 роком, постійна збитковість малих підприємств за умов збільшення обсягів діяльності.

Аналіз ринкових перетворень в Україні свідчить про те, що темпи розвитку малих підприємств є недостатніми для забезпечення виконання всього комплексу притаманних йому функцій в національній економічній системі, а слабка фінансова база малих підприємств перетворює їх у несприятливий об'єкт для розміщення капіталу.

Середовище діяльності українських підприємств у цілому та малих підприємств, зокрема, є дуже нестабільним та слабо прогнозованим. Якщо вплив нестабільності зовнішнього середовища на діяльність середніх та великих підприємств можна певним чином подолати, то для малих підприємств такий вплив може призвести до значних втрат або навіть банкрутства. Тому прогнозувати щось у діяльності малих підприємств у нестабільному та слабо прогнозованому зовнішньому середовищі, зокрема, майбутні грошові потоки — справа майже безнадійна.

Особливість малих підприємств полягає ще й у тому, що вони постійно конкурують за виживання, змушені постійно розвиватися й адаптуватися до поточних умов ринку, адже щоб існувати потрібно отримувати більший прибуток.

Згідно з Національною програмою сприяння розвитку малих підприємств в Україні, основними чин-

никами, які перешкоджають розвитку малого бізнесу, є:

- відсутність чітко сформульованої в системі правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;

- збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо); відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу;

- надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання [4].

Першочерговим пріоритетним завданням розвитку й розширення малих підприємств на сучасному етапі є вдосконалення законодавчої та нормативної бази. На сьогодні Україна має велику кількість нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність, зокрема Господарський Кодекс України, Закони України "Про власність", "Про банкрутство", "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності", "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" та ін. Проте відсутність єдності та системності породжує те, що багато правових норм дублюються і переплітаються [3].

Недосконалість правового поля в Україні, а також стан економіки потребує ще більшого здешевлення і спрощення операцій, пов'язаних з реєстрацією, реорганізацією та ліцензуванням малих підприємств, запровадженням процедури отримання дозволів в "єдиному офісі", а також уніфікації та упорядкованості нормативно-правових актів, що регулюють фінансові аспекти діяльності малих підприємств.

Однією з найвагоміших перешкод на шляху розвитку малих підприємств в Україні на сьогоднішній день є відсутність доступних фінансових ресурсів для створення нових та розширення вже діючих підприємств. Обмеженість кредитних коштів, високі процентні ставки та великий кредитний ризик не можуть сприяти притоку інвестицій для їх розвитку.

Відмітимо, що на розвиток малих підприємств в Україні в наш час безпосередньо впливає негативна динаміка основних макроекономічних показників. Зокрема спад ВВП призвів до зменшення внутрішніх фінансових ресурсів держави, обігових коштів у суб'єктів підприємницької діяльності, зниження купівельної спроможності населення тощо.

До основних макроекономічних чинників, які впливають на розвиток малих підприємств, слід віднести, обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту на внутрішньому ринку у зв'язку з браком вільних фінансових коштів підприємств, зниженням реальних доходів населення, незначну інвестиційну активність, відсутність переливу коштів з фінансового в реальний сектор економіки, обмеженість кредитів.

Зниження прибутків населення привело до значного погіршення структури споживання. Прибутки спрямовуються в основному на придбання товарів першої необхідності, насамперед продуктів харчування й оплати комунальних послуг. Те саме стосується і малих

підприємств. Якщо раніше вони мали певні накопичення, то тепер змушені працювати в основному на споживання. Виробляти продукцію з тривалим виробничим циклом, включаючи і наукомістку, стало навіть не те що неефективно, а просто неможливо.

Важливою перешкодою на шляху розвитку малих підприємств в Україні є відсутність доступних фінансових ресурсів для створення нових підприємств. Обмеженість кредитних коштів, високі процентні ставки та великий кредитний ризик не можуть сприяти притоку інвестицій для розвитку малих підприємств [1, с. 172].

Тому, на наш погляд, основними причинами, які стримують розвиток малих підприємств у наш час є:

- недостатньо спрощена система оподаткування малих підприємств;

- неузгодженість та відсутність у деяких сферах нормативно-правового забезпечення;

- обмеженість матеріально-фінансових ресурсів;

- недостатня інноваційно-інвестиційна активність;

- обмеженість внутрішнього попиту і криза збуту на внутрішньому ринку;

- недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств;

- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

- недосконалість системи навчання та перепідготовки кадрів для підприємницької діяльності [2, с. 51].

Ми бачимо, що малі підприємства мають досить незначні можливості відстоювати свої інтереси в органах державної влади і місцевого самоврядування, наслідком чого є нерівноправні умови господарської діяльності. Малі підприємства стикаються із значними проблемами у сфері оподаткування, нормативно-правовими та адміністративними бар'єрами в управлінських органах виконавчої влади і місцевого самоврядування, найчастіше практично нездоланими, що істотно ускладнює їх діяльність. У наш час малі підприємства постійно конкурують за виживання, вони змушені постійно розвиватися й адаптуватися до поточних умов ринку, адже щоб існувати потрібно отримувати більший прибуток.

Така нестабільна ситуація свідчить про те, що малі підприємства в Україні перебувають в умовах слабкої державної підтримки. Як наслідок, це призводить до зниження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання малого бізнесу, до їх недостатньої інвестиційно-інноваційної активності, низького рівня розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, що стримує їх економічне зростання.

Якщо розглянути особливості ведення малого бізнесу в країнах Європейського Союзу, то необхідно відзначити значну підтримку з боку влади. Це пов'язане з тим, що малі підприємства у розвинених країнах Європи є середнім класом, який є базою для стабільного розвитку економіки.

У рамках Євросоюзу здійснюється політика підтримки малих підприємств, що реалізує інноваційні бізнес-ідеї. У цьому напрямі основна мета європолітики полягає у збалансуванні сучасних умов функціонування ринку, інтересів держави і бізнесу. Водночас забезпечується підтримка оптимальних умов для підприємницької діяльності, збільшення конкурентоспроможності малих підприємств.

Основні цілі регулювання і підтримки малих підприємств в Євросоюзі є такі [7]:

- зміцнення єдиного внутрішнього ринку ЄС;
- усунення адміністративних бар'єрів;
- уніфікація законодавчої бази;
- посилення взаємодії країн ЄС для більш глибокого економічного співробітництва.

Щоб максимально стимулювати розвиток малих підприємств, в Євросоюзі було прийнято заходи для усунення адміністративних перешкод для малих підприємств. Насамперед було внесено зміни, що стосуються податку на додану вартість, коригування умов фінансування і зміни в соціальній політиці держав.

Державне регулювання малих підприємств в Євросоюзі здійснюється шляхом законодавства, розроблення і реалізації цільових програм фінансового, технологічного, інформаційного та кадрового сприяння розвитку малих підприємств. Для стимулювання розвитку малих підприємств було розроблено нові юридичні моделі (Європейська акціонерна компанія, Європейський пул економічних інтересів), які дозволяють малим підприємствам з різних країн, що вступають у ділові відносини, ефективно вирішувати проблеми розбіжностей правових систем різних держав.

Політика підтримки малих підприємств здійснюється через діяльність держав та спеціальні програми, що реалізуються під егідою Євросоюзу. Фінансування заходів з підтримки малих підприємств здійснюється зі Структурних фондів Євросоюзу, як-от: Фонд регіонального розвитку, Соціальний фонд.

В Україні ж і досі не сформована дієва інфраструктура підтримки і розвитку малих підприємств. Про це свідчать результати експертного опитування Центру громадської експертизи. Зокрема лише 44% респондентів вважають, що органом, відповідальним за формування і реалізацію політики підтримки малих підприємств в Україні, має бути Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Найбільш затребуваною складовою системи підтримки підприємництва в Україні є фінансово-кредитна підтримка (78%), а також стимулювання інновацій і підтримка експорту (по 65 % опитаних). Найбільшими перепонами для розвитку бізнесу сьогодні є корупція (65%), обмежений доступ до фінансових ресурсів (57%), надмірний податковий тиск (54%), адміністративний тиск на підприємства (19%) [7].

У цілому ж за даними опитувань власників малих підприємств вони оцінюють довгострокові перспективи змін у бізнес кліматі досить позитивно — 53% підприємців планують активізувати свою бізнес-діяльність. І це незважаючи на те, що малі підприємства в Україні у середньому близько 30% прибутку витрачають, аби вести бізнес легально: на ліцензії, сертифікати, перевірки, дозволи тощо, не враховуючи податкове навантаження, яке збільшилося зі зростанням мінімальної заробітної плати у 2018 році [7].

Що стосується змін у регуляторному середовищі за останні роки, то загалом бізнес оцінює їх позитивно. Порівняно з 2015 роком у 2018 році підприємці частіше повідомляють про відсутність труднощів, пов'язаних з реєстрацією та відзначають кращу ситуацію з перевірками.

Положення в якому перебувають нині малі підприємства не найкраще, оскільки в країні дуже розвинута корупція, яка найбільше впливає на малий бізнес. Зрозуміло, що у короткостроковий період усіх проблем щодо малого підприємства вирішити не вдасться. Але запропонуємо деякі шляхи, з котрих необхідно почати. Підприємства, особливо малі, фінансують свій подальший ріст із прибутку. На нашу думку, підприємство повинно залишати більшу частину доходу, тоді загальний рівень інвестицій значно збільшиться.

Разом з тим, малі підприємства мають і суттєві переваги, наприклад, в інноваційній діяльності, оскільки спроможні займатися розробкою та освоєнням технології у тих областях, які можуть бути для великого бізнесу або неперспективними, або занадто ризикованими. А власник малих підприємств може ризикувати, тому що воно належить саме йому, і він сам несе відповідальність за дії.

Результати діяльності малих підприємств (продукція, нові робочі місця та ін.) є наслідком здійснення особистих мотивів підприємців, які втілюються у життя там, де відсутні значні перешкоди, де меншою є конкуренція, де є можливість отримати фінансову допомогу, де не потрібні значні затрати, де меншим є ризик, де є можливість отримати стабільні доходи. На відміну від великого підприємства малому підприємству доводиться враховувати те, що реалізація нового продукту може вплинути на ринкову кон'юнктуру чи знизити ціну на вже освоєний продукт. Крім цього, суб'єкти малого підприємства мають певні конкурентні переваги. Зокрема вони є більш мобільними в процесі адаптації до нових смаків та уподобань споживачів, більшою мірою готові до запровадження інновацій та вдосконалення організаційних методів ведення бізнесу [1, с. 174].

Для усунення наведених недоліків, які на теперішній час перешкоджають ефективному розвитку малих підприємств необхідний комплексний підхід, який передбачатиме впровадження цілої низки заходів.

Основним напрямом вирішення фінансових проблем вітчизняних підприємців має бути врахування загальноприйнятих ринкових закономірностей на основі очевидних національних особливостей сучасної української економіки. Тобто ця проблема може вирішитися, якщо під час проведення економічної політики враховуватимуться особливості сучасної української економіки як на макрорівні, так і на рівні підприємств.

Необхідними складовими покращення умов господарювання малих підприємницьких структур, на наш погляд, є:

- реформування податкового законодавства (державна може піти шляхом зниження податкового навантаження, що стимулюватиме вивільнення коштів підприємств для інвестицій, або застосування гнучкої системи податкових пільг і податкових канікул для інноваційних інвестицій у малому бізнесі);

- збільшення джерел інвестування — внутрішніх заощаджень і залучення зовнішніх ресурсів, що, як наслідок, пожвавить фінансово-господарську діяльність малих підприємств і оздоровить економіку в цілому;

- орієнтація на залучення стратегічного інвестора;

- розвиток системи правових гарантій захисту інвестора за допомогою хеджування: застави майна та страхування інвестиційних ризиків;

- формування ефективної прозорої системи банкрутства малих підприємств як засобу фінансового контролю з боку держави та кредиторів;
- покращення технологічної структури виробництва з використанням науково-технологічних досягнень світового рівня з можливістю участі малих підприємств України у програмах інноваційного розвитку Європи, США та ін.;
- сприяння повноцінному функціонуванню ринку матеріально-технічних ресурсів;
- державне регулювання цін на продукцію монопольних утворень та розвиток конкурентних відносин між суб'єктами господарювання.

ВИСНОВКИ

Отже, малі підприємства в Україні мають значний потенціал і перспективи, особливо в умовах ринкової економіки, яка базується насамперед на приватному бізнесі та особистій ініціативі. Вирішення існуючих проблем розвитку малих підприємств в Україні та створення сприятливого середовища для нього потребують докорінної перебудови державної політики щодо сприяння цьому сектору економіки.

У сучасній ринковій економіці України малі підприємства змушені долати ряд макроекономічних перешкод, основною причиною яких є неефективна фінансова підтримка, надмірний податковий тиск та інші обмеження, встановлені на законодавчому рівні.

Високий тягар оподаткування, обмеженість або повна відсутність матеріально-фінансових і кредитних ресурсів спонукає малі підприємства відійти у тіньову економіку. Активізація підприємництва і зростання масштабів та ефективності функціонування підприємницького сектора є одним із головних чинників позитивних структурних змін та модернізації національного господарства, розвитку реального сектора та покращення якості життя населення, формування заможного середнього класу, вирішення низки проблем соціально-економічної безпеки держави [2, с. 50].

Актуальним напрямом подолання цих перешкод є досягнення консенсусу в тому, що інтереси підприємництва мають захищати самі підприємці. Роль держави ж має полягати лише в покращенні необхідної інфраструктури та створенні ефективної правової бази, що б створила простір для розвитку громадських організацій та інших асоціацій, націлених на вирішення проблем розвитку малих підприємств в Україні.

Тому для стимулювання розвитку малих підприємств в Україні можна запропонувати наступні кроки:

- створювати умови для формування сприятливого підприємницького клімату;
- привести чинні нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у відповідність до принципів державної регуляторної політики;
- забезпечити належний рівень підготовки та перепідготовки кадрів для заняття бізнесом;
- формування ринку продукції малих підприємств шляхом розміщення на них установленої законом на конкурсній основі частки державного замовлення щодо поставок продукції для регіональних потреб;

- забезпечити малих підприємців доступом (а за наявності — його спрощенням) до необхідної інформації;

- розробити механізми фінансово-кредитної підтримки малих підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність;

- стимулювати регіональну співпрацю між секторами великого і малого підприємництва, зокрема у сфері інновацій.

Література:

1. Брижань І.А., Олійник О.О. Реформування системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва як один із заходів державної підтримки їх розвитку // Економіка і регіони. 2009. № 2. С. 171—176.
2. Варналій З.С., Васильців Т.Г., Покришка Д.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні // Стратегічні пріоритети. 2014. № 2 (31). С. 49—54.
3. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4365/print1396642225075>
4. Національна програма сприяння розвитку малих підприємств в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
5. Офіційний інтернет-ресурс Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.doing-business.org/rankings>
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Швець Г. Сучасні тенденції малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2018_10_20

References:

1. Bryzhan', I.A. and Oliynyk, O.O. (2016), "Reforming the taxation system for small businesses as one of the measures of state support for their development", *Ekonomika i rehiony*, vol. 3, pp. 171—176.
2. Varnalij, Z.S. Vasyli' tsiv, T.H. and Pokryshka, D.S. (2014), "Priorities for improving the state policy of small business development in Ukraine", *Stratehichni priorytety*, vol. 2 (31), pp. 49—54.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Accessed 05 July 2019).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "National Program for Promotion of Small Enterprises Development in Ukraine", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 05 July 2019).
5. The World Bank Group (2019), "Rankings & Ease of Doing Business Score", available at: <http://www.doing-business.org/rankings> (Accessed 05 July 2019).
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 July 2019).
7. Shvets', H. (2018), "Modern tendencies of small business in Ukraine", available at: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2018_10_20 (Accessed 05 July 2019). *Стаття надійшла до редакції 11.07.2019 р.*

І. П. Сидоров,
здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-2530-5834

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.27

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Sidorov,
Dnipro state agrarian and economic university

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR ASSESSING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF DAIRY PROCESSING ENTERPRISES

У статті визначено, інвестиції необхідні для забезпечення ефективного функціонування молокопереробних підприємств, їхнього стабільного стану й у зв'язку з цим вони використовуються для досягнення таких цілей: подальшого розширення й розвитку виробництва; відновлення основних виробничих фондів; підвищення технічного рівня праці та виробництва молокопродукції; здійснення природоохоронних заходів і придбання цінних паперів, вкладення коштів в активи інших підприємств. Доведено, що ці проблеми актуалізують залучення інвестицій, які дозволяють молокопереробному підприємству нарощувати конкурентні переваги та формувати додаткові ресурси для прогресивного економічного розвитку та підвищення економічної привабливості.

Встановлено, що інвестиційна привабливість підприємства — це індикатор сукупної цінності підприємства, що є набором об'єктивних і суб'єктивних характеристик, необхідних для задоволення інтересів всіх учасників інвестиційного процесу та дозволяє охарактеризувати його перспективність і враховує сукупний вплив факторів. Інвестиційна привабливість підприємства — це комплексний показник, який кількісно визначає доцільність інвестування коштів у конкретне підприємство. Запропоноване визначення є універсальним, але воно набуватиме певних особливостей залежно від того, які інвестори інвестують підприємство.

Для проведення діагностики інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств запропоновано методику експрес-діагностики інвестиційної привабливості підприємств, а також методику визначення їх інвестиційної привабливості. Методика експрес-діагностики включає аналіз двох груп фінансових показників, що характеризують інвестиційну привабливість підприємств.

The article states that the decrease in the volume of national production is due to the narrowing of investment activity, which does not provide even a simple reproduction of capital, and therefore, the economy in recent year's functions due to the unproductive use of the depreciation fund. Investments are needed to ensure effective functioning of the milk business; their stable condition and therefore they are used to achieve the following objectives: further expansion and development of production; restoration of basic productive assets; increase of the technical level of labor and production; the implementation of environmental measures and the acquisition of securities, investing in assets of other enterprises. It is proved that these problems actualize attracting investments that allow the company to increase competitive advantage and create additional resources for progressive economic development and economic attractiveness.

Found that the investment attractiveness of the company — is an indicator of the total value of the company, which is a set of objective and subjective characteristics required to meet the interests of

all participants of the investment process and allows to characterize his promise and takes into account the cumulative effect of factors. The investment attractiveness of an enterprise is a complex indicator that quantifies the expediency of investing funds in a particular enterprise. The proposed definition is universal, but it will acquire certain features depending on which investors invest in the enterprise. Strategic and financial investors considering investment attractiveness of enterprises in different ways, putting into this category excellent meaningful content, depending on their priority objectives.

For the diagnosis of investment attractiveness of dairy enterprises the method of rapid diagnosis of investment attractiveness of enterprises and method for determining their investment attractiveness. Methods for rapid diagnosis involves analysis of two groups of financial indicators characterizing investment attractiveness of enterprises. Argued that the proposed procedure for the analysis and evaluation of investment attractiveness of enterprises makes it possible to establish the degree of investment attractiveness of the object, using the assessment of its business reputation, financial condition, financial results, levels of activity and investment risk innovation.

Ключові слова: діагностика, інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестор, інновації, інвестиційний ризик, методика оцінки, молокопереробне підприємство, розвиток.

Key words: diagnostics, investments, investment attractiveness, investor, innovations, investment risk, evaluation methodology, milk processing enterprise, development.

ВСТУП

В економічній літературі науковцями багато уваги приділяється питанню інвестицій загалом і методичному забезпеченню оцінки ефективності інвестиційних діяльності підприємств. Дослідженням проблеми інвестиційної привабливості в сучасних умовах економіки країни присвятили наукові праці багато науковців: С. Басалай, І. Бланк, Н. Брюховецька, І. Вініченко, П. Гайдучкий, С. Гуткевич, М. Крейніна, Н. Русак, В. Федоренко, Д.М. Черваньов. Однак ми вважаємо, недостатньо дослідженими є методики оцінювання інвестиційної привабливості, що найбільш адаптовані до сучасних економічних вимог. Однією з проблем інвестиційної політики є визначення пріоритетних напрямів підвищення інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах посилюється конкуренція між підприємствами за ринки збуту, ресурси, державне замовлення та бюджетне фінансування, як наслідок, для оптимізації свого становища в ринковому просторі підприємства повинні інноваційно вдосконалюватися, освоювати нові види продукції та технології, розширювати види діяльності, підтримувати свою конкурентоспроможність і вирішувати питання збільшення вартості свого бізнесу. За цих умов актуалізуються проблеми залучення інвестицій, які дозволяють підприємству нарощувати конкурентні переваги та формувати додаткові ресурси для прогресивного економічного розвитку. Як

відомо, залучення інвестицій направлено на нарощування ефективності функціонування підприємств, і як наслідок, його інвестиційної привабливості. Існуючі підходи до сутності інвестиційної привабливості підприємства можна систематизувати й об'єднати в чотири класифікаційні групи за такими ознаками: 1. Інвестиційна привабливість підприємства як умова його розвитку. 2. Інвестиційна привабливість підприємства як необхідна умова для інвестування. 3. Збільшення інвестиційної привабливості як інтегрована сукупність показників функціонування підприємств. 4. Інвестиційна привабливість підприємства як показник ефективності використання інвестицій.

У сучасній науці немає єдиної думки у питанні визначення сутності "інвестиційної привабливості". Трактатування інвестиційної привабливості в "Методиці інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій" стало базовим і для багатьох науковців. У цьому документі інвестиційна привабливість розглядається як рівень задоволення певних вимог чи інтересів інвестора стосовно конкретного підприємства. Така позиція є не достатньо коректною, оскільки привабливість як характеристика підприємства не може ідентифікуватись із рівнем задоволення потреб інвесторів, адже, як зазначалось вище, інвестор може бути зацікавлений лише у майновому комплексі підприємства, руйнуючи водночас його виробничий, технологічний та кадровий потенціал.

У енциклопедичній літературі інвестиційна привабливість однозначно розглядається як характеристика

підприємства, при цьому існують певні відмінності щодо змісту цієї характеристики. В "Економічній енциклопедії" наголошується на тому, що ця характеристика враховує суперечливі цілі інвестора, які полягають у максимізації прибутку та мінімізації ризиків. Така позиція акцентує увагу на інтегрованості поняття інвестиційної привабливості, хоча її складові виокремлено не досить вдало, оскільки окремі з них є суперечливими. У "Фінансовому словнику" інвестиційна привабливість розглядається з погляду характеристики переваг і недоліків інвестування конкретним інвестором у відповідне підприємство. Проте це трактування не розкриває сутнісного наповнення поняття, адже незрозуміло, про які переваги та недоліки інвестування йдеться.

Н.Ю. Брюховецька та О.В. Хасанова інвестиційну привабливість підприємства розглядають як збалансовану систему інтегральних та комплексних показників, що відображає доцільність вкладання інвестором коштів у об'єкт інвестування [4]. Як вже зазначалось вище, показники можна розглядати лише як інструмент діагностики інвестиційної привабливості, тому не варто ототожнювати ці поняття.

Інвестиційна привабливість, за визначенням М.М. Крейніної, залежить від показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Але якщо звузити проблему, інвесторів цікавлять показники, що впливають на прибутковість капіталу господарюючого суб'єкта, курс акцій, рівень виплачуваних дивідендів [6].

В.В. Бочаров, Д.М. Стеченко, Л.О. Чорна у своїх роботах розглядають "інвестиційну привабливість" як якісну характеристику інвестиційного клімату [3]. І.В. Нападовська, А. Асаул, Л. Петкова представляють "інвестиційну привабливість" як сукупність умов, що впливають на формування інвестиційного клімату. Є.А. Суркова визначає інвестиційну привабливість як критерій оцінки ефективності вкладень у різні об'єкти за наявності альтернативних варіантів розміщення ресурсів. Інвестиційна привабливість підприємства може розглядатися як параметр доцільності вкладення в нього тимчасово вільних грошових коштів.

І.І. Вініченко для визначення інвестиційної привабливості підприємства пропонує використовувати комплексний підхід, враховувати наступні чинники: імідж підприємства, фінансовий стан, фінансовий результат, ступінь ризикованості вкладень, активність інноваційної діяльності [5].

З погляду потенціалу підприємства трактує інвестиційну привабливість А. Пилитяк, наголошуючи на перспективах розвитку виробничої, збутової, фінансової сфер функціонування [8]. Такий підхід викликає певне зацікавлення, оскільки інвестора завжди цікавлять потенційні можливості підприємства, але не слід забувати, що інвестиційна привабливість є відносною характеристикою, тому її слід розглядати у ретроспективі, поточному розрізі та перспективі, а наявність потенціалу підприємства не завжди свідчить про можливості його реалізації.

Н.А. Русак, В.А. Русак інвестиційну привабливість підприємства розглядають як доцільність вкладання у нього вільних коштів [9]. По-перше, привабливість підприємства у сфері інвестування є його певною характеристикою, на підставі якої можна прийняти рішення

про доцільність вкладання вільних коштів, але розглядати інвестиційну привабливість як доцільність недоречно. По-друге, із запропонованого визначення не дуже зрозуміло, хто вкладатиме вільні кошти (зовнішні інвестори, власники та менеджери підприємства).

І.О. Бланк розглядає інвестиційну привабливість як інтегральну характеристику окремих підприємств — потенційних об'єктів майбутнього інвестування — із позицій перспектив розвитку, збуту продукції, ефективності використання активів та їх ліквідності, стану платоспроможності та фінансової стійкості. Він розглядає оцінку потенційних і перспективних об'єктів інвестування за допомогою методів маркетингового і фінансового аналізу і формування інтегрованого узагальнення результатів оцінки [2].

У контексті досягнення компромісу інтересів між інвестором та підприємством розглядає інвестиційну привабливість О.Г. Юр'єва [10]. Слід зазначити, що компроміс інтересів між інвестором та представниками підприємства є результатом певних взаємовигідних домовленостей, що доволі часто на практиці лише побічно стосується інвестиційної привабливості підприємства.

С.І. Басалай та Л.І. Хоружий визначають інвестиційну привабливість господарського суб'єкта як сукупність характеристик, що дає змогу інвестору оцінити, наскільки той або інший об'єкт інвестицій більш привабливий від інших. У загальному вигляді це визначення відображає сутність проблематики, але автори розглядають таке трактування в плані оцінки кредитоспроможності позичальника комерційного банку, де за допомогою інвестиційної привабливості можна класифікувати позичальників і розбивати їх на групи залежно від цілей кредитора. Виходячи з цього, вчені доповнюють це поняття: "Інвестиційна привабливість — це сукупність значень певних показників формальної і неформальної оцінки різних аспектів діяльності позичальника" [1].

Найбільш комплексне тлумачення інвестиційної привабливості підприємства зустрічаємо у працях О.Г. Мельник та Ю.Г. Логвиненко, де автори розглядають досліджувану категорію у контексті фінансово-економічних, соціальних, логістичних, технологічно-майнових, адміністративно-правових, партнерських, іміджево-брендових, товарних характеристик підприємства, що формують умови для залучення інвестиційного капіталу [7]. Крім цього, науковці наголошують на тому, що інвестиційна привабливість підприємства залежить від інвестиційної привабливості регіону базування, країни, що свідчить про інтегровану характеристику цього поняття. Вищевикладений підхід є одним із найбільш комплексних та системних, але у ньому йдеться про привабливість підприємства загалом, а не лише про інвестиційну привабливість, адже досліджується привабливість підприємства для споживачів, працівників, партнерів тощо.

Отже, на підставі узагальнення трактувань категорії "інвестиційна привабливість підприємства" можна стверджувати, що у літературі та нормативно-правовій базі існує чимало поглядів на розуміння цього поняття, які зазвичай не розкривають сутності категорії, не конкретизують змістові параметри, а лише окреслюють певні вузькі елементи. Кожне із наведених визначень дає можливість виділити лише частину

взаємозв'язків і характеристик, що притаманні інвестиційній привабливості.

На нашу думку, більш повним та уточнюючим поняттям інвестиційної привабливості є таке визначення: інвестиційна привабливість підприємства — це інтегральна характеристика підприємства як майбутнього об'єкта інвестування з урахуванням сукупності факторів екзогенного та ендогенного впливу, перспективності, вигідності, ефективності та прийнятності рівня ризику вкладення інвестицій у його розвиток за рахунок власних коштів та інвестиційних ресурсів стратегічних або фінансових інвесторів. Інвестиційна привабливість підприємства — це комплексний показник, що кількісно визначає доцільність інвестування коштів в конкретне підприємство. Запропоноване визначення є універсальним, але воно набуватиме певних особливостей залежно від того, про яких інвесторів йдеться.

Нині чітко сформувалися базові інструменти фінансування діяльності підприємств. Найпоширенішими способами залучення інвестицій є: кредити і позики; формування інвестицій через додаткові внески засновників; кошти стратегічного інвестора. Використання кредитів і позик дозволяє в найкоротший термін акумулювати інвестиційні ресурси, але визначення кредитором їх обсягу, терміну та вартості робить цей спосіб у порівнянні з іншими більш дорогим. Водночас невід'ємною умовою отримання позик і кредитів є високий рівень платоспроможності позичальника або висока вартість заставного майна. Формування інвестицій на фондовому ринку та залучення коштів стратегічного інвестора також вимагають від підприємств прозорості бізнесу, відкритої звітності. Так, чим вища інвестиційна привабливість підприємства на цьому ринку, тим вище можливості залучення інвестицій.

Кожен інвестор, під час визначення об'єктів інвестування, ставить перед собою певну мету, залежно від якої інвесторів можна розділити на дві групи. Перша група — інвестори фінансового типу, які прагнуть до максимізації вартості компанії на основі забезпечення максимального прибутку на момент виходу з проекту. Інвестиційні компанії та фонди, насамперед фонди венчурних інвестицій, реалізують себе як фінансові інвестори, які отримують прибуток з дивідендів або купонів, що виплачуються підприємством, а також від зростання курсу його цінних паперів. Переважно фінансові інвестори мають на меті отримання стабільних прибутків на вкладений капітал у цінні папери і не можуть впливати на управління підприємством. Якщо ж інвестор має на меті придбання блокуючого або контрольного пакету акцій підприємства, то він перетворюється із фінансового на реального, оскільки набуває повноважень участі в управлінні підприємством та може впливати на усі сфери його функціонування.

Друга умовно виділена група інвесторів — це інвестори стратегічного типу. Метою реальних інвесторів є набуття права власності на підприємстві та/або отримання високого прибутку на вкладений капітал на засадах участі в управлінні. Зазвичай в якості стратегічного інвестора виступає компанія, діяльність якої безпосередньо пов'язана з бізнесом компанії, в яку інвестори вкладають кошти. Стратегічні інвестори, вкладаючи кошти у діяльність підприємства, сприяють реалізації його потенціалу та забезпеченню розвитку.

Отже, інвестиційну привабливість підприємства з погляду інвесторів варто розглядати так:

— з погляду стратегічного інвестора інвестиційна привабливість підприємства — це комплексна характеристика підприємства, яка відображає його виробничі, технологічні, кадрові, управлінські, фінансово-економічні, товарні та інші параметри, що створюють підстави для задоволення інтересів та потреб інвесторів в межах набуття ними права власності на підприємстві та/або отримання високого прибутку на вкладений капітал на засадах участі в управлінні;

— з погляду фінансового інвестора інвестиційна привабливість підприємства — це комплексна характеристика підприємства, яка відображає економічні вигоди та ризики вкладання інвестором кошти у цінні папери підприємства.

Отже, стратегічні та фінансові інвестори розглядають інвестиційну привабливість підприємства по-різному, вкладаючи у цю категорію відмінне змістове наповнення, залежно від їхніх пріоритетних цілей. Водночас оцінка інвестиційної привабливості повинна бути проведена як на основі аналізу документів фінансової звітності підприємства так і позаоблікової інформації про підприємство, що формує системність у вивченні макро- і мікроекономічних чинників: віднесення підприємства до конкретних галузей (галузі, що знаходяться у фазі кризи і депресії або в фазах пожвавлення та підйому) або території (регіони країни можуть володіти різним ступенем інвестиційної привабливості). Такий комплексний аналіз дозволяє потенційному інвестору виділити ті підприємства, які мають значні потенційні можливості подальшого розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі та дозволяють інвестору отримати запланований прибуток від вкладеного капіталу за наявності інвестиційних ризиків.

Для проведення діагностики інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств пропонуємо методику експрес-діагностики інвестиційної привабливості підприємств, а також методику визначення їх інвестиційної привабливості. Методика експрес-діагностики включає аналіз двох груп фінансових показників, що характеризують інвестиційну привабливість підприємств. У першу групу об'єднані чотири показники, що характеризують ефективність діяльності підприємств, можливість одержання прибутку. До другої групи входять чотири фінансових показники, що характеризують платоспроможність підприємства, або, іншими словами, побічно оцінюють імовірність повернення вкладених інвесторами коштів. Ми пропонуємо такі показники:

1. Показники, що характеризують ефективність діяльності: загальна рентабельність звітного періоду; норма прибутковості капіталу; рентабельність основної діяльності; рентабельність активів.

2. Показники, що характеризують платоспроможність підприємства: коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт автономії; коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт фінансової стійкості.

Значення підсумкового рейтингу інвестиційної привабливості розраховувалося шляхом підсумовування значень зведеного рейтингу за групою показників, що характеризують ефективність діяльності, і зведеного рейтингу за групою показників, що характеризують пла-

Таблиця 1. Вагові коефіцієнти показників, що визначають ефективність діяльності підприємств

	Показники	Вагові коефіцієнти
1.	Загальна рентабельність звітного періоду	0,30
2.	Норма прибутковості капіталу	0,40
3.	Рентабельність основної діяльності	0,20
4.	Рентабельність активів	0,10

Таблиця 2. Вагові коефіцієнти показників, що визначають платоспроможність підприємств

	Показники	Вагові коефіцієнти
1.	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,40
2.	Коефіцієнт автономії	0,15
3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,30
4.	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,15

тоспроможність, з ваговими коефіцієнтами 0,2 і 0,8 відповідно.

Зведений рейтинг підприємств за кожною групою визначався таким способом. За кожним показником, що входить до групи, розраховували значення, які сумували з урахуванням вагових коефіцієнтів, що визначають ступінь впливу критеріїв на інвестиційну привабливість. Отримані значення ранжували й таким способом будували зведені рейтинги, що характеризують ефективність діяльності й платоспроможність. Значення вагових коефіцієнтів кожного показника наведені в таблицях 1 і 2.

Таким чином, підсумкові розрахунки виконували за формулами:

$$R_1 = 0,3P_1 + 0,4P_2 + 0,2P_3 + 0,1P_4 \quad (1),$$

де R_1 — рейтинг, що характеризує ефективність діяльності; P_1 — загальна рентабельність звітного періоду; P_2 — норма прибутковості на капітал; P_3 — рентабельність основної діяльності; P_4 — рентабельність активів.

$$R_2 = 0,4K_1 + 0,15K_2 + 0,3K_3 + 0,15K_4 \quad (2),$$

де R_2 — рейтинг, що характеризує платоспроможність; K_1 — коефіцієнт поточної ліквідності; K_2 — коефіцієнт абсолютної ліквідності; K_3 — коефіцієнт автономії; K_4 — коефіцієнт фінансової стійкості.

$$R = 0,2R_1 + 0,8R_2 \quad (3),$$

де R — підсумковий рейтинг підприємства.

Відповідно, встановлені граничні нормативи R . Ми пропонуємо таку інтервальну оцінку: при $R < 1,5$ — низька інвестиційна привабливість, при $R > 1,5$ — висока інвестиційна привабливість.

Другий етап — визначення інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств. Для оцінювання рівня інвестиційної привабливості підприємства необхідно досліджувати його імідж, фінансовий стан, фінансові результати, ступінь ризикованості вкладень, активність інноваційної діяльності. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства слід проводити в такій послідовності. На першому етапі перед розглядом питання про кредитування необхідно сформулювати загальне уявлення про підприємство. Для оцінювання інвестиційної привабливості велике значення має дослідження іміджу підприємства. Якщо висновок про інвестиційну привабливість підприємства буде позитивним, можна перейти до другого етапу — вивчення фінансового стану підприємства.

Інвестиційна привабливість гарантується надійністю фінансового стану й має з ним багато спільного. Основна відмінність від аналізу інвестиційної привабливості й фінансового стану полягає у відмінності цілей і завдань, вирішуваних різними суб'єктами аналізу. Різна інтерпретація засобів і прийомів аналізу інвестиційної привабливості та фінансового стану й відносно невеликого кола показників забезпечує суб'єктів аналізу необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих рішень, що відповідають поставленим цілям. У разі проведення аналізу й оцінювання фінансового стану підприємства інвестор, як правило, повинен:

1) з'ясувати, наскільки стабільні коефіцієнти ліквідності, чи відбулося покращення їх нормативних значень, і залежно від результатів розрахунків оцінити здатність погашати короткострокові зобов'язання;

2) оцінити, як змінилися коефіцієнти покриття основних коштів і коефіцієнт загальної заборгованості; чи не відбувається заморожування частини оборотного капіталу в основних засобах, чи не використовуються для цього кредити;

3) розрахувати зміну показників оборотності і причини цих змін. Наприклад, збільшення оборотності дебіторської заборгованості може бути пов'язане зі зростанням продажів, розширенням клієнтури. Потрібно визначити, чи є пільгові умови надання кредиту клієнтам, наскільки це виправдано;

4) оцінити прибутковість і спрогнозувати основні її тенденції в майбутньому.

Третім етапом оцінювання інвестиційної привабливості є аналіз фінансових результатів. З метою виявлення умов і можливостей для одержання організацією прибутку, що є найважливішим фінансовим показником, проводиться аналіз фінансових результатів діяльності, у ході якого повинні бути отримані відповіді на такі запитання: наскільки стабільні отримані доходи та понесені витрати; які елементи звіту про прибутки і збитки можуть бути використані для прогнозування фінансових результатів; наскільки продуктивні здійснювані витрати; яка ефективність вкладення капіталу в це підприємство; наскільки ефективне управління підприємством.

Четвертим етапом оцінювання інвестиційної привабливості є оцінювання інвестиційного ризику. Це зумовлено тим, що основна мета інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів полягає в збільшенні доходу від

інвестиційної діяльності при мінімальному рівні ризику інвестиційних вкладень. Інвестиційний ризик являє собою ймовірність виникнення фінансових втрат у вигляді зниження капіталу або втрати доходу, прибутку через невизначеність умов інвестиційної діяльності.

Ризик є об'єктивним явищем у функціонуванні будь-якої організації, що здійснює інвестування. Він супроводжує реалізацію практично всіх видів реальних інвестиційних проектів, у яких би формах вони не здійснювалися. Хоча ряд параметрів цього ризику залежить від суб'єктивних управлінських рішень, відображених у процесі підготовки конкретних реальних інвестиційних проектів, об'єктивна його природа залишається незмінною.

Останнім п'ятим етапом оцінювання інвестиційної привабливості підприємства є дослідження ступеня активності інноваційної діяльності, оскільки саме вона дає змогу створювати нові методи виробництва й управління, нові види продукції, що забезпечують більш високу продуктивність праці за менших витратах.

ВИСНОВКИ

Розвиток ринку молочної продукції ґрунтується на активізації інвестиційної діяльності, створенні умов нагромадження обсягів інвестицій у галузь. Запропонований порядок проведення аналізу й оцінювання інвестиційної привабливості молокопереробних підприємств дає можливість установити ступінь привабливості вкладень в об'єкт, використовуючи для цього оцінку його ділової репутації, фінансового стану, фінансових результатів роботи, рівнів інвестиційного ризику й активності інноваційної діяльності. Застосування на практиці викладених рекомендацій підвищить об'єктивність оцінки привабливості, дасть змогу збільшити приплив необхідних підприємству коштів. Викладена методика оцінювання ефективності інвестиційних проектів може бути успішно застосована в молокопереробних підприємствах як під час вибору пріоритетних напрямів інвестиційних вкладень, так і оперативних поточних витрат, технологій тощо.

Література:

1. Басалай С.И. Бухгалтерский учет как инструмент повышения инвестиционной привлекательности агропромышленных корпораций / С.И. Басалай, Л.И. Хоружий [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://knigi1.dissers.ru/books/library>
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. — К.: Эльга — Ника центр. 2001. — 448 с.
3. Бочаров В. В. Инвестиционный менеджмент / В. В. Бочаров. — СПб.: Питер, 2000. — 160 с.
4. Брюховецька Н.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства: визначення недоліків деяких існуючих методик / Н.Ю. Брюховецька, О.В. Хасанова // Економіка промисловості. — 2009. — № 44 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Вінченко І.І. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств: монографія / І.І. Вінченко. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 444 с.
6. Крейнина М.Н. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности акционерных обществ в промышленности, строительстве и торговле /

М.Н. Крейнина. — М.: Дело и Сервис: МВ-Центр, 1994. — 456 с.

7. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: [монографія] / О.Г. Мельник. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. — 344 с.

8. Пиличак А. Инвестиционная привлекательность регионов Украины: социально-демографический аспект / А. Пиличак // Экономика Украины. — 2004. — № 8. — С. 82—85.

9. Русак Н.А. Финансовый анализ субъекта хозяйствования: справ. пособие / Н.А. Русак, В.А. Русак. — Минск: Вышейш. шк., 1997. — 309 с.

10. Юр'єва О.Г. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інвестиційного клімату / О.Г. Юр'єва // Стратегія економічного розвитку України: наук. збірник. — 2022. — № 3 (10). — С. 250—255.

References:

1. basalaj, S.I. and Horuzhij, L.I. "Accounting as a tool for increasing the investment attractiveness of agribusiness corporations", [Online], available at: <http://knigi1.dissers.ru/books/library> (Accessed 4 Aug 2018).
2. Blank, I.A. (2001), Investicionnyj menedzhment [Investment Management], Jel'ga-Nika Centr, Kyiv, Ukraine.
3. Bocharov, V. V. (2000), Investicionnyj menedzhment [Investment Management], Piter, Saint-Petersburg, Russia.
4. Briukhovets'ka, N.Yu. and Khasanova, O.V. (2009), "Estimates of investment preferences of partnerships: designation of shortcomings of practical methods", Ekonomika promyslovosti, [Online], vol. 44, available at: www.nbu.gov.ua (Accessed 28 June 2019).
5. Vinichenko, I.I. (2010), Investytsijna diial'nist' ahrarnykh pidpriemstv [Investment activity of agrarian enterprises], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.
6. Krejnina, M.N. (1994), Analiz finansovogo sostojanija i investicionnoj privlekatel'nosti akcionermyh obshhestv v promyshlennosti, stroitel'stve i torgovle [Analysis of the financial condition and investment attractiveness of joint-stock companies in industry, construction and trade], Delo i Servis: MV-Centr, Moscow, Russia.
7. Mel'nyk, O.H. (2010), Systemy diahnostryky diial'nosti mashynobudivnykh pidpriemstv: polikryterial'na kontseptsija ta instrumentarij [Systems of diagnostics of machine and machine equipment: policerial concept and toolkit], Vydavnytstvo L'vivs'koi Politekhniky, Lviv, Ukraine.
8. Pilitjak, A. (2004), "Investment attractiveness of Ukrainian regions: socio-demographic aspect", Jekonomika Ukrainy, vol. 8, pp. 82—85.
9. Rusak, N.A and Rusak, V.A. (1997), Finansovyy analiz subekta hozhajstvovanija [Financial analysis of a business entity], Vyshejshe. Shk., Minsk, Belarus.
10. Yur'ieva, O.H. (2022), "Theoretical and methodological aspects of the investment profile of the client", Stratehija ekonomichnoho rozvytku Ukrainym, vol. 3(10), pp. 250—255.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2019 р.

УДК 321.01:325.455:332.1

В. С. Толуб'як,
 д. держ. упр., доцент, доцент кафедри менеджменту та публічного управління,
 Тернопільський національний економічний університет
 ORCID ID: 0000-0002-8892-2338

В. В. Костецький,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту та страхування,
 Тернопільський національний економічний університет
 ORCID ID: 0000-0002-0179-9526

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.33

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

V. Tolubiyak,
 Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor of the Department
 of Management and Public Administration, Ternopil National Economic University
 ORCID ID: 0000-0002-8892-2338
 V. Kostetskyi,
 PhD in Economics, Associated Professor, Associated Professor of the Department
 of Financial Management and Insurance Ternopil National Economic University
 ORCID ID: 0000-0002-0179-9526

PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF THE UNIFIED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

У статті з'ясовано сутність державної політики розвитку територіальних громад, визначено основні підходи до її реалізації, обгрунтовано необхідність упорядкування відповідних завдань між різними рівнями державного управління та удосконалення конкретних механізмів, що в умовах децентралізації забезпечить громадам більше прав щодо соціально-економічного розвитку територій, підвищить якість надання публічних послуг.

Визначено та обгрунтовано основні переваги проведення територіальної реформи. Розглянуто етапи створення ОТГ та проаналізовано перспективи їх розвитку в Україні. Проаналізовано середньостроковий план дій Уряду до 2020 року щодо реформування місцевого самоврядування. Встановлено, що реформа адміністративно-територіального устрою країни — це складний, багаторівневий і масштабний процес, який тісно пов'язаний з ефективністю функціонування усіх систем і складових суспільного розвитку.

Зазначено, що співробітництво територіальних громад є важливим інструментом сприяння розвитку ОТГ. Із початком процесу децентралізації він відійшов на другий план, хоча потенціал співробітництва є великим. Співробітництво може стати одним з механізмів інтеграції громад між собою. Метою такого співробітництва є підвищення якості надання послуг населенню, розвиток територій та покращення добробуту громадян. Співробітництво територіальних громад передбачає об'єднання їх ресурсів та зусиль на договірній основі та дає можливість протестувати готовність до об'єднань ОТГ, а також їх розширення за рахунок приєднання інших територіальних громад.

The essence of the state policy for the development of the territorial communities is analyzed in the paper, the main approaches to its implementation are defined, the need to streamline the relevant tasks between the different levels of government are proved, the specific mechanisms that in the context of decentralization will provide the communities with more rights for the socio-economic development of territories are improved, the quality of public services is increased.

The regional policy is becoming a significant instrument for the spatial regulation of the socio-economic development of the country, which implies a balanced and sustainable development of the

regions and the growth of the economic level of the territory by creating the favorable conditions for the development of all regions, as well as territorial communities, taking into account their natural, historical, environmental, economic, geographical, demographic and other characteristics, their ethnic and cultural identity.

The basic advantages of territorial reforms implementation are proved and defined. The stages of UTC creation are considered and prospects of their development in Ukraine are analyzed. The medium-term action plan of the government until 2020 on the reform of local self-government is analyzed. It is established that the reform of the administrative and territorial structure of the country is a complex, multi-level and large-scale process, which is closely related to the efficiency of all systems and components of social development. Consequently, this reform should take place in the context of a systemic reform of the administrative and territorial structure at all levels, based on the approved conceptual framework of the reform and a clear understanding of its implementation strategy.

It was noted that the cooperation of territorial communities is an important instrument to promote the development of UTC. Since the beginning of the decentralization process, it has been relegated to the background, although the potential for cooperation is considerable. Cooperation can be a mechanism for the communities' integration against each other. The purpose of such cooperation is to improve the quality of services to the population, the development of territories and the welfare of citizens. The cooperation of the territorial communities involves the pooling of their resources and efforts on a contractual basis. Such cooperation makes it possible to test the readiness of associations for UTC, as well as its expansion through the accession of other territorial communities.

Ключові слова: державна політика, регіональна політика, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, місцеві бюджети, територіальна громада, реформа адміністративно-територіального устрою, співробітництво ОТГ.

Key words: state policy, regional policy, civil society, local self-government, local budgets, territorial community, reform of administrative-territorial structure, cooperation of UTC.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розбудова соціальної, правової, демократичної держави в умовах децентралізації та проведення адміністративної реформи в Україні зумовлює розбудову інституту місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступає територіальна громада. Природно, що територіальна громада відіграє провідну роль у системі життєзабезпечення людини і суспільства в цілому, адже переважну більшість своїх суспільних потреб людина задовольняє на рівні громади у якій живе (село, селище, місто).

Ставлення людей до влади і держави в цілому залежить саме від якості й рівня їх життя, можливості задовольнити особисті потреби, реально впливати своїми діями на покращення життя не тільки своєї родини, а й громади і суспільства в цілому. Це означає, що визнання державою права жителів кожної територіальної громади на місцеве самоврядування повинно мати своє відображення у державній політиці, функціях, формах, методах та механізмах публічного управління, а не бути лише декларативною нормою законодавства.

Підтримка місцевого самоврядування з боку держави — це створення умов для стійкого і самостійного роз-

витку територіальних громад в Україні та є одним із найголовніших завдань сьогодення, актуальність якого зростає в умовах реформування системи публічної влади. Останніми роками держава спрямовує свою політику на посилення дієздатності територіальних громад, що підтверджує процес їх добровільного об'єднання, який розпочався у 2015 р.

Проте є чинники, які обмежують розвиток територіальних громад як первинних суб'єктів системи місцевого самоврядування. Зокрема недосконалість законодавчого закріплення базових термінів, наявність різноманітних думок щодо визначення місця і ролі держави у розвитку системи місцевого самоврядування, завдань державної політики щодо розвитку територіальних громад тощо.

Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю з'ясування сутності державної політики розвитку територіальних громад, упорядкування відповідних завдань між різними рівнями публічного управління та удосконалення конкретних механізмів, що в умовах децентралізації забезпечить громадам можливість отримати більше прав щодо соціально-економічного розвитку територій, підвищити якість надання публічних послуг та ін.

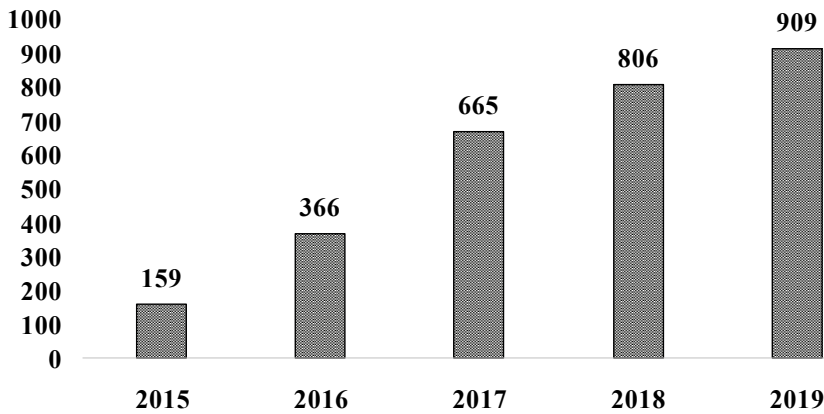

Рис. 1. Кількість об'єднаних територіальних громад в Україні

Джерело: складено на основі [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем розвитку місцевого самоврядування, у тому числі з'ясування ролі держави у забезпеченні місцевого розвитку, присвятили свої наукові праці: А. Артеменко, Т. Барановська, О. Батанов, В. Березинський, З. Варналій, В. Величко, К. Донченко, Т. Желюк, Є. Калініченко, Н. Камінська, В. Куйбіда, В. Негода, Г. Монастирський, Я. Олійник та інші. Серед зарубіжних науковців окремі питання місцевого самоврядування досліджували: М. Бондар, В. Васильєв, І. Видрін, А. Єрьомін, Ю. Казанчев, Є. Ковешніков, М. Краснов, Л. Нудненко, М. Постовий, Ю. Тихомиров, В. Фадєєв, О. Черкасов, В. Чиркін, та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених вирішенню проблем розвитку місцевого самоврядування, подальшого наукового розроблення та вирішення потребують питання використання форм та механізмів забезпечення розвитку територіальних громад в Україні.

МЕТА СТАТІ

Метою статі є з'ясування змісту державної політики розвитку територіальних громад, визначення основних підходів до її реалізації та перспектив подальшого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Регіональна політика стає вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни, що передбачає збалансований і рівномірний розвиток регіонів та зростання економічного рівня території шляхом створення сприятливих умов для розвитку всіх регіонів, а також територіальних громад з урахуванням їх природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей, їх етнічної та культурної самобутності.

Нова парадигма регіональної політики передбачає перехід від надмірно централізованої моделі, що домінувала до останнього часу, від секторального (галузевого) підходу "згори вниз" до збалансованого партнерства між центральними органами виконавчої влади та місцевою владою для впровадження багаторівневого

управління регіональним розвитком. Ці зміни знайшли своє відображення у нормативно-правових актах та стратегічних документах, зокрема у законі України "Про засади державної регіональної політики" (2015 р.) та Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (2014 р.), яка визначила стратегічне бачення та мету регіонального розвитку України до 2020 року [5, с. 82].

Ефективність функціонування громадянського суспільства зумовлена, зокрема, рівнем активності громадян у здійсненні місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступає територіальна громада. Визначення природи останнього пов'язано із розв'язан-

ням проблеми: чи має громада окрему, відмінну від держави владу, є незалежною від держави публічно-правною корпорацією, чи міцно включеною в державний організм і виконує тільки функції органу держави [1].

Основними передумовами успішного проведення реформи є:

- наявність політичної волі та консолідація політичних сил у Верховній Раді України для створення необхідної законодавчої бази. Реформа адміністративно-територіального устрою передусім має бути наповнена економічним, а не політичним, змістом і спрямована на підвищення ефективності управління;

- широка суспільна підтримка, лише за умов якої реформа має шанс на успіх. Заручитися підтримкою громадськості можна формуючи суспільний попит на реформу, запропонувавши прийнятну для більшості активних учасників суспільно-політичного процесу модель адміністративно-територіального устрою;

- ґрунтовне опрацювання концептуальних засад реформи та їхньої імплементації у законодавчо-нормативні документи;

- адекватне кадрове та ресурсне забезпечення реформи. Для зміцнення кадрового забезпечення необхідно вирішити питання щодо переведення службовців органів місцевого самоврядування до новоутворених органів влади. Необхідно також забезпечити механізми формування фінансових ресурсів для проведення реформи та подальшого функціонування територіальних громад.

У результаті перших кроків реформ місцеві бюджети зросли на 123,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 234 млрд грн в 2018 році. З 2015 по 2018 роки в Україні створено 806 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), до складу яких увійшло 4000 колишніх місцевих рад, в яких проживають 9 млн осіб [4].

За даними Моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, станом на 10 червня 2019 р. в Україні нараховується 909 ОТГ (рис. 1). Проте, якщо глянути на карту об'єднаних громад, то можна побачити нерівномірність їх утворення: в одних областях їх кількість сягає за сорок, а в інших коливається на рівні десяти.

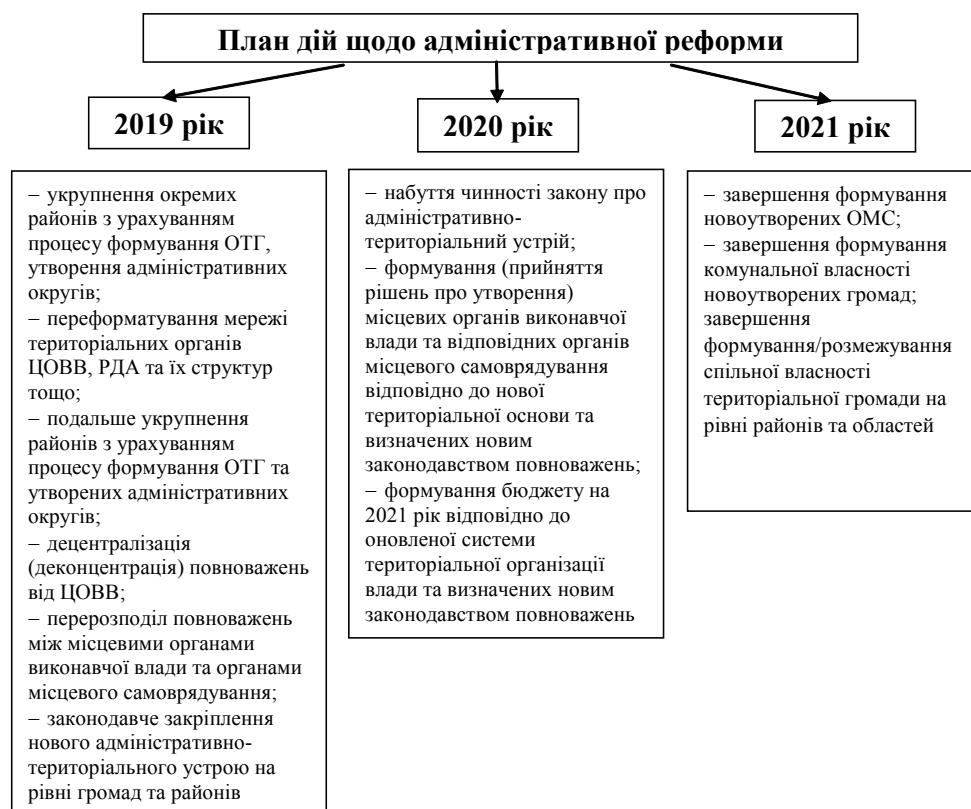

Рис. 2. План дій щодо реформи місцевого самоврядування

Джерело: складено на основі [6, с. 7].

Виникає запитання щодо інформації про кількості ОТГ, яка міститься в різних джерелах. Це пояснюється тим, що процес створення ОТГ є багатоетапним, а вибори — це останній етап.

Законом України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" чітко визначено етапи створення ОТГ: від ініціювання добровільного об'єднання до виборів [3]. Об'єднана громада вважається утвореною з дня набрання чинності рішень всіх рад, що прийняли рішення про добровільне об'єднання, або з моменту набрання чинності рішення про підтримку добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі та за умови відповідності таких рішень висновку облдержадміністрації. По суті, ОТГ утворюється не після проведення виборів, а після прийняття рішення усіма громадами про об'єднання.

Вибори в ОТГ проходять згідно з Законом України "Про місцеві вибори" та Постанови ЦВК від 12 лютого 2016 року №32 "Про Порядок призначення перших виборів депутатів сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад та відповідних сільських, селищних, міських голів". ЦВК призначає перші місцеві вибори не пізніше ніж за сімдесят днів до дня виборів, а виборчий процес таких виборів розпочинається за п'ятдесят днів до дня перших місцевих виборів.

Закон "Про місцеві вибори" визначає, що депутати місцевої ради та голова ради (староста) обираються на перших місцевих виборах на строк до обрання на чергових виборах депутатів та голови ради. А чергові місцеві вибори проводяться одночасно на всій території України в останню неділю жовтня п'ятого року

повноважень рад, голів, старост, обраних на попередніх чергових місцевих виборах. На сьогодні в Україні 66 ОТГ очікують проведення перших місцевих виборів [4].

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 року, другий, завершальний, етап реформи мав завершитися у 2017 році. Але фактично перший етап реформи завершився у 2018 році. Більш реальну дату закінчення реформи зазначає В'ячеслав Негода — 2021 рік [6].

Якщо орієнтуватися на виборче законодавство, то чергові вибори в Україні у жовтні 2020 року мають стати своєрідним завершенням об'єднання громад. "Останні" об'єднані громади почнуть функціонувати у 2021 році. Це на сьогодні видається найбільш вірогідним. Окремі громади можуть не потрапити у графік, але це не змінить загальної ситуації.

Уряд Володимира Гройсмана визначив підтримку реформи децентралізації в Україні одним з пріоритетних завдань, що сприятиме розвитку місцевого самоврядування і економічного розвитку країни в цілому. Очікується, що 2019 рік стане ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: до кінця року більшість малочисельних місцевих рад мають об'єднатися, а отже, стати спроможними, використовувати наявні ресурси належним чином і нести відповідальність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних етапів реформи місцевого самоврядування, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг та інших секторах.

Таблиця 1. План пріоритетних дій Уряду до 2020 року

Показник	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Формування соціально та економічно обґрунтованих перспективних планів розвитку територій спроможних громад, відсотків щорічної потреби	100	100	100	100
Питома вага кількості місцевих рад, які об'єдналися у спроможні територіальні громади, у загальній кількості місцевих рад базового рівня, відсотків	50	70	90	100
Забезпечення доступності до адміністративних послуг у спроможних територіальних громадах:	-	-	-	100
частка центрів надання адміністративних послуг, які відповідають вимогам, визначеним законодавством, відсотків;	35	50	65	80
частка центрів надання адміністративних послуг, через які надаються обов'язкові адміністративні послуги, відсотків	70	80	90	100
частка користувачів, задоволених якістю надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг, відсотків	-	40	-	70
Забезпечення надання уніфікованих та відповідної якості по всій території держави адміністративних, соціальних, інших послуг (зокрема у сфері архітектурно-будівельного контролю) населенню громади (відсотків)	50	-	-	100

Джерело: складено на основі [2].

Кабінет Міністрів України 23 січня 2019 року ініціював перехід до нового етапу реформи децентралізації, який передбачає закріплення вже набутих успіхів і формування спроможних громад, зміну територіального устрою на рівні районів та громад, чітке розмежування повноважень та функцій контролю різних рівнів управління, а також розвиток форм місцевої демократії.

Фактором, що вплине на об'єднання громад будуть парламентські вибори 2019 року. Від розстановки сил

та позицій залежатиме наявність "кредиту довіри" та можливості діяти на регіональному рівні.

Досліджуючи проблематику даного питання В. Негода визначає план дій щодо реформи місцевого самоврядування на наступні три роки (рис. 2).

Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року ставить наступні цільові кількісні показники, яких передбачається досягнути в середньостроковій перспективі (табл. 1).

Таблиця 2. Укладення угод міжмуніципального співробітництва територіальних громад станом на 10.06.2019 року

Область	Загальна кількість проектів співробітництва	У тому числі					Кількість територій, що скористались міжмуніципальним співробітництвом
		ЖКГ	благуюстрій	пожежна безпека	освіта, охорона здоров'я, соціального захисту	інше	
Вінницька	82	17	3	-	18	44	149
Волинська	12	1	1	-	2	8	23
Дніпропетровська	10	1	-	3	3	3	26
Донецька	2	1	-	-	1	-	5
Житомирська	25	-	-	-	17	8	67
Закарпатська	3	-	2	-	-	1	8
Запорізька	8	-	-	1	4	3	27
Івано-Франківська	11	2	5	-	2	2	38
Київська	7	-	-	1	2	4	5
Кіровоградська	10	-	-	1	5	4	15
Луганська	1	-	-	-	1	-	4
Львівська	11	1	1	-	4	5	43
Миколаївська	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	2	1	-	-	-	1	9
Полтавська	102	27	8	31	13	23	280
Рівненська	10	1	-	-	5	4	20
Сумська	36	4	-	-	15	17	52
Тернопільська	7	-	-	-	4	3	13
Харківська	24	12	4	1	1	6	77
Херсонська	4	-	-	-	1	3	11
Хмельницька	3	1	-	1	-	1	16
Черкаська	24	6	2	1	1	14	86
Чернівецька	5	1	-	-	1	3	13
Чернігівська	13	2	-	-	7	4	54
м. Київ	-	-	-	-	-	-	-
Всього	412	78	26	40	107	161	1041

Джерело: складено на основі [4].

Таблиця 3. Використання дотацій ОТГ в областях України

№	Область	Кількість ОТГ, що моніторились	ОТГ з реверсною дотацією / без дотації	ОТГ з базовою дотацією	ОТГ з базовою дотацією більше 20% у доходах
1.	Тернопільська область	36	3	33	15
2.	Дніпропетровська область	34	6	28	3
3.	Житомирська область	32	9	23	5
4.	Хмельницька область	26	4	22	2
5.	Львівська область	22	0	22	11
6.	Вінницька область	21	8	13	1
7.	Миколаївська область	19	5	14	1
8.	Полтавська область	18	7	11	0
9.	Рівненська область	18	2	16	9
10.	Запорізька область	16	1	15	1
11.	Чернівецька область	16	0	16	11
12.	Чернігівська область	16	4	12	0
13.	Волинська область	15	3	12	7
14.	Сумська область	14	2	12	0
15.	Херсонська область	12	1	11	2
16.	Івано-Франківська область	11	0	11	10
17.	Одеська область	11	2	9	0
18.	Донецька область	6	5	1	0
19.	Черкаська область	6	2	4	0
20.	Кіровоградська область	5	1	4	0
21.	Харківська область	4	1	3	0
22.	Закарпатська область	3	1	2	1
23.	Луганська область	3	2	1	0
24.	Київська область	2	0	2	0
	Всього	366	69	297	79

Джерело: [2].

2020 рік знову ж зазначається як дата завершення процесу об'єднання громад в Україні. Але якою має бути загальна кількість ОТГ в Україні? Загальну цифру поки складно визначити через динамічність процесу.

Досліджуючи проблематику розвитку ОТГ, необхідно відмітити такий важливий інструмент, як співробітництво територіальних громад. Із початком процесу децентралізації він відійшов на другий план, хоча потенціал співробітництва великий. Співробітництво може стати одним з механізмів інтеграції громад між собою. Але на сьогодні лише Полтавська область демонструє стійку зацікавленість громад у цьому напрямку — 280 громад скористалися даним інструментом. Також 149 громад уклали договори про співробітництво у Вінницькій та 86 — у Черкаській областях (табл. 2).

Розвиток співробітництва територіальної громади є одним з кроків на шляху реформування місцевого самоврядування. Метою такого співробітництва є підвищення якості надання послуг населенню, розвиток територій та покращення добробуту громадян.

Співробітництво територіальних громад передбачає об'єднання їх ресурсів та зусиль на договірній основі. Таке співробітництво дає можливість протестувати готовність до об'єднань ОТГ, а також його розширення, за рахунок приєднання інших територіальних громад.

У результаті реформи утворюються різні громади за розмірами, населенням, фінансовим потенціалом. Згідно з Оцінкою фінансової спроможності 366 ОТГ у 2017 році, підготовленої за підтримки "U-LEAD з Європою", в Україні 69 ОТГ відрховують кошти до держбюджету (реверсна дотація) або ж виходять "на нуль", а 297 громад отримують базову дотацію з держбюджету. З них майже у чверті (79 громад) дотація складає більше 20% доходів громади (табл. 3).

Таким чином, підводимо до думки, що проблеми у існуванні ОТГ залишаються. А особливо актуальною є проблема фінансової самостійності. Створені ОТГ після 2020 року шукатимуть нові формати існування в умовах нового адміністративно-територіального поділу. Неспроможні громади також шукатимуть вихід з ситуації. На нові об'єднані громади впливатимуть два головні чинники:

- фінансова спроможність громади самостійно розвиватися та покривати власні соціальні видатки;
- зміна кількості населення громад (фактично — темпи зменшення населення, особливо для сільських громад).

З'являться варіанти, коли громада матиме достатню кількість фінансових ресурсів, але відбуватиметься швидке зменшення населення.

Щодо державної фінансової підтримки місцевого та регіонального розвитку, то в 2019 р. порівняно із 2014 роком вона зростає у 41,5 рази (рис. 3).

Крім того, на 2019 рік передбачена субвенція на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг загального користування місцевого значення в сумі 14,7 млрд грн [4].

Враховуючи усі позитивні та проблемні моменти процесу реформ, Донченко К. визначає три можливі сценарії розвитку ОТГ після 2020 року [2]:

1. Інерційний сценарій.

Це "найбезболісний" варіант для центрального уряду. Після 2020 року буде створено більше 1200 ОТГ, що об'єднують 76% території країни. Інші території поступово будуть приєднуватись до уже діючих ОТГ або ж залишаться на перехідному етапі.

Таким чином, відповідальність за ситуацію буде передана на місця. Громади діятимуть за прислів'ям

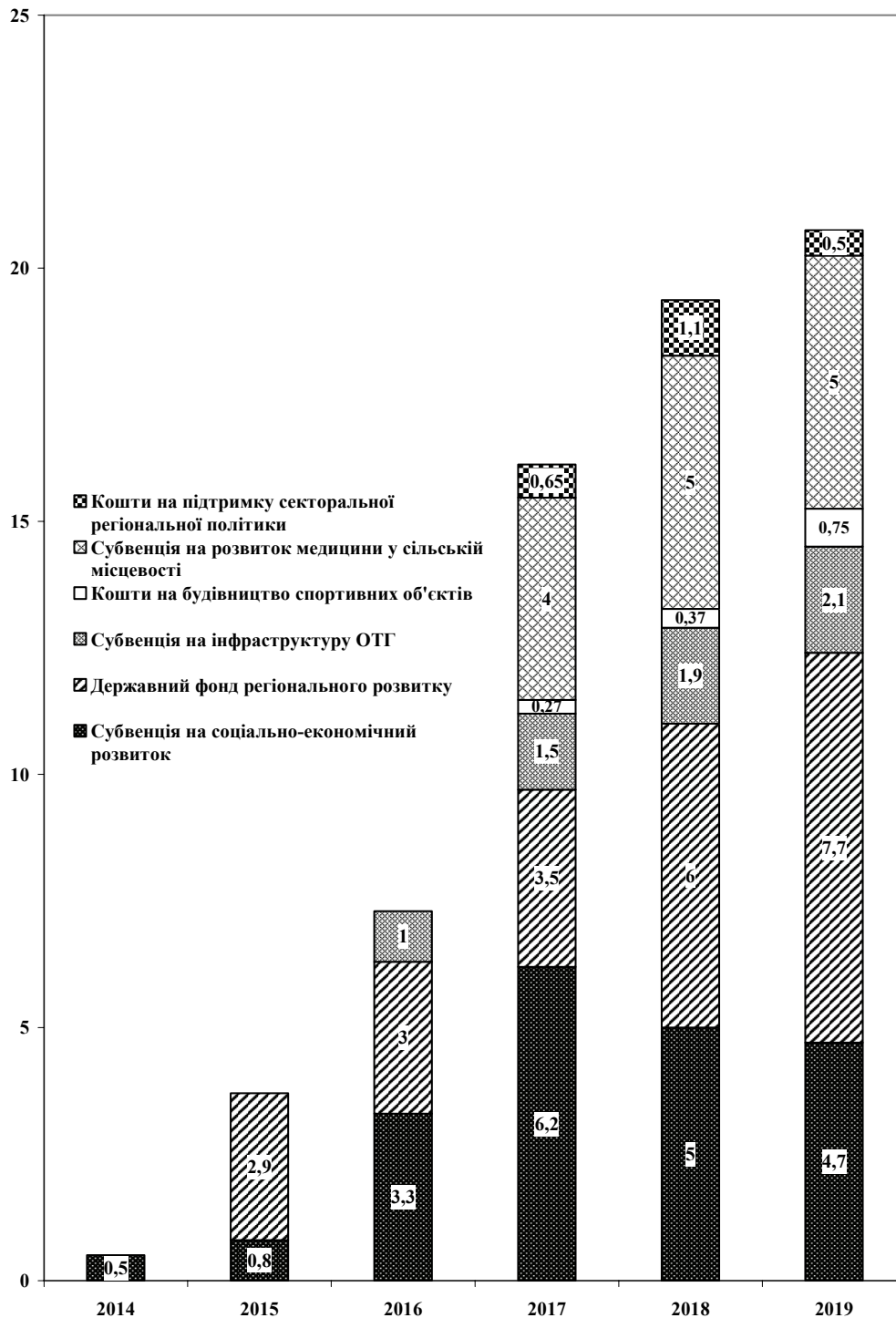

Рис. 3. Державна фінансова підтримка місцевого та регіонального розвитку за період 2014—2018 рр. та план на 2019 р., млрд грн

Джерело: складено на основі [4].

"Спасіння громади — справа рук самої громади". Як наслідок, частина громад може опинитися у скрутному становищі, натомість частина отримає переваги від децентралізації, особливо у місцях наявності природних ресурсів. Наприклад, для Полтавщини — це "газовидобувні громади". В цьому випадку варіантом розвитку для ОТГ може стати використання механізму співробітництва територіальних громад.

Позитивними моментами даного сценарію є такі фактори, як поступовість процесу для населення, передача відповідальності на місця, можливість уникнення

непопулярних реформ. Головним ризиком розвитку даного сценарію буде поділ громад на багаті та бідні. В такому разі, ситуація на місцевому рівні може прийняти таку форму: бідні громади змушені економити ресурси, зменшувати соціальну інфраструктуру та надання послуг, та покладатися на державну підтримку — ту ж саму базову дотацію та інші субвенції. Міжнародні грантові кошти зможуть допомогти невеликій кількості ОТГ. Така ситуація спричинить зменшення кількості населення у слабких громадах (природне зменшення та відтік до сильних громад).

2. Централізований сценарій — централізоване об'єднання ОТГ у більші утворення.

Такий сценарій дозволяє швидко розв'язати проблему слабких ОТГ, дослідивши їх до більших центрів. Фактично можуть бути створені "псевдорайони", дещо менші або рівні за попередню адміністративно-територіальну одиницю — район.

Можливі два варіанти сценарію: сильний вплив уряду — фактичне керівництво процесом об'єднання та середній вплив уряду — можливість добровільного об'єднання (врахування) інтересів громад у разі відповідності критеріям центру.

Ризики такого сценарію:

- Ризик довіри до влади — необхідність наявності політичного кредиту довіри у влади. Він може з'явитися у разі одностайної перемоги на виборах 2019 року однієї з політичних сил або формування єдиної більшості. В іншому — процес не відбуватиметься.

- Централізоване планування процесу об'єднання — для швидкого впровадження необхідна координація на місцях та передання більших повноважень до ОДА або структур, що їх змінять. Це спричинить конфлікти між представниками місцевих інтересів та еліт. Необхідно враховувати і спротив місцевих інтересів подальшому укрупненню громад, який викликаний, у т.ч. попередньою агітаційною кампанією за децентралізацію та об'єднання.

- Необхідність нового обґрунтування наступного етапу — особливо актуальне, у разі перемоги правлячих політичних сил. Доведеться пояснювати, що попередні 6 років були помилкою — фактичний удар по собі. Для опозиції ситуація легша, але також викличе питання щодо моделі об'єднання та можливості повернення до старого адміністративно-територіального устрою.

- Відносини з європейськими та американськими партнерами — сьогодні в Україні працює ряд проектів, спрямованих на підтримку децентралізації, що фінансуються за рахунок країн ЄС та США. Відповідно, виникне запитання щодо ефективності роботи цих проектів в Україні. Необхідно враховувати іміджевий фактор для іноземних партнерів.

3. Добровільний сценарій — об'єднання ОТГ на добровільних засадах.

Після 2020 року та завершення об'єднання громад приймається нормативно-правова база щодо подальшого добровільного об'єднання ОТГ. Уряд створює мінімальні стимули зі свого боку для ініціювання об'єднання та бере мінімальну участь у процесі (контрольна функція), передаючи повноваження безпосередньо до громад.

Отже, ОТГ отримають шанс об'єднатися у бажаних межах. Але залишається проблема "багаті — бідні": ОТГ з високим рівнем доходів просто не виявлять бажання об'єднуватися з іншими громадами, а питання об'єднання кількох слабких ОТГ в одну та соціально-економічні вигоди від цього необхідно розглядати в кожному випадку окремо.

Ризиком такого сценарію є, знову ж, нерозв'язання проблеми самостійного існування ОТГ. У разі ж більшої ролі центру в об'єднанні ми повертаємося до першого

сценарію, коли уряд братиме на себе відповідальність та визначатиме як і хто об'єднуватиметься.

Вигоди також відчутні — це зняття відповідальності з центру за ситуацію на місцях, звикання населення до ситуації в умовах погіршення соціально-економічної ситуації в громадах [2].

Таким чином, дослідження теоретичних засад розвитку територіальних громад дозволяє сформулювати такі основні положення, відповідно до яких має проводитися реформа територіальної організації влади на засадах децентралізації, побудови самодостатніх територіальних громад:

- чітка правова основа реформи, законодавче визначення статусу територіальних громад, механізму закріплення права власності, розподілу владних повноважень;

- передача владних повноважень на низовий рівень системи управління (рівень територіальних громад) за принципом субсидіарності;

- запровадження дієвих механізмів контролю за органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації. Передбачене реформою укрупнення територіальних громад без впровадження контролю за владою і забезпечення її відповідальності може створити умови для зловживань керівництва ОМС;

- запровадження механізмів широкого залучення членів територіальних громад до участі в управлінні й формування управлінських рішень;

- розвиток громад як публічних корпорацій, наголос на власних ресурсах та можливостях, безпосередня участь громади у вирішенні господарських питань;

- забезпечення повсюдності місцевого самоврядування, розповсюдження юрисдикції органів місцевого самоврядування на території за межами населених пунктів;

- децентралізація повноважень має супроводжуватись адекватною для виконання цих повноважень децентралізацією бюджетних ресурсів.

Реформа адміністративно-територіального устрою країни — складний, багаторівневий і масштабний процес, який тісно пов'язаний з ефективністю функціонування усіх систем і складових суспільного розвитку. Відтак ця реформа має відбуватися у контексті системної реформи адміністративно-територіального устрою на всіх рівнях, ґрунтуючись на схвалених концептуальних засадах реформи та чіткому розумінні стратегії її реалізації.

Необхідно чітко визначити переваги, що будуть досягнуті внаслідок реформування територіальної організації влади і оптимізації адміністративно-територіального устрою:

- упорядкування системи адміністративно-територіальних одиниць, їхня уніфікація;

- підвищення ефективності використання бюджетних коштів;

- покращення якості та доступності публічних послуг населенню;

- призупинення деградації сільських територій;

- стає та фінансово спроможне місцеve самоврядування.

Щодо подальшого розвитку законодавчої бази наступним кроком має бути внесення зміни до Конституції

щодо децентралізації, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення. Необхідно також прийняти ряд важливих законів:

— "Про засади адміністративно-територіального устрою України". В рамках чинної Конституції визначено засади, на яких має ґрунтуватися адміністративно-територіальний устрій України, види населених пунктів, система адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань адміністративно-територіального устрою, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж територіальних одиниць та населених пунктів, ведення Державного реєстру адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів України.

— "Про внесення змін до закону "Про регулювання містобудівної діяльності". Усуне існуючі недоліки регулювання містобудівної діяльності, унеможливить нецільове використання та розподіл земель.

— "Про службу в органах місцевого самоврядування" (нова редакція). Забезпечить рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування, підвищить престижність служби в цих органах, мотивацію місцевих службовців до розвитку громад та власного розвитку.

— "Щодо державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування".

— "Про місцевий референдум".

— Оновлення законів про місцеві вибори, про місцеве самоврядування, про місцеві державні адміністрації тощо.

До реформування територіальних громад потрібно підходити з усвідомленням того, що успіх цього процесу буде важливим чинником подальшого проведення реформ в інших сферах суспільного розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновки, що органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські голови у співпраці з місцевими державними адміністраціями зобов'язані навчитися організовувати економіку власної території на основі наявних унікальних місцевих переваг, створювати умови для самоорганізації та зайнятості населення.

Визначені та обґрунтовані завдання щодо реалізації державної регіональної політики дають можливість регіонам і громадам застосовувати комплексно інноваційні механізми та забезпечувати сталий розвиток територій, впроваджувати дієві управлінські рішення.

Необхідно якомога швидше пройти шлях формування спроможних територіальних громад, які мають стати новими точками соціально-економічного зростання, надавши їм максимальний обсяг повноважень, ресурсів та підвищеної відповідальності за своє майбутнє. Правильність такої стратегії підтверджується позитивними результатами діяльності переважної більшості об'єднаних територіальних громад, які взяли на себе основну відповідальність за свій розвиток. Новоутворені спроможні громади у своїй переважній більшості мають всі передумови у створенні сприятливих умов для розвитку своїх територій, сучасної інфра-

структури, надання якісних послуг та підвищення рівня життя громадян.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень в даному напрямку можуть бути питання: розвиток міжмуніципального співробітництва, оцінка фінансової достатності ОТГ, кадрове забезпечення утворених ОТГ.

Література:

1. Барановська Т.М., Остапенко О.Г. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909>
2. Донченко К. Сценарії децентралізації. Що очікує ОТГ після 2020 року. URL: <https://biz.censor.net.ua/resonance/3074295>
3. Законом України "Про добровільне об'єднання територіальних громад". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
4. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 червня 2019 р. / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>
5. Негода В.А. Нова державна регіональна політика в Україні — шлях до успіху. Наукові праці. Державне управління. 2017. Випуск 293. Том 305. С. 81—86.
6. Негода В. Децентралізація — основа формування ефективної системи управління та місцевого розвитку. Стратегія розвитку. 2017. № 4. С. 3—9.

References:

1. Baranovska, T. M. and Ostapenko, O. H. (2015), "Territorial communities as the primary subject of local self-government and implementation of municipal policies", *Derzavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 10, [Online], available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909> (Accessed 03 July 2019).
2. Donchenko, K. (2018), "Decentralization scenarios. What to expect if it's after 2020", *Biznes Cenzor*, [Online], available at: <https://biz.censor.net.ua/resonance/3074295> (Accessed 03 July 2019).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "About voluntary Association of territorial communities"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Accessed 02 July 2019).
4. Ministry of regional development, construction and housing and communal services of Ukraine (2019), "Monitoring of the process of decentralization of power and reform of local self-government as of 10 June 2019", available at: <https://decentralization.gov.ua/about> (Accessed 03 July 2019).
5. Nehoda, V. A. (2017), "The new state regional policy in Ukraine is the way to success", *Naukovi praci. Derzavne upravlinnia*, vol. 305, pp. 81—86.
6. Negoda, V. (2017), "Decentralization is the basis for the formation of an effective system of governance and local development", *Strategia rozvytku*, vol. 4, pp. 3—9.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2019 р.

В. О. Шведун,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри менеджменту навчально-науково-виробничого
центру, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-5170-4222

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.42

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ВЕТЕРИНАРНИХ ПОСЛУГ І ТОВАРІВ

V. Shvedun,
Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Head of the department of Management,
Educational, Scientific and Production Centre, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

THE RESEARCH OF FEATURES OF STATE REGULATION OF THE SERVICES AND GOODS VETERINARY MARKET

У статті досліджено особливості державного регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів. Виокремлено адміністративно-правові методи державного регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів: сертифікація ветеринарних препаратів; ліцензування ветеринарної діяльності; встановлення правил зберігання та реалізації ліків й інших засобів по догляду за тваринами; контроль за ввезенням ветеринарних товарів з-за кордону. Описано специфіку сертифікації ветеринарних препаратів. Підкреслено, що уразі сертифікації ветеринарних препаратів позитивний результат виражається в особливому знаку відповідності, який повинен ставитися на кожен одиницю продукції разового застосування і додатково на кожен пакувальну одиницю. Окреслено порядок ліцензування ветеринарної діяльності. Зазначено, що ліцензія видається на здійснення ветеринарної лікувально-профілактичної, лабораторно-діагностичної діяльності, а також на виробництво та реалізацію препаратів ветеринарного призначення, що виготовляються підприємствами, лабораторіями, цехами; виробництво і реалізацію кормів, кормових добавок, у тому числі нетрадиційних, мінерально-вітамінних підгодівель для тварин, що виготовляються підприємствами, лабораторіями, цехами; реалізацію лікарських засобів для ветеринарних цілей, біологічних препаратів, зоогігієнічних засобів і атрибутів зооветеринарного призначення.

Problem setting. Remedies for animals in Ukraine are subject to obligatory certification. A considerable part of goods of this type is made by medicines, in particular, toxic and such which contain narcotic substances. At the same time it is necessary to observe the requirements provided for the organization of places of storage and selling of veterinary goods as otherwise they not only lose the properties but also can constitute danger to people around. It should be noted that separate types of veterinary goods come to the domestic market mainly from abroad and therefore conducting the corresponding examinations regarding identification of the components forbidden in Ukraine is required.

Recent research and publication analysis. Public administration in the sphere of veterinary medicine was considered in scientific works of many scientists.

However the problem, which is investigated within the outlined sphere, still needs further study.

Paper objective. The purpose of article is research of features of state regulation of the services and goods veterinary market.

Paper main body. The following administrative and legal methods of state regulation of the veterinary services and goods market are allocated: certification of veterinary medicines; licensing of veterinary activity; establishment of rules of storage and selling of medicines and other animals care products; control of import of veterinary goods from abroad. The specifics of certification of veterinary medicines are described. The order of licensing of veterinary activity is defined.

Conclusions of the research.

The following administrative and legal methods of state regulation of the veterinary services and goods market are allocated: certification of veterinary medicines; licensing of veterinary activity; establishment of rules of storage and selling of medicines and other animals care products; control of import of veterinary goods from abroad.

The specifics of certification of veterinary medicines are described. It is emphasized that in case of certification of veterinary medicines the positive result is expressed in a special mark of conformity which has to be put on each unit of production of single application and in addition on each packing unit.

The order of licensing of veterinary activity is defined. It is noted that the license is granted on implementation of veterinary treatment-and-prophylactic, laboratory and diagnostic activity and also on

production and selling of the medicines of veterinary appointment made by the enterprises, laboratories, shops; production and realization of forages, feed additives, including nonconventional, mineral and vitamin fertilizing for the animals made by the enterprises, laboratories, shops; selling of medicines for the veterinary purposes, biological medicines, zoohygienic means attributes of zooveterinary appointment.

Ключові слова: ринок ветеринарних послуг, ветеринарні товари, державне регулювання, адміністративно-правові методи, сертифікація, ліцензування.

Key words: market of veterinary services, veterinary goods, state regulation, administrative and legal methods, certification, licensing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Засоби лікування тварин в Україні підлягають обов'язковій сертифікації. Значну частину цього виду товарів складають лікарські засоби, зокрема, токсичні та такі, що вміщують наркотичні речовини. Відповідно, особи, які працюють з ними, повинні мати відповідний дозвіл. Водночас необхідно дотримуватися вимог, передбачених для організації місць зберігання та реалізації ветеринарних товарів, оскільки в іншому випадку вони не тільки втрачають свої властивості, але і можуть становити небезпеку для оточуючих. Слід зазначити, що окремі види ветеринарних товарів надходять на вітчизняний ринок переважно з-за кордону, і тому потрібне проведення відповідних експертиз на предмет виявлення заборонених в Україні компонентів тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Державне управління у сфері ветеринарної медицини розглядалося у наукових роботах багатьох вчених, зокрема таких: В.І. Довгань [1], П.І. Вербицький [2], П.П. Достоєвський [2; 3] та ін.

Однак проблематика, що досліджується в межах окресленої сфери, все ще потребує подальшого опрацювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження особливостей державного регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів.

Поставлена мета вимагає рішення наступних завдань:

- виокремити адміністративно-правові методи державного регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів;
- описати специфіку сертифікації ветеринарних препаратів;
- окреслити порядок ліцензування ветеринарної діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До числа адміністративно-правових методів регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів входять:

- сертифікація ветеринарних препаратів;
- ліцензування ветеринарної діяльності;
- встановлення правил зберігання та реалізації ліків й інших засобів по догляду за тваринами;
- контроль за ввезенням ветеринарних товарів з-за кордону [1; 3].

Специфіка ситуації полягає в тому, що форми, прийоми і методи адміністративного контролю за обігом засобів лікування тварин, що застосовувалися в умовах планово-директивного господарства, не можуть бути автоматично перенесені на ринкові умови. Необхідно враховувати:

— різноманіття організаційно-правових форм, в яких можуть виступати суб'єкти ветеринарного підприємництва;

— зростання числа індивідуальних споживачів ветеринарних товарів;

— появу на ринку раніше не існуючих видів продукції (сухі корми, засоби по догляду за домашніми тваринами тощо).

Як наслідок, адміністративно-правова регламентація регіонального ринку ветеринарних товарів нині далека від досконалості.

Найбільш відпрацьованою і такою, що не викликає нарікань у суб'єктів ветеринарного підприємництва, залишається процедура сертифікації ветеринарних препаратів. Це пояснюється тим, що в цій сфері в попередній період було накопичено значного досвіду, і в 90-х роках вже склалася практика, що була відкоригована відповідно до нових нормативних актів, які закріплюють ринковий характер відносин у сфері ветеринарної діяльності.

Сертифікація ветеринарних препаратів покликана забезпечити безпеку й ефективність дії лікарських, профілактичних і діагностичних препаратів ветеринарного призначення, засобів відтворення і засобів по догляду за тваринами [2; 3].

Об'єктами обов'язкової сертифікації є вакцини для ветеринарії, сироватки, препарати крові та глобуліни, анатоксини і токсини, алергени, діагностичуми ветеринарного призначення, хіміко-терапевтичні і фармацевтичні препарати з природної сировини, кормові антибіотики та вітаміни, ферментні препарати, лікувально-профілактичні кормові добавки, поживні середовища для ветеринарії, засоби, що застосовуються для відтворення тварин, а також дезінсекційні, дезінфекційні, дератизаційні та інші засоби для догляду за тваринами.

У процесі сертифікації аналізуються як показники безпеки продукції для людей, тварин і навколишнього середовища, так і ефективність дії препаратів відповідно до їх призначення, а також фізико-хімічні й органолептичні показники, упаковка й маркування.

У ринкових умовах особливо зростає проблема перевірки дієвості таких об'єктів аналізу, як вакцини, сироватки та діагностичні препарати, оскільки це пов'язано із запобіганням можливому збитку майну власників тварин та з захистом їх життя і здоров'я. Важливо також дотримання визначеного температурного режиму під час перевезення даних препаратів від виробника до місця реалізації [1; 2].

У разі сертифікації ветеринарних препаратів позитивний результат виражається в особливому знаку відповідності, який повинен ставитися на кожну одиницю продукції разового застосування і додатково на кожну пакувальну одиницю. Крім того, він проставляється

в супровідній технічній документації, призначеній для споживача. Зокрема "правило потрійного підтвердження якості" проявляється в тому, що при неможливості нанесення знака відповідності на кожну одиницю продукції він обов'язково наноситься на пакувальну одиницю і ставиться в супровідній документації, а за неможливості помістити його на упаковку — він присутній тільки в супровідній документації. Тим самим споживач у будь-якому випадку має можливість перевірити результати випробувань ветеринарного препарату.

Тим часом, у квазіринкових умовах, коли звичай ділового обороту з кримінальним відтінком мають пріоритет перед нормами права, користувачі ветеринарних товарів залишаються незастрахованими від підробок та інших випадків порушення технології виробництва ліків та інших засобів по догляду за тваринами.

Ще один різновид державного регулювання ринку ветеринарних послуг — ліцензування ветеринарної діяльності — поняття досить ємне, що включає в себе дозвільні дії держави по цілому ряду напрямів ветеринарного підприємництва. Ліцензія видається на здійснення ветеринарної лікувально-профілактичної, лабораторно-діагностичної діяльності, а також на:

- виробництво та реалізацію препаратів ветеринарного призначення, що виготовляються підприємствами, лабораторіями, цехами;

- виробництво і реалізацію кормів, кормових добавок, в тому числі нетрадиційних, мінерально-вітамінних підгодівель для тварин, що виготовляються підприємствами, лабораторіями, цехами;

- реалізацію лікарських засобів для ветеринарних цілей, біологічних препаратів, зоогігієнічних засобів і атрибутів зооветеринарного призначення.

Встановлення правил зберігання та реалізації ліків й інших засобів по догляду за тваринами є актом суто адміністративним, що істотно звужує можливості підприємців у сфері ветеринарної діяльності, однак, доцільність і необхідність дотримання обов'язкових вимог у цьому випадку відноситься до прерогативи національної безпеки. До теперішнього часу передбачається дотримання наступних вимог:

- розміщення майна у відповідних для кожного його виду приміщеннях;

- правильне розміщення й укладання майна в складських приміщеннях і належний догляд за ним;

- утримання складських приміщень у чистоті та підтримання в них необхідного режиму, що вимагається для зберігання кожного виду майна;

- дотримання правил протипожежної безпеки, систематичний точний облік майна і контроль, у тому числі шляхом проведення контрольних випробувань і аналізів [1—3].

Загалом подвійний захист вітчизняного ринку ветеринарних товарів забезпечується за допомогою:

- ліцензування експортно-імпоротної діяльності, пов'язаної з ввезенням і вивезенням лікарських засобів і фармацевтичних субстанцій, які застосовуються в ветеринарних цілях;

- сертифікації і реєстрації ввезених ветеринарних товарів.

Однак дотепер залишається неврегульованим питання про ввезення ліків подвійного призначення. Водночас

для регіонального ринку ветеринарних товарів цей напрям адміністративно-правового регулювання обороту засобів лікування тварин не має визначального значення.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Як результати проведеного дослідження, доцільно зупинитися на таких висновках.

1. Виокремлено адміністративно-правові методи державного регулювання ринку ветеринарних послуг і товарів: сертифікація ветеринарних препаратів; ліцензування ветеринарної діяльності; встановлення правил зберігання та реалізації ліків й інших засобів по догляду за тваринами; контроль за ввезенням ветеринарних товарів з-за кордону.

2. Описано специфіку сертифікації ветеринарних препаратів. Підкреслено, що уразі сертифікації ветеринарних препаратів позитивний результат виражається в особливому знаку відповідності, який повинен ставитися на кожну одиницю продукції разового застосування і додатково на кожну пакувальну одиницю.

3. Окреслено порядок ліцензування ветеринарної діяльності. Зазначено, що ліцензія видається на здійснення ветеринарної лікувально-профілактичної, лабораторно-діагностичної діяльності, а також на виробництво та реалізацію препаратів ветеринарного призначення, що виготовляються підприємствами, лабораторіями, цехами; виробництво і реалізацію кормів, кормових добавок, у тому числі нетрадиційних, мінерально-вітамінних підгодівель для тварин, що виготовляються підприємствами, лабораторіями, цехами; реалізацію лікарських засобів для ветеринарних цілей, біологічних препаратів, зоогігієнічних засобів і атрибутів зооветеринарного призначення.

Література:

1. Довгань В.І. Державне управління в галузі ветеринарної медицини: теорія та практика / В.І. Довгань. — Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. — 388 с.

2. Вербицький П.І. Історія ветеринарної медицини України / П.І. Вербицький, П.П. Достоєвський, С.К. Рудик. — Київ: Ветінформ, 2002. — 384 с.

3. Достоєвський П. Етапи реформування та становлення державної ветеринарної медицини України / П. Достоєвський, В. Хоменко // Ветеринарна медицина України. — 2001. — № 8. — С. 8—11.

References:

1. Dovgan, V.I. (2012). Derzhavne upravlinnya v galuzi veterynarnoyi medycyny: teoriya ta prakty`ka [Public administration in the field of veterinary medicine: theory and practice], Khmelnyczkyj universytet upravlinnya ta prava, Khmelnyczkyj, Ukraine.

2. Verbyczkyj, P.I. Dostoyevs`kyj, P.P. and Rudy`k, S.K. (2002). Istoriya veterynarnoyi medycyny Ukrayiny [History of veterinary medicine of Ukraine], Vetinform, Kyiv, Ukraine.

3. Dostoyevs`kyj, P. and Xomenko V. (2001). "Stages of reforming and formation of the state veteriarny medicine of Ukraine", Vetery`narna medycyna Ukrayiny, vol.8, pp. 8—11.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2019 р.

О. В. Кравчук,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права, м. Хмельницький
ORCID ID: 0000-0001-9955-0245

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.45

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗЛОЧИНУ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ЕКСПЕРТНО- КРИМІНАЛІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

O. Kravchuk,
PhD in Law Sciences, Associate Professor of Criminal Law and Process Department,
Khmelnitsky University of Management and Law, Khmelnitsky
ORCID:0000-0001-9955-0245

THE DEVELOPMENT OF MODEL OF RESEARCH OF THE CRIME MECHANISM IN PUBLIC
ADMINISTRATION OF EXPERT AND CRIMINALIST ACTIVITY

У статті розроблено моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Визначено склад механізму злочину. Зокрема підкреслено, що на етапі підготовки злочину здійснюються: вибір майбутньої жертви, вивчення властивостей особистості й особливостей поведінки; визначення предмета посягання і вивчення його властивостей і якостей; добір співучасників та визначення їх ролей; підбір знарядь і засобів вчинення злочину; добір або визначення часу безпосереднього скоєння злочину. Виокремлено складнощі формалізації механізму злочину. Підкреслено, що етапи злочинної діяльності та розслідування є абстрактними поняттями, що носять приватний характер конкретних цілей дослідження. Тому створити формалізоване уявлення злочину у вигляді заздалегідь досить докладно описаних етапів неможливо. Це, безсумнівно, ускладнює формалізацію механізму злочину в найбільш абстрактному вигляді. Запропоновано критерії відповідності дійсності моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Показано, що будь-яка схема (модель) буде більшою мірою відповідати дійсності, якщо буде враховувати в своїй структурі не тільки елементи, але і зв'язки між ними.

Problem setting. The criminalist researches are conducted in present conditions only in the direction of analysis of components, affecting a little essence of communications between them. Accounting of elements alone of the crime mechanism is present at creation of information retrieval systems on a way of crime commission. The existing developments rely on search of elements or actions of the general structure of crime and storage of information on them and do not use their interrelation.

Recent research and publication analysis. Questions of research of the crime mechanism were considered in numerous scientific works.

However creation of model of formalization of the mechanism of crime commission within public administration of expert and criminalist activity is still necessary.

Paper objective. The purpose of article is development of model of research of the crime mechanism in public administration of expert and criminalist activity.

Paper main body. The model of research of the crime mechanism in public administration of expert and criminalist activity is developed in the article. In particular, the structuring of the process of crimes' disclosure in public administration by expert and criminalist activity is carried out in the article. The difficulties of formalization of the crime mechanism are marked out. It is emphasized that the stages of criminal activity and investigation are the abstract concepts and have a private character of specific goals of a research. The criteria of compliance of reality of model of research of the crime mechanism in public administration of expert and criminalist activity are offered.

Conclusions of the research.

The structuring of the process of crimes' disclosure in public administration by expert and criminalist activity is carried out in the article. The classification of methods of knowledge structuring in expert and criminalist activity is carried out. The investigation structuring as knowledge process is carried out. It is emphasized that investigation as knowledge process consists of two elements: stages of investigation

and separate investigative actions. The stages of activity of bodies of inquiry and investigation are allocated.

The difficulties of formalization of the crime mechanism are marked out. It is emphasized that the stages of criminal activity and investigation are the abstract concepts and have a private character of specific goals of a research. Therefore it is impossible to create the formalized representation of crime in the form of detail described stages in advance. It, undoubtedly, complicates formalization of the crime mechanism in the most abstract look.

The criteria of compliance of reality of model of research of the crime mechanism in public administration of expert and criminalist activity are offered. It is shown that any scheme (model) will be true more if considers in its structure not only elements, but also communications between them.

Ключові слова: механізм злочину, державне управління, експертно-криміналістична діяльність, формалізація.
Key words: crime mechanism, public administration, expert and criminalist activity, formalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За нинішніх умов криміналістичні дослідження здійснюються тільки в напрямі аналізу елементних складових, мало зачіпаючи сутність зв'язків між ними. Облік одних лише елементів механізму злочину характерний і під час створенні інформаційно-пошукових систем за способом скоєння злочину. Існуючі розробки спираються на пошук елементів або дій загальної структури злочину і зберігання інформації про них і не використовують їх взаємозв'язок. Логічна природа, послідовність реалізації злочинних намірів вказується найчастіше як констатація факту взаємозв'язку дій або операцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання дослідження механізму злочину розглядалися в численних наукових працях, зокрема, таких вчених: В.В. Агафонов [1], В.В. Крилов [2], О.В. Пахомов [4].

Однак все ще необхідним залишається побудова моделі формалізації механізму здійснення злочину в межах державного управління експертно-криміналістичною діяльністю.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є розробка моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю.

Постановка зазначеної мети вимагає рішення переліку таких завдань:

- визначити склад механізму злочину;
- виокремити складнощі формалізації механізму злочину;
- запропонувати критерії відповідності дійсності моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До останнього часу не припиняються спроби розгляду динаміки розвитку злочину через його етапи. Так, провівши дослідження матеріалів кримінальних справ, за їх результатами можна виділити в структурі механізму злочину такі елементи.

На етапі підготовки злочину:

- вибір майбутньої жертви, вивчення властивостей особистості й особливостей поведінки;
- визначення предмета посягання і вивчення його властивостей і якостей;
- добір співучасників та визначення їх ролей;
- добір знарядь і засобів вчинення злочину;
- добір або визначення часу безпосереднього скоєння злочину [1; 4].

На етапі здійснення злочину і заключному етапі визначити перелік елементів дій в узагальненій формі не вдається. Відповідно, доцільно обмежитися розглядом тільки факторів, що впливають на механізм вчинення злочинних дій, і навести завдання, які вирішуються злочинцем на етапі вчинення злочину:

- реалізація основної частини злочинної діяльності та досягнення певного злочинного результату;
 - аналіз ступеня збігу отриманих результатів і поставленої мети, корекція своїх дій;
 - створення передумов для відтворення злочинної діяльності;
 - керівництво функціонуванням злочинної групи.
- На заключному етапі можна визначити такі можливі дії:

- приховування слідів злочину прямими або непрямыми доказами злочинної події;
- дії щодо пом'якшення злочинних наслідків;
- інсценування іншого злочину;
- укриття або знищення знарядь і засобів злочину;
- вплив на потерпілого [2; 3].

Але все ж, незважаючи на велику кількість матеріалу, чітко виділити структуру злочинної діяльності, на наш погляд, не вдається.

Це дослідження є найбільш яскравою ілюстрацією до визначення механізму злочину через послідовність взаємопов'язаних діяльнісних компонентів. Одночасно слід зазначити, що неможливо жорстко визначити, що слід розуміти під такими елементами. В результаті на величезному масиві кримінальних справ було зроблено спробу виявити, знову ж таки, етапи злочинної діяльності. Попри очевидну практичну спрямованість дослідження, спроби пристосувати його підсумки для розробки цілісної моделі не увінчалися успіхом, оскільки вони

є занадто далекими від конкретних розробок в області формалізації і моделювання.

Можна констатувати, що зазначені етапи не носять обов'язкового характеру, вони можуть бути відсутніми або, навпаки, бути яскраво вираженими в механізмі злочину. Вочевидь, етапи злочинної діяльності та розслідування є абстрактними поняттями, що носять приватний характер конкретних цілей дослідження. Тому є підстави стверджувати, що створити формалізоване уявлення злочину у вигляді заздалегідь досить докладно описаних етапів неможливо [1; 2].

Це, безсумнівно, ускладнює формалізацію механізму злочину в найбільш абстрактному вигляді. В іншому випадку, основний етап формалізації був би вже проведеним, і залишилося би тільки підтвердити її наявність, і, в кращому випадку, виходячи з цілей цього дослідження, привести її до якогось зручного для сприйняття вигляду.

Разом з тим, можна запропонувати дещо інше продовження вирішення поставленого питання. Так, є сенс обґрунтувати необхідність розглядати діяльність злочинця з підготовки, вчинення та приховування злочинів як послідовність операцій, що входять до загального складу системи дій.

Велика деталізація дій і розбивка їх на операції буде краще відображати індивідуальність злочинця та дозволить виокремити особливості дій тієї чи іншої особи, що відрізняють їх від аналогічних дій інших суб'єктів. Звісно ж, що подібний розгляд є перспективним для чіткого і практичного опису злочину. Тим самим, докладний опис злочинних дій виступає як варіант індивідуалізації злочину. Однак подальший розвиток цього підходу має передбачати два види досліджень:

— визначення сутності операцій;

— виділення цих елементарних операцій із загальної структури злочинної діяльності.

Наприклад, започаткована спроба опису виділених дій для випадку підробки грошових знаків відрізняється від класичної тільки більшим ступенем обліку різних чинників, і, по суті, є описом злочину за допомогою розширеної системи атрибутів. Однак за ними виявилася прихована реальна система дій, відновити яку досить важко. Так, наприклад, складно виділити послідовність дій з опису джерел отримання обладнання, інструментів, матеріалів, рецептур виготовлення фарб, клею, паперу тощо.

Однак у цілому цей підхід повністю узгоджується з висловленою пропозицією про необхідність розглядати розслідування як сукупність взаємопов'язаних подій. Саме події (операції) повинні стати основою формалізації злочинної діяльності в семантичній мережі. Таке поняття дає можливість конкретизувати діяльність, легко прив'язати подію до часу, місця, конкретних об'єктів і суб'єктів діяльності, тобто з'єднати з конкретною злочинною дією. Інша перевага полягає в можливості досить швидко і чітко встановити ієрархію подій [3; 4].

Поки була розглянута лише одна сторона — опис можливих елементів-етапів (дій, операцій) в рамках діяльнісного підходу до злочину. Водночас ці елементи-дії становлять взаємопов'язану і взаємообумовлену систему. Опис її зв'язків становить ще одну рівноправну частину опису злочину.

Будь-яка схема (модель) буде більшою мірою відповідати дійсності, якщо буде враховувати в своїй

структурі не тільки елементи, але і зв'язки між ними. Тому цілком доречним і обґрунтованим буде визначення елементів і зв'язків між ними як різнорівневих понять, де суб'єкт (злочинець) буде одним з елементів загальної системи злочину.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Загалом, як результати проведеного дослідження, було отримано такі висновки.

1. Визначено склад механізму злочину. Зокрема підкреслено, що на етапі підготовки злочину здійснюються: вибір майбутньої жертви, вивчення властивостей особистості й особливостей поведінки; визначення предмета посягання і вивчення його властивостей і якостей; добір співучасників та визначення їх ролей; добір знарядь і засобів вчинення злочину; добір або визначення часу безпосереднього скоєння злочину.

2. Виокремлено складнощі формалізації механізму злочину. Підкреслено, що етапи злочинної діяльності та розслідування є абстрактними поняттями, що носять приватний характер конкретних цілей дослідження. Тому створити формалізоване уявлення злочину у вигляді заздалегідь досить докладно описаних етапів неможливо. Це, безсумнівно, ускладнює формалізацію механізму злочину в найбільш абстрактному вигляді.

3. Запропоновано критерії відповідності дійсності моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Показано, що будь-яка схема (модель) буде більшою мірою відповідати дійсності, якщо буде враховувати в своїй структурі не тільки елементи, але і зв'язки між ними.

Література:

1. Агафонов В.В. Криминалистика: конспект лекцій / В.В. Агафонов, А.Г. Филиппов. — М.: Юрайт, 2012. — 192 с.
2. Крылов В.В. Современная криминалистика. Правовая информатика и кибернетика / В.В. Крылов; науч. ред.: Н.А. Лопашенко. — М.: ЛексЭст, 2007. — 288 с.
3. Крылов И.Ф. Криминалистика: учебник / И.Ф. Крылов, А.И. Бастрыкин. — М.: Дело, 2007. — 934 с.
4. Пахомов А.В. Криминалистика: краткий конспект лекций / А.В. Пахомов. — М.: МОДЭК, 2017. — 320 с.

References:

1. Agafonov, V.V. and Filippov, A. G. (2012), *Kriminalistika : konspekt lektsiy* [Criminalistics: abstract of lectures], Yurayt, Moscow, Russian Federation.
2. Krylov, V.V. (2007), *Sovremennaja kriminalistika. Pravovaja informatika i kibernetika* [Modern criminalistics. Legal informatics and cybernetics], LexEst Moscow, Russian Federation.
3. Krylov, I.F. and Bastrykin, A. I. (2007), *Kriminalistika* [Criminalistics], Business, Moscow, Russian Federation.
4. Pahomov, A.V. (2017). *Kriminalistika: kratkiy konspekt lektsiy* [Criminalistics: short abstract of lectures], MODEK, Moscow, Russian Federation.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2019 р.

І. Я. Зима,
к. мед. н., головний лікар комунального закладу,
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-5063-949X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.48

НАУКОВИЙ КОНЦЕПТ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

I. Zyma,
PhD in Medical Sciences, Chief Physician of the Municipal Institution,
"Rivne Regional Clinical Hospital", city of Rivne

THE SCIENTIFIC CONCEPT OF THE FORMATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION AND THE IMPORTANCE OF HUMAN HEALTH

Метою дослідження є формування наукового концепту створення підходів до визначення механізмів державного управління та значення здоров'я людини на основі праць вчених.

У статті подано огляд процесу становлення сучасної концепції формування механізмів державного управління. Ця концепція ґрунтується на глибоких теоретичних і методологічних підходах, які закладалися стовпами наукової думки, починаючи з середини XVII ст. Концепція механізмів державного управління як одночасно і теоретична конструкція і практичний інструмент управління державою містять у собі філософський світогляд, соціальні критерії, економічні обґрунтування, юридичні аспекти. В статті доведено, що ця система може створюватися й існувати тільки ґрунтуючись на історичних аналогах і консолідації кращого досвіду з світової практики державного управління.

У статті досліджено онтологію механізмів державного управління. Зроблено висновок про виключно широкий світогляд мислителів, вчених, які закладали основи цієї науки. Ці фундатори науки державного управління проводили свої дослідження на широкій методологічній основі. Вони аналізували історичні, географічні, соціальні, філософські, економічні аспекти проблеми створення ефективних механізмів державного управління.

У статті доведено, що перші дослідження в цій області не торкалися механізмів у тому розумінні, яке сформувалося в сучасній науці. Методологічна основа досліджень механізмів державного управління була розрізненою і розглядала різні сфери державного управління. Вона відповідала основній науковій та професійній спеціалізації конкретного вченого. Формування нині цілісної науки державного управління дозволило об'єднати різні погляди в комплексну систему.

Фундатори науки державного управління проводили свої дослідження, розглядаючи історичні, географічні, соціальні, філософські, економічні аспекти проблеми створення ефективних механізмів державного управління.

У процесі проведення дослідження побудови сучасних механізмів державного управління доцільно розглянути вплив на це питання вчених, які представляють економічну школу.

The purpose of the study is to formulate a scientific concept of creating approaches to the definition of public administration mechanisms and the importance of human health based on the work of scientists.

The article gives an overview of the process of formation of a modern concept of the formation of mechanisms of state governance. This concept is based on the deep theoretical and methodological approaches that were laid by the pillars of scientific thought since the middle of the XVII century. The concept of state governance mechanisms as both a theoretical construction and a practical instrument of state governance includes a philosophical outlook, social criteria, economic justification, legal aspects. It is proved in the article that this system can be created and exist only on the basis of historical analogues and the consolidation of best practices from the world practice of public administration.

The article deals with the ontology of the mechanisms of state governance. The conclusion is made about the extremely wide outlook of thinkers, scientists, who laid the foundations of this science. These

founders of the science of public administration conducted their research on a broad methodological basis. They analyzed the historical, geographical, social, philosophical, and economic aspects of the problem of creating effective mechanisms of state governance.

It is proved in the article that the first studies in this area did not touch upon the mechanisms in the sense that formed in modern science. The methodological basis of the research of the mechanisms of state administration was distinct and considered various areas of public administration. It corresponded to the basic scientific and professional specialization of a particular scientist. The formation of the presently integrated science of state administration has allowed to combine different views into a complex system.

The founders of the science of state administration conducted their research, considering the historical, geographical, social, philosophical, and economic aspects of the problem of creating effective mechanisms of state governance.

In the process of conducting research on the construction of modern mechanisms of public administration, it is expedient to consider the impact on this issue of scientists representing the economic school.

Ключові слова: концепт, формування, механізми, державне, управління, здоров'я, людини.
Key words: concept, formation, mechanisms, state, management, health, human.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна концепція формування механізмів державного управління ґрунтується на глибоких теоретичних і методологічних підходах, які закладалися стовпами наукової думки, починаючи з середини XVII ст. Концепція механізмів державного управління як одночасно і теоретична конструкція і практичний інструмент управління державою містять у собі філософський світогляд, соціальні критерії, економічні обґрунтування, юридичні аспекти. Така система може створюватися й існувати тільки ґрунтуючись на історичних аналогах і консолідації кращого досвіду з світової практики державного управління.

Досліджуючи онтологію механізмів державного управління, можна зробити висновок про виключно широкий світогляд мислителів, вчених, які закладали основи цієї науки. Ці фундатори науки державного управління проводили свої дослідження, розглядаючи історичні, географічні, соціальні, філософські, економічні аспекти проблеми створення ефективних механізмів державного управління.

Безумовно, перші дослідження в цій області не торкалися механізмів у тому розумінні, яке сформувалося в сучасній науці. Методологічна основа досліджень була більш розрізною і розглядала різні сфери державного управління у відповідності з основною науковою та професійною спеціалізацією конкретного вченого. Лише формування тепер цілісної науки державного управління дозволило об'єднати різні погляди в комплексну систему.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед перших європейських мислителів, які всерйоз задумалися над проблемами створення ефективної держави слід виділити таких: Томас Мор, Томазо Кампанелла, Анрі де Сен-Сімон, Джерард Уінстенлі, Габріель де Маблі, Мореллі, Грахх Бабеф, Шарль Фур'є, Роберт Оуен. Як рівного в цій плеяді необхідно виділити вітчизняного українського мислителя Григорія Сковороду.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є формування наукового концепту створення підходів до визначення механізмів державного управління та значення здоров'я людини на основі праць вчених, дослідження яких складають базу методологічних основ сучасної науки державного управління

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У загальноприйнятому розумінні історії науки Томас Мор сприймається як перший учений після Середньовіччя, який розглядав питання справедливого устрою держави. Серед основних положень його теорії державного устрою відображеної в знаменитий "Утопії", написаної в 1516 р слід виділити такі: регулювання монопольної діяльності, знищення власності як основи справедливого розподілу, об'єктивне призначення на посади — "щоб посади не випрошувалися і не купувалися за мзду" [1, с. 53—78], вибори керівників і їх періодичність — "кожні тридцять господарств щорічно обирають собі посадову особу, яку... називають... вони філархом. Над десятима філархами з їхніми господарствами стоїть конкретна людина... — протофіларх" [1, с. 53—78]. Пріоритет в економіці віддавався сільському господарству, необхідно так само виділити проголошуваний автором справедливий розподіл праці між чоловіками і жінками, проведення активної антикорупційної політики держави. Томас Мор виділяє цю характеристику держави як одну з основних. Аналізуючи свій досвід вивчення інших держав світу, автор зазначає, що: "не зустрів я нічого, крім змови багатих, під приводом і під ім'ям держави думаючих про свої вигоди. Вони пригадують і вигадують всі шляхи і способи, щоб, по-перше, не боячись втрати, зуміти втримати те, що вони самі накопили згубними хитрощами, а потім — для того, щоб відкупити для себе працю всіх бідних людей і скористатися нею, заплативши за неї якомога дешевше" [1, с. 53—78].

Значну частину дослідження присвятив Томас Мор справедливому соціальному устрою держави. Його думки стали основою для майбутніх досліджень науковців тієї епохи. Є доцільним відзначити велику роль, яку

відводив вчений охороні здоров'я в державі майбутнього: "перша турбота, однак, про хворих, яких лікують у громадських притулках. Ці притулки так влаштовані і так повні всім, що треба для здоров'я, так ніжно й турботливо піклуються там про хворих, настільки досвідчені лікарі знаходяться там весь час, що — хоча нікого туди і не відсилають проти волі, проте, немає у всьому місті, хто, страждаючи від хвороби, не волів би лежати там, ніж у себе вдома" [1, с. 53—78].

Одним з апологетів теорії справедливої держави Томаса Мора був Томазо Кампанелла. У своєму творі "Місто Сонця", яке було написано в 1637 році він представив свою модель щасливої і справедливої держави, яку помістив на відміну від Мора не в невідомих далях, а в конкретному місці — на острові, який зараз носить назву Шрі Ланка. На картах Середньовіччя вчені-географи помилково зображали екватор, який проходить через цей острів. Це дало назву книзі. Томазо Кампанелла в меншій мірі описував соціальний устрій і механізми управління державою ніж Томас Мор, проте і він виділили такі риси функціонування справедливого суспільства, як професійна підготовка до всіх професій починаючи зі школи, необхідність подолання корупції і справедливий розподіл праці між чоловіками і жінками. Наприклад, він вказував, що "хоча їм і нізвідки робити один одному ніяких подарунків, — тому що все, чого вони потребують, вони отримують від громади, і посадові особи ретельно стежать за тим, щоб ніхто не отримував більше, ніж йому слід" [2, с. 82—100]. Томазо Кампанелла також приділяв увагу розвитку особистості і наголошував на необхідності впливу системи охорони здоров'я на життя людини: "вони ретельно розрізняють корисну і шкідливу їжу і харчуються відповідно до вимог медицини" [2, с. 82—100].

Жан-Жак Руссо — франко-швейцарський філософ, письменник і мислитель епохи Просвітництва. Також музикознавець, композитор і ботанік. Найвидатніший представник сентименталізму. Його називають предтечею Великої французької революції. Він проповідував "повернення до природи" і закликав до встановлення повної соціальної рівності [3]. У своєму найвідомішому творі "Суспільний договір", що вийшов у світ в 1762 р. автор висловлює такі думки, які були покладені пізніше в основу демократичних моделей державного управління:

- суверенітет народу в державному управлінні є абсолютним, непогрішним, невідчужуваним, неподільним;
- народ делегує свої суверенітет уряду з метою організації державного управління;
- верховна влада повинна мати певні межі;
- правління повинні бути розподілені (гілки влади);
- законодавчі системи різних країн можуть відрізнятися;
- форми державного управління можуть мати національну специфіку;
- політичний організм так само смертний, як і людський;
- неприпустиме захоплення влади;
- загальна воля є чільною і незаперечною [3].

Таким чином, ми можемо побачити, що Ж.Ж. Руссо систематизував основні уявлення і реальні досягнення

демократичного устрою суспільства, які були досягнуті як за часів Греції і Риму, так і в сучасних йому системах державного управління. Його праці вплинули на формування в Європі нового державного устрою, зокрема, вважається, що введення системи референдумів у державному управлінні європейських держав було прямим наслідком праць автора.

Одним з основних громадських діячів і мислителів енциклопедичного масштабу, який зробив величезний вплив на розвиток гуманістичних поглядів людства і створював свої моделі управління державою був французький дворянин Анрі де Сен-Сімон.

У своїй теорії державного управління Анрі де Сен-Сімон виділяв такі актуальні для сьогодення риси: необхідність вивчення історії технічного прогресу і підкреслював важливість розвитку технічного прогресу для розвитку суспільства, необхідність знищення привілеїв по праву народження і перехід до нової демократичної моделі розвитку суспільства, проголошував наукові підходи в управлінні, зокрема, в питаннях виявлення криз і шляхів їх подолання, розвиток освіти в сфері наук про людину з метою вивчення і задоволення потреб людини, поліпшення її здоров'я. "Наука про людину, заснована на фізіологічних знаннях, буде включена в народну освіту, і ті, які будуть вигодувані цієї наукової їжею, досягнувши зрілого віку, будуть користуватися при розгляді політичних питань методом, вживаним в інших галузях фізики в застосуванні до відповідних явищ" [4, с. 214—237].

У сфері державного управління необхідно особливо відзначити передбачення Сен-Симона щодо регіонального об'єднання європейських держав в єдину спільноту наднаціонального рівня — Європейський Союз. Зокрема він вказував: "Результатом цих праць буде реорганізація європейського суспільства за допомогою особливої установи, загальної для всіх народів, які його складають. Ця установа, залежно від ступеня освіти кожного народу, буде представлятися йому науковою або релігійною, але вона у всякому разі матиме позитивну політичну дію в приборканні честолюбства народів і королів" [4, с. 214—237]. Виходячи з оригінального тексту, можна припустити, що Сен-Сімон розумів відмінності в рівні економічного розвитку держав, їх політичного устрою, основної релігії, яка сповідується народом, але при цьому вважав об'єднання Європи можливим.

Актуальним на сьогодні є припущення Сен-Симона про можливість такої моделі державного управління, як "сервісна держава". Як відомо, на сьогодні сервісна держава характеризується такими рисами: соціальна спрямованість його цілей (їх безпосередній зв'язок з найважливішими для об'єкта державного управління потребами та інтересами); результативність його впливу на об'єкт управління (тобто обов'язковість досягнення соціально обумовлених цілей); встановлення в якості основного (домінуючого) показника ефективності систем публічного управління "задоволеність громадян якістю пропонованих їм державних і муніципальних послуг"; відкритість і чуйність державної служби"; прозорість адміністративних процедур; високий ступінь довіри населення до влади та її підтримка з боку су-

спільства; створення комфортних умов для отримання громадянами послуг.

До таких стандартів діяльності держави прагнув Сен-Сімон. У своїх працях він зазначав, що "уряди не будуть більше управляти людьми, їх обов'язок обмежиться лише усуненням всього того, що заважає корисним роботам. Вони будуть мати в своєму розпорядженні мало влади і мало грошей, так як трохи влади і трохи грошей досить для того, щоб досягти мети" [4, с. 214—237].

Ще одна характеристика механізмів державного управління, яка була дана Сен-Симоном і набагато випередила свій час — це важливість впливу інститутів на державне управління. Політико-економічні особливості устрою держави він трактував через поняття "інститут": "звичайно, форма парламентського уряду вельми краща перед усіма іншими, але це є тільки форма, а установа власності — суть; саме цей інститут служить підставою суспільного будинку" [4, с. 214—237]. Вважається, що засновником інституціоналізму є Торстен Веблен, який в 1899 році написав книгу "Теорія дозвольного класу: економічне дослідження інституцій", а термін "інституціональна економіка був визначений в 1919 році Уолтоном Гамільтоном. Сен-Сімон набагато раніше оперував цим поняттям і безумовно його думки вплинули на дослідження в цій області вчених більш пізнього часу. Так, щодо королівської влади в роботі "Катехізис промисловців" в 1824 році він дуже чітко описав її концепцію як інститут: "інститут королівської влади має загальний характер, який відрізняє його і ставить його вище всіх інших інститутів. Його існування не пов'язане ні з якою політичною системою взагалі. Цей інститут буде підходити однаково до всіх систем соціальної організації, встановлення яких може вимагати прогрес цивілізації" [4, с. 214—237].

З плеяди мислителів-гуманістів, які працювали над питаннями державного устрою необхідно виділити М.Г. Чернишевського. Серед маловідомих тез його світоглядної системи слід виділити роздуми про провідну роль країн Європи, які були передбаченням передової ролі цього регіону в розвитку національних демократій і інтеграційних процесів. М.Г. Чернишевський в роботі "Про причини падіння Риму", написаної в 1861 році, міркував: "у Європи свій розум в голові, і розум набагато більш розвинений, ніж у нас, і вчиться їй у нас нічому, і допомоги нашої не потрібно їй; і те, що існує у нас, за звичаєм, незадовільно для її більш розвинених потреб, більш удосконаленої техніки; а для нас самих цей звичай поки ще дуже добрий, а коли знадобиться нам краще устрій, його введення буде значно полегшено існуванням колишнього звичаю... Крім общинного землеволодіння, неможливо було самим старанним мрійникам відкрити в нашому громадському і приватному побуті жодної установи або хоча б паростку установи для визначення... поновлення старої Європи нашою свіжою допомогою. Рано, дуже рано заговорили ви про старезності західних народів: вони ще тільки починають жити" [5, с. 431—470].

Доводячи переваги колективізму, історично заснованого на общинних формах володіння землею і способах її обробки, М.Г. Чернишевський проте відзначав великий потенціал європейської системи управління,

заснованої на передових технологіях, розвинених інститутах державного управління, спільної європейської історії і традиціях державного управління.

Серед мислителів України, які намагалися гуманізувати уявлення про людину і державу слід виділити Григорія Сковороду. Його світоглядна концепція "Дві натури і три світи" дає цілісне культурологічне і філософське уявлення про устрій світу і місце людини в цьому світі. Найближче підходить Г. Сковорода до ідей гармонійного існування людини в світі в описі другого світу людини — мікрокосмі. В осягненні мікрокосму Г. Сковорода задається питанням і відповідає на нього: "А що ж таке людина? Що б воно не було: справа чи дія, чи слово — все те порожня пуста, якщо воно не отримало події своєї в самій людині... Вся різна плоть, вся незмірна незліченність і видимість стікається в людині і пожирає в людині... все, що там тільки називається, навіть до останньої межі, до крихітної точки — все волею зобов'язано на виконання прийти в самій людині" [6].

Ще одним досягненням Г. Сковороди у вивченні ролі людини в суспільстві були його дослідження про природу здоров'я людини. Г. Сковорода ставить питання про душевне і тілесне здоров'я: "Тілесне здоров'я не що інше є, як рівновага і згода вогню, води, повітря і землі, а упокорення бунтівників її думок, є здоров'я душі і життя вічне" [6]. Незважаючи на те, що висловлювання Г. Сковороди в цьому контексті носили дуже теоретичний характер, проте сама їх постановка як філософської концепції була на той час революційною і підкреслювала роль людини, особистості в житті суспільства, піднімала уявлення про людину як про суб'єкта, навколо якого має будуватися життя суспільства.

У процесі проведення дослідження побудови сучасних механізмів державного управління доцільно розглянути вплив на це питання вчених, які представляють економічну школу. До класиків економічної науки, які зробили найбільший вплив на формування механізмів державного управління та їх найближчих послідовників слід віднести Адама Сміта, Давида Рікардо, Карла Маркса, Олексія Гастева, Михайла Туган-Барановського, Пола Самуельсона, Йосипа Шумпетера, Якова Ковалю, Фрідріха Якова фон Хайєка, Василя Леонтьєва, Мілтона Фрідмана, Джеймса Тобіна, Віктора Глушкова.

Завдяки науковій діяльності цих авторів теорія державного управління та його складова частина — вчення про механізми державного управління збагатилися такими положеннями як розуміння економічних взаємовідносин на основі вартості, методи формування вартості, ефективність міжнародної торгівлі, використання кількісних методів, методів прогнозування, обчислювальної техніки в управлінні державою, обґрунтування економічного зростання і підходів до вивчення економічних процесів в державі, розробка конструкції теорії грошей і економічних коливань і аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ, аналіз споживання, історії грошового обігу і розробки монетарної теорії, а також практичний показ складності політики економічної стабілізації.

Ці та багато інших досягнень вчених економічного спрямування вплинули на існуючу нині концепцію формування і використання механізмів державного управ-

ління. Слід зазначити, що серед найбільших вчених-економістів класичної школи були яскраві представники, творчість яких була пов'язана з українською наукою — Семен Кузнець, Йосип Шумпетер, Михайло Туган-Барановський, Віктор Глушков.

Якщо узагальнити досягнення науковців минулих часів з точки зору сучасної методології визначення та класифікації механізмів державного управління, які розглядаються в тому числі як економічні, мотиваційні, організаційні, політичні, правові, то необхідно визначити відповідні положення наукових шкіл. До економічних елементів системи державного управління відносяться: розуміння економічних взаємовідносин на основі вартості, методи формування вартості, ефективність міжнародної торгівлі, обґрунтування економічного росту та підходів до вивчення економічних процесів в державі, розробка теорії грошей і економічних коливань і глибокий аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ, аналіз споживання, історії грошового обігу і розробка монетарної теорії, а також практичний показ складності політики економічної стабілізації (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Гастев, М. Туган-Барановський, П. Самуельсон, Й. Шумпетер, Я. Кузнець, Ф.Я. фон Хайек, В. Леонтьєв, М. Фрідман, Д. Тобін).

До мотиваційних підходів відносяться: необхідність подолання корупції, процеси європейської інтеграції та визнання передових позицій європейської цивілізації в багатьох напрямках функціонування механізму державного управління. Як важливий фактор досягнення соціальних цілей державного управління автори називали досягнення тілесного і духовного здоров'я (Т. Мор, Т. Кампанелла, Г. Сковорода, А. де Сен-Сімон, М. Чернышевський).

До організаційних підходів відноситься: використання кількісних методів, методів прогнозування, обчислювальної техніки в управлінні державою, виборність форм управління, визнання національної специфіки форм державного управління, вплив інституційних утворень на державне управління, проголошення принципів сервісної держави, діяльність якого спрямована на досягнення соціальних цілей (В. Глушков, А. де Сен-Сімон, Ж. Ж. Руссо).

До політичних підходів відносяться такі: визнання суверенітету народу в державному управлінні абсолютним, непогрішним, невідчужуваним, неподільним, делегування цього суверенітету уряду з метою організації державного управління, обмеження повноважень верховної влади, визнання термінів виборності органів державного управління (Ж.Ж. Руссо, А. де Сен-Сімон).

До правових підходів відносяться такі: розподіл правління (гілки влади), відміну законодавчих систем різних країн, визнання загальної волі як чільної і неперечною (Ж. Руссо, А. де Сен-Сімон).

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідження концепту формування наукової методології механізмів державного управління, слід визначити, що досліджуючи онтологію механізмів державного управління необхідно спиратися на науковців — класиків, що мають виключно широкий світогляд та закладали основи цієї науки. Ці фун-

датори науки державного управління проводили свої дослідження, розглядаючи історичні, географічні, соціальні, філософські, економічні аспекти проблеми створення ефективних механізмів державного управління. Серед перших європейських мислителів, які всерйоз задумалися над проблемами створення ефективної держави слід виокремити таких як Томас Мор, Томазо Кампанелла, Анрі де Сен-Сімон, Джерард Уінстенлі, Габріель де Маблі, Мореллі, Грахх Бабеф, Шарль Фур'є, Роберт Оуен. Як рівного в цій плеяді необхідно виділити вітчизняного українського мислителя Григорія Сковороду.

У процесі проведення дослідження побудови сучасних механізмів державного управління доцільно розглянути вплив на це питання вчених, які представляють економічну школу. До класиків економічної науки, які зробили найбільший вплив на формування механізмів державного управління та їх найближчих послідовників слід віднести Адама Сміта, Давида Рікардо, Карла Маркса, Олексія Гастева, Михайла Туган-Барановського, Пола Самуельсона, Йосипа Шумпетера, Якова Ковалев, Фрідріха Якова фон Хайєка, Василя Леонтьєва, Мілтона Фрідмана, Джеймса Тобіна, Віктора Глушкова.

Література:

1. Мор Т. Утопия. Утопический социализм. Хрестоматия / Под ред. А.И. Володина. — Москва, 1982. С. 53—78.
2. Капанелла Т. Город солнца. Утопический социализм. Хрестоматия / Под ред. А.И. Володина. — Москва, 1982. С. 82—100.
3. Жан Жак Руссо. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. — Москва. "КАНОН-пресс", "Кучково поле", 1998. — 416 с.
4. Анри де Сен-Симон. Тексты. Утопический социализм. Хрестоматия / Под ред. А.И. Володин. — Москва, 1982. С. 214—237.
5. Чернышевский Н.Г. Тексты. Утопический социализм. Хрестоматия. /под ред. А.И. Володина. — Москва, 1982. С. 431—470.
6. Ушкалов Л.В. Сковорода: семінарій. — Харків. Майдан, 2004. — 776 с.

References:

1. Mor, T. (1982), "Utopia", Utopicheskij socializm. Hrestomatija [Utopian socialism. Reader], Moscow, Russia, pp. 53—78.
 2. Kapanella, T. (1982), "City of the sun", Utopicheskij socializm. Hrestomatija [Utopian socialism. Reader], Moscow, Russia, pp. 82—100.
 3. Zhan Zhak Russo (1998), Ob obshhestvennom dogovore. Traktaty [On the social contract. Treatises], "KANON-press", "Kuchkovo pole", Moscow, Russia.
 4. Anri de Sen-Simon (1982), "Texts", Utopicheskij socializm. Hrestomatija [Utopian socialism. Reader], Moscow, Russia, pp. 214—237.
 5. Chernyshevskij, N.G. (1982), "Texts", Utopicheskij socializm. Hrestomatija [Utopian socialism. Reader], Moscow, Russia, pp. 431—470.
 6. Ushkalov, L.V. (2004), Skovoroda: seminarij [Frying pan: seminary], Majdan, Kharkiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 09.07.2019 р.

І. В. Шевчук,
к. держ. упр., завідувач відділу з питань законотворчості та наукових експертиз,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID. 0000-0001-9062-8907

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.53

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

I. Shevchuk,
PhD in Public Administration, Head of the Law and Science Expert Department,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

STRATEGIC BENCHMARKS OF UKRAINE IN THE FIELD OF ECONOMIC SECURITY IN THE
CONTEXT OF GLOBALIZATION TRANSFORMATIONS

У статті досліджено сутність стратегічного партнерства, яке передбачає взаємодію із довготривалим часовим горизонтом, кінцевим результатом якого є не тільки налагодження надійних партнерських відносин, а й забезпечення якісного поступального розвитку держави. Автором проаналізовано стан та перспективи співпраці з низкою країн в економічній й безпековій сферах. Виявлено, що Японія при забезпеченні економічної безпеки держави концентрує увагу здебільшого на загрозах екзогенного характеру. Крім того, Японія є перспективним партнером в економічній сфері в частині постачання продукції сільськогосподарського призначення та автомобілебудування. Як і в Україні, в Японії є територіальні претензії до Російської Федерації, зокрема щодо Курильських островів. Попри це країна дотримується дипломатичних відносин з Росією. Перспективність співпраці з Японією могла б допомогти Україні в налагодженні діалогу в форматі "НАТО-Японія-Україна". У дослідженні визначено, що Федеративна Республіка Німеччини поряд із осудженням збройної агресії Російської Федерації зайняла вичікувальну позицію й зберігає з нею відносно стабільні партнерські відносини. Дослідження дало змогу встановити, що безпека України є ключовим фактором стабільності у Східноєвропейському регіоні, що зумовило підтримку уряду США демократичних перетворень з метою стабілізації політико-економічної ситуації всередині країни. Визначено, що перспективним партнером для України є також Китайська Народна Республіка, де у фокус співпраці потрапляє не тільки сільське господарство, а й військові технології. Відзначено, що отримання кредитів від міжнародного валютного фонду зумовлює втручання інституції у внутрішню і зовнішню політику України й спричиняє залежність національної економіки від іноземних фінансових впливів. Резюмовано, що трансформації у міжнародному середовищі вимагають від України переорієнтації з проєвропейського вектора на полівекторність державної політики.

The article explores the essence of the strategic partnership, which involves interaction with the long-term horizon, the final result of which is not only the establishment of reliable partnership relations, but also the provision of qualitative progressive development of the state. The author

analyzes the state and prospects of cooperation with a number of countries in the economic and security spheres. It was found that Japan, while securing economic security, concentrated its attention on threats of exogenous nature. In addition, Japan is a promising partner in the economic sector in terms of supply of agricultural products and automotive. As in Ukraine, there are territorial claims in the Russian Federation, in particular concerning the Kuril Islands. In spite of this, the country will adhere to diplomatic relations with Russia. The prospect of cooperation with Japan could help Ukraine to establish a NATO-Japan-Ukraine dialogue. The study determined that the Federal Republic of Germany, along with the condemnation of the armed aggression of the Russian Federation, took a wait-and-see loan and maintained a relatively stable partnership with it. The study has made it possible to establish that Ukraine's security is a key factor for stability in the Eastern European region, which has led to the US government supporting democratic transformation in order to stabilize the political and economic situation inside the country. It is determined that the People's Republic of China is also a promising partner for Ukraine, where the focus of cooperation falls not only on agriculture, but also on military technology. It is noted that obtaining loans from the International Monetary Fund causes the institution to interfere in Ukraine's domestic and foreign policy and causes the dependence of the national economy on foreign financial investments. It is summarized that transformations in the international environment require Ukraine to reorient from the pro-European vector to the polius of the state policy.

Ключові слова: глобалізація, зовнішньоекономічна державна політика, економічна безпека, стратегічні орієнтири.

Key words: globalization, foreign economic policy, economic security, strategic benchmarks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси глобалізації у світовому господарстві вимагають від держав активізації процесів співробітництва, економічної інтеграції, що, в свою чергу, потребує вироблення ефективної державної політики у зовнішньоекономічній сфері задля забезпечення безпеки держави, особливо в економічній сфері. Така ситуація у міжнародній спільноті актуалізується внаслідок негативних, деструктивних явищ в Європейському Союзі й появи негативних тенденцій для економічної безпеки України. Тому стратегічні напрями розвитку держави потребують удосконалення процесу формування й реалізації зовнішньої політики країни, адекватного аналізу партнерських відносин з іншими країнами й окреслення пріоритетних напрямів співробітництва з надійними партнерами — як державами, так і міжнародними інститутами. На наш погляд, обрання проєвропейського вектора як єдиного ключового на сьогодні є не перспективним рішенням, саме тому пропонуємо розглянути можливі напрями співпраці з іншими країнами, зокрема Азіатсько-Тихоокеанського регіону, якому, на жаль, при провадженні зовнішньоекономічної діяльності відводиться другорядна роль.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями питань забезпечення економічної безпеки займалися низка науковців, серед яких варто згадати Л.І. Абалкіна, В.П. Горбуліна, Б.В. Губського, Я.А. Жаліла, які розкрили аспект цієї категорії, однак чіткого бачення трансформації державної політики в сфері економічної безпеки в умовах глобалізаційних процесів не було сформульовано. Окремі автори, зокрема Пугач О.А., Ржевська Н.Ф., Чекаленко Л.Д. розглядали досвід іноземних країн щодо забезпечення економічної безпеки через формування стратегічних орієнтирів щодо співпраці з членами світової спільноти.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — узагальнити й систематизувати основні стратегічні орієнтири України в сучасній системі міжнародних відносин в умовах захисту національних інтересів й забезпечення економічної безпеки держави.

Із мети можна визначити такі цілі дослідження, а саме:

1) визначити вплив зовнішньої окремих країн на формування безпекової політики України;

**Таблиця 1. Торгівельно-економічне співробітництво України з Китаєм
(млн дол. США)**

	2013	2014	2015	2016	2017
Товарообіг	1 443,0	839,2	630,3	764,0	941,5
Експорт	458,4	220,5	243,0	192,0	218,0
Імпорт	985,0	618,7	387,3	572,0	723,5
Сальдо	-536,4	-398,2	-144,3	-380,0	-505,5

2) проаналізувати ситуацію щодо співпраці України з Міжнародним валютним фондом;

3) сформулювати пропозиції щодо формування системи стратегічних цілей України в умовах глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стратегічне партнерство передбачає міждержавну взаємодію, якій передують об'єднання зусиль країн-партнерів задля досягнення цілей у пріоритетних сферах співпраці й для якої характерний довгостроковий період [4, с. 229]. Така взаємодія використовується для досягнення "внутрішніх трансформацій вищого порядку, яке ставить собі за мету виведення вітчизняної економіки на наступний, вищий щабель світового розвитку" [7, с. 188].

Стратегічно правильний вектор державної зовнішньої політики сприятиме не тільки поступальному розвитку держави, а й стабілізації безпекового середовища, зокрема в таких напрямках:

1) вчасного попередження й реагування на загрози ендегенного та екзогенного характеру, в тому числі в економічній сфері;

2) оптимізації використання ресурсів національної економіки й сектору безпеки і оборони з метою своєчасного захисту національних інтересів країни;

3) ефективному координуванню дій органів публічного управління задля формування оптимальної системи забезпечення економічної безпеки України. Тому вибір країна-партнера є стратегічно важливим кроком при формуванні геополітичної стратегії розвитку держави.

Географічне та геополітичне розташування України в центрі Європи потребує не тільки налагодження партнерських відносин з країнами-сусідами, а й ведення виваженої державної політики з ключовими гравцями економічних та військових союзів.

Японія для України є одним із пріоритетних стратегічних партнерів, що підтверджує будівництво провідних автомобілебудівних компаній своїх заводів на території України. Одним із стратегічних інтересів Японії залишається і сільське господарство. Бізнес провадити для іноземних партнерів в Україні вигідно. Причиною є оптимальне для Японії поєднання якості трудових ресурсів поряд із відносно низькою заробітною платою в Україні.

Протягом 2017 р. український експорт товарів до Японії демонстрував зростання на 14% відповідно до минулого року і становив 281,0 млн дол. Імпорт з Японії засвідчив зростання на 26% відповідно до минулого року і становив 723,5 млн дол.

В українському експорті в Японію традиційно домінувала сировинна продукція з низьким ступенем переробки. Основними експортними позиціями України до

Японії у звітному періоді були руди та концентрати залізни (49%); тютюнові вироби (28%); зернові, переважно кормова кукурудза (11%); кольорові метали, переважно алюміній необроблений, титан та вироби з титану (8%); а також хімічні продукти (1%), — які складають загалом близько 97% українського експорту до Японії. Японський експорт до України сформований, переважним чином, на основі продукції високотехнологічних виробництв, лівова частка якої припадає на продукцію машинобудування. Перше місце — автомобілі легкові та інші транспортні засоби (55%). Друге місце — енергетичне обладнання (11%). Третє — оптичні прилади та обладнання (6,4%). Четверте — шини та покришки (4%) [4].

Водночас у Японії залишаються претензії й невирішені суперечності з Російською Федерацією з приводу поділу територій (Курильських островів). Японія не визнавала виборів до ЛНР/ДНР, а також до Державної Думи Російської Федерації у анексованому півострові Крим проте підтримувала дипломатичні й дружні відносини з РФ.

Японія у сфері економічної безпеки надає пріоритету вивченню і попередженню загроз саме зовнішнього характеру, оскільки можливі негативні наслідки від такого роду загроз більші, ніж від загроз внутрішнього характеру [3, с. 45].

У жовтня 2018 року між Міністерством оборони Японії та Міністерством оборони України було підписано Меморандум щодо співробітництва й обмінів у сфері оборони, де особлива увага була приділена питанню посилення процесів співпраці у сфері безпеки і оборони [6]. В продовження державного курсу на покращення стану безпекової складової, того ж місяця Президент України своїм указом ввів у дію Рішення РНБО України "Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці" [2]. Японія активно підтримує Україну і у складі "Послів великої сімки щодо підтримки України" (створена у 2015 р.).

Країна є впливовим членом G7 ("Велика сімка"), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку, Міжнародного валютного банку та інших провідних міжнародних економічних інституцій. Маючи надійні партнерські відносини із США, Японія активно співпрацює з НАТО з приводу питання забезпечення кіберпростору, що може стати стратегічно вигідним партнерством для України у форматі "НАТО-Японія-Україна".

Тому серед перспектив співпраці України з Японією можна виділити не тільки сферу промисловості, сільського господарства, автомобілебудування, а й виготовлення високотехнологічної зброї, що, безумовно, своє-

часним і актуальним буде в умовах сьогодення задля модернізації та переоснащення оборонного комплексу. Слід зауважити, що Японія свідомо обрала позицію регіонального лідера, заручившись підтримкою й протекцією США, як в економічній та безпековій сферах.

Федеративна Республіка Німеччина (далі — ФРН) зайняла політику нейтралітету, очікуючи розв'язки збройного конфлікту України та Російської Федерації. Відверте прихильне ставлення діючого Федерального канцлера ФРН до президента Російської Федерації лише вкотре підтверджує необхідність врахування домовленостей ФРН й Російської Федерації під час формування державної зовнішньої та внутрішньої політики, особливо у сфері національної безпеки. ФРН хоч і вважається країною із сильною національною економікою, проте має "ахіллесову п'яту", а саме — енергетичну галузь. Саме значні обсяги імпорту енергоносіїв з Російської Федерації забезпечує сприятливе ставлення лідерів зазначених країн один до одного.

Попри фінансову допомогу й офіційну позицію уряду ФРН з приводу підтримки України в частині стабілізації економіки й посилення обороноздатності країни, федеральний канцлер все ж не бачить поки що можливості для України до вступу в ЄС. Поряд з цим, ми вважаємо за потрібне наголосити, що для України в період збройного конфлікту з Російською Федерацією варто вивчити та адаптувати досвід ФРН щодо ефективного контролю за сектором безпеки і оборони поряд із успішною інституціоналізацією демократії.

Безпека України є ключовим фактором стабільності на східноєвропейському регіоні. Такий формат геополітичного позиціонування співпадає із національними інтересами України і лише сприятиме прискоренню процесу інтеграції країни у європейський простір. Проте корумпованість політиків та їх бізнесові інтереси, відсутність результатів задекларованих реформ призвели до того, що Україна опинилася на геополітичній та гео-економічній периферії поряд із надзвичайно вигідним географічним розташуванням. Поряд з цим США активно підтримують трансформаційні процеси в сфері економіки та побудови громадянського суспільства, активізація яких сприятиме інтеграції в європейський цивілізаційний простір. Позиція США відносно України відносно зрозуміла — Україна залишається зоною стримування агресії Російської Федерації, буфером безпеки для європейської спільноти.

Енергетичний потенціал Російської Федерації сприяє зміцненню дружніх відносин із країнами Європи, саме тому ми пропонуємо активізувати партнерство із країнами, які не тільки не залежні від Росії, а й можуть скласти повноцінну конкуренцію. Зокрема Китайська Народна Республіка (далі — КНР).

Сучасна політико-економічна ситуація свідчить про те, що на противагу США на міжнародну арену виходить країна, яка, безумовно, в найближчий час може зайняти одноосібну лідируючу позицію як країна-наддержава. І це — КНР.

КНР — країна, яка провадить вкрай виважену зовнішню політику, поступово завойовуючи довіру країн світової спільноти. Насамперед відзначимо, що КНР налагодила дружні відносини з країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а також була ініціатором запо-

чаткування співпраці із країнами Центральної та Східної Європи у форматі "16+". Хочемо відзначити, що ініціатива щодо переліку країн належала Пекіну. На жаль, Україна не увійшла до цього переліку у період створення, а саме у 2012 році, проте враховуючи сучасні дружні відносини між країнами вважаємо за стратегічно правильний та економічний вигідний крок щодо активізації перемовин з приводу входження України в об'єднання, тим паче, що географічно Україна потрапляє у фокус такого формату. Однією з переваг вступу України до "16+" є можливість отримання кредитування як на розвиток НТП, так і на створення спільних транспортно-логістичних розгалужень.

Одним із ключових чинників співпраці України і КНР є можливість отримання кредиту в Азіатському банку інфраструктурних інвестицій, що може елімінувати необхідність отримання кредитів від Міжнародного валютного фонду.

Глобалізаційні процеси, а також ситуація, яка склалась сьогодні в Україні, потребує рішучих змін задля збереження цілісності та недоторканості державних кордонів, а також підвищення рівня життя громадян країни. Належне забезпечення як національної, так і економічної безпеки країни надасть змогу не тільки протистояти збройній агресії ворога, а й забезпечити вироблення та провадження виваженої державної політики щодо захисту національних інтересів країни та забезпечення належного рівня життя нації. Збройний конфлікт з Російською Федерацією й дестабілізація соціально-економічного стану держави викликали зростання видатків на оборонний комплекс, що своїм наслідком мало зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу як зовнішнього, так і внутрішнього.

Низка негативних чинників, зокрема неефективна грошово-кредитна політика уряду, незначна інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств, нестабільний курс валют, суттєве зниження рівня платоспроможності громадян призвели до того, що національна економіка не може самостійно стабілізуватись та перебуває на дотаційному режимі.

Недостатність внутрішніх ресурсів для національної економіки вимагає пошуку шляхів залучення грошових ресурсів через співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями. Проте, партнерські відносини і співпраця України з міжнародними організаціями має досить неоднозначну оцінку серед політиків, політологів, фінансистів та науковців. Ключовим кредитором України з-поміж міжнародних фінансових інституцій є Міжнародний Валютний Фонд, членом якого Україна стала у 1992 р. відповідно до Закону України "Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій", який було прийнято 3 червня 1992 року [1]. Головним напрямом залучення кредитів МВФ було надання кредитів Міністерству фінансів України для обслуговування зовнішнього боргу держави, фінансування дефіциту платіжного та торговельного балансів. Фінансові ресурси МВФ завжди супроводжувались певними умовами, після виконання яких Україна отримувала черговий очікуваний транш. Для одержання визначеного розміру

фінансової допомоги слід реалізувати низку кроків в рамках задекларованих реформ. Серед ключових пунктів можна виділити боротьбу з корупцією, реформування фінансового сектору тощо. Проте варто відзначити, що вимоги МВФ подекуди бувають жорсткі і негативно впливають як на економічну, так і на соціальну сферу. Також наголошуємо, що транш МВФ — це кредит із відсотками, який потребує повернення й має чітке цільове призначення (підтримку золотовалютних резервів, покриття внутрішнього та зовнішнього боргу держави). Тобто кошти міжнародних інституцій — це не тільки допомога економіці країни, а й активне втручання у зовнішню й внутрішню політику, що не вирішує проблеми в економічній системі держави.

На момент становлення України як незалежної держави й підписання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї слугувало, на той час, кроком до попередження міжнародної ізоляції й утвердження позиції щодо мирного співіснування. Проте події 2014—2019 років свідчать про те, що Україна на сьогодні є незахищеною в контексті підписаних Мінських домовленостей й Будапештського меморандуму, не в змозі самостійно протистояти збройній агресії Російської Федерації. Північноатлантичний альянс, залишивши за собою функцію ядерного стримування, пропонує вирішення міждержавних територіальних суперечок і конфліктів шляхом дипломатичних відносин. Формальна підтримка й небажання низки країн східної Європи вступати у відкриту конфронтацію з Росією має бути для України лакмусовим папером щодо означення й перегляду умов співпраці з такими країнами.

Анексія Кримського півострова та військові дії на Сході України свідчать про недосконалість системи Європейської безпеки, а також про здатність членів об'єднання гарантувати безпеку та територіальну цілісність кордонів держав-членів й інших нейтральних країн. Це може бути передумовою для формування нових військових союзів, що гарантуватиме безпеку й територіальну цілісність країнам, які знаходяться поза нині існуючими блоками.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На наш погляд, Україні доцільно вести виважену поліеторну зовнішню політику, підтримуючи дружні партнерські відносини, як з сусідніми державами, так і країнами, які налаштовані на діалог й партнерство. Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук оптимальних шляхів партнерства й міжнародної співпраці з метою стабілізації національної економіки й забезпечення національної безпеки.

Література:

1. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій від 24.06.1992 р. № 2402-XII Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12>
2. Про невідкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці [Про не-

відкладні заходи щодо захисту національних інтересів на Півдні та Сході України, у Чорному та Азовському морях і Керченській протоці / Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 жовтня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0011525-18>

3. Пугач О.А. Світовий досвід упередження загроз економічній безпеці національної економіки // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 12. Частина 3. 2015. С. 43—46.

4. Ржевська Н.Ф. Стратегічне партнерство Україна-США: становлення та проноз // Політичний менеджмент. № 1—2, 2013. С. 226—233.

5. Торговельно-економічне співробітництво. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/trade>

6. Україна і Японія розширюють оборонно-політичну співпрацю. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/67776-ukrajina-i-japonija-rozshiryujuty-oboronno-politichnu-spivpracyu>

7. Чекаленко Л. Д. Зовнішньополітичні механізми забезпечення національної безпеки України / дис. ... доктора політ. наук: 23.00.04 / РНБО України НІПМБ. — К., 2007. — 437 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On Ukraine's accession to the International Monetary Fund, the International Bank for Reconstruction and Development, the International Finance Corporation, the International Development Association and the Multilateral Investment Guarantee Agency", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12> (Accessed 7 June 2019).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On urgent measures for the protection of national interests in the South and East of Ukraine, in the Black and Azov Seas and in the Kerch Strait", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0011525-18> (Accessed 7 June 2019).

3. Pugach, O.A. (2015), "World experience in preventing threats to the economic security of the national economy", *Naukovy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 12, pp. 43—46.

4. Rzhetskaya, N.F. (2013), "Ukraine-US Strategic Partnership: Formation and Perinatal Development" *Politychny menedzhment*, vol. 1—2, pp. 226—233.

5. The official site of Embassy of Ukraine in Japan (2017), "Trade and economic cooperation", available at: <https://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/trade> (Accessed 5 June 2019).

6. The official site of Embassy of Ukraine in Japan (2017), "Ukraine and Japan are expanding their defense and political cooperation", available at: <https://japan.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/67776-ukrajina-i-japonija-rozshiryujuty-oboronno-politichnu-spivpracyu> (Accessed 5 June 2019).

7. Chekalenko, L.D. (2007), "Foreign-policy mechanisms for ensuring national security of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Political problems of the international systems and global development, National Institute of International Problems, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 15.07.2019 р.*

І. М. Григорчак,
к. держ. упр., доцент кафедри міжнародного туризму,
Київський університет культури, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-1935-3485

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.58

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА КУРОРТІВ: ОРГАНІЗАЦІЙНО- СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ

I. Hryhorchak,
PhD in Public Administration, Assistant Professor of the Dept. of International Tourism, Kyiv University of Culture

FEATURES OF FUNCTIONING OF REGIONAL STATE ADMINISTRATION AUTHORITIES
IN THE FIELD OF TOURISM AND RESORTS: ORGANIZATIONAL AND STRUCTURAL ASPECT

У статті аналізується проблема, пов'язана з функціонуванням регіональних органів державного управління в сфері туризму та курортів. Виокремлюється проблема організаційно-структурного аспекту управління туристичною галуззю. Зазначено, що вітчизняна практика регіонального управління туризму пройшла декілька організаційно-управлінських етапів свого розвитку. Автором порушується питання недосконалості організаційної структури регіональної системи управління сферою туризму і курортами. Наголошено на відсутності будь-якої системності у виділенні структурних підрозділів ОДА з туризму і курортів, що займаються питаннями розвитку туризму та курортів. Указано на залежності значною мірою кінцевого результату туристичної політики регіональних органів влади від рівня організації управління розвитком туристичної сфери. Зазначено, що організаційна структура має бути типовою і не надто залежати від регіональних особливостей, будучи водночас ефективною. Пропонується спростити структуру, систематизувавши та уніфікувавши структурні одиниці ОДА, що забезпечують функціонування туристичної галузі в регіоні.

The article analyzes the problem related with the functioning of regional state administration authorities in the field of tourism and couples. The problem of organizational and structural aspect of management of the tourism industry is highlighted. It is stated that the domestic practice of the regional tourism management has undergone several organizational and managerial stages of its development: the regional structural units in the majority do not correspond to the name of the authority at the central level, which generally reduces the effectiveness and coordination, breaks the integrity of tourism management.

The article emphasizes that there is no system in allocation of structural units of the regional state administration on tourism and resorts dealing with the development of tourism and resorts. It is proved that at the moment it is not necessary to talk about a single model of the organizational structure of the regional management in the field of tourism: it is dealt with by the departments/directorates/divisions of the regional state administration of different blocs. The causes of organizational uncertainty in the field of tourism management at the regional level are analyzed. It is indicated the dependence, in large measure, of the final result of the tourist policy of the regional authorities on the level of management organization for tourism development. It is stated that the organizational structure should be typical and not too dependent on regional features, while being effective. It is suggested to simplify the structure by systematizing and unifying the structural units of the regional state administration providing the functioning of the tourism industry in the region. It is advisable,

according to the author, that in its organizational structure there should be a separate, purely 'tourist' structural unit. The type of this structural unit should be determined by the regions themselves, based on the competitiveness of tourist regional resources and the view of the place and role of tourism in the system of socio-economic priorities of the region's development.

Ключові слова: децентралізація, державне управління, регіональний розвиток, інституційний розвиток, туризм, структурний підрозділ.

Key words: decentralization, state administration, regional development, institutional development, tourism, structural unit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У контексті переходу до нового етапу децентралізації влади та реформування державної регіональної політики в Україні відбувається складний процес перезавантаження регіонального рівня влади, яка поступово стає однією з головних у системі державного управління.

Якщо раніше основну роль у формуванні та реалізації державної регіональної політики відігравали центральні органи виконавчої влади (далі — ЦОВВ), то останнім часом їм відводиться роль розробки концептуальних засад та вдосконалення нормативно-правової бази регулювання відповідної сфери діяльності, натомість більш вагома роль у реалізації регіональної політики відводиться регіональним органам державного управління.

Водночас, як показує українська дійсність, до таких змін не завжди готові регіональні структури державної влади, що детермінує необхідність їхньої модернізації, у тому числі й удосконалення організаційної структури регіональної системи управління туристичною сферою, як важливої складової її інституційного забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом в Україні спостерігається підвищена увага наукової спільноти до регіональної проблематики, у тому числі до розвитку туристичної сфери. Водночас, питання пов'язане з становленням та функціонуванням регіональних органів управління у сфері туризму наразі ще не достатньо повно досліджено. Як правило, воно науковцями розглядається побічно, у контексті перетрубацій ЦОВВ, що забезпечували реалізацію державної туристичної політики, або під час дослідження розвитку сфери туризму та курортів у окремо взятому регіоні. Серед дослідників, які висвітлювали це питання, хотілося б виділити таких учених: Н. Виговська, Л. Давиденко, Н. Коніщева, О. Марченко, А. Матвієнко, Л. Оніщук, І. Саух, В. Семенов.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є в аналіз організаційно-структурного аспекту становлення та розвитку регіональних органів державної виконавчої влади в сфері туризму та курортів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відомо, відповідно до базового Закону України "Про туризм", системоутворюючим суб'єктом регулю-

вання туристичної сфери на регіональному рівні виступають обласні державні адміністрації (далі — ОДА), у складі яких функціонують відповідні структурні підрозділи, які безпосередньо забезпечують реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів.

Водночас сьогодні доводиться говорити про недовисконалість організаційної структури системи управління туристичною сферою на регіональному рівні. Для того, щоб краще розібратися в суті питання, слід зробити історичний екскурс у минуле і проаналізувати процес становлення і розвитку виконавчих органів регіонального управління туристичною сферою в незалежній Україні.

Як відомо, з 1989 року в Україні не існувало ЦОВВ, які б забезпечували реалізацію державної політики в сфері туризму. Така структура — Державний комітет України по туризму — з'явилася відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 616 від 10 листопада 1992 року.

Наказом голови Державного комітету України з туризму № 3 від 22 квітня 1993 р. в усіх областях були утворені місцеві органи управління туризмом — Генеральні агентства з туризму в областях та м. Києві [21]. Вони з'явилися на базі державних туристичних підприємств — регіональних підрозділів колишньої системи "Інтуриста" [1, с. 20]. На території Кримського півострова функціонували Міністерство курортів і туризму Республіки Крим (утворено наприкінці 1993 р.) та орган з управління туризмом у м. Севастополі.

На думку А. Матвієнка, "після започаткування ліцензування туристичної діяльності у 1994 р генеральні агентства по туризму в регіонах стали, по суті, звичайними комерційними структурами державної форми власності, що надавали туристичні послуги, але водночас мали певні повноваження щодо консультування, ліцензування і контролю інших туристичних підприємств свого регіону" [1, с. 20—21].

Проаналізувавши повноваження генеральних агентств з туризму, можна виокремити такі їхні основні функції: представницьку — мали певні повноваження представляти в регіонах інтереси Державного комітету України з туризму, взаємодіяли з ОДА та РДА, прикордонними та митними службами, установами міністерств та відомств з питань, що стосувалися сфери туризму; ліцензійну — виконували заходи з сертифікації, класифікації та реєстрації підприємств, установ, організацій, приватних осіб, які здійснювали туристичну діяльність; координаційно-контролюючу — координували та контролювали роботу всіх туристичних підприємств та організацій на території регіону.

Відлік становлення регіональних органів влади в сфері туризму в його класичному розумінні слід розпо-

чинати з прийнятого в 1995 р. базового Закону України "Про туризм". У ньому в статті 4 серед іншого вказувалося, що місцевими органами державної виконавчої влади в галузі туризму є відповідні структурні підрозділи у складі органів державної виконавчої влади в АРК, областях, містах Києві та Севастополі" [15]. Однак це радше були наміри держави забезпечити ефективне інституційне функціонування сфери туризму на регіональному рівні, ніж констатація факту.

Це питання піднімалося і через два роки. Зокрема, згідно з "Програмою розвитку туризму в Україні до 2005 року" протягом 1997 року планувалося утворити структурні підрозділи з туризму в складі органів виконавчої влади в АРК, областях, містах Києві та Севастополі [12], однак його на практиці так і не вдалося втілити в життя.

Красномовним свідченням цього є Указ Президента України № 1400 від 29 грудня 1998 року "Про Положення про Державний комітет України по туризму" [10]. У ньому лише побіжно подається інформація про місцеві органи виконавчої влади з питань туризму і навіть згадки немає про функціонування відповідних структурних одиниць на регіональному рівні.

Наступного року Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 728 від 29 квітня 1999 р. "Про заходи подальшого розвитку туризму", де серед іншого рекомендувалося "головам ОДА створити структурні підрозділи з питань туризму" [7]. Про вжиття "заходів щодо створення підрозділів з питань туризму в місцевих органах виконавчої влади" йшлося і в Указі Президента України № 973/99 від 10 серпня 1999 р. "Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року" [9].

Цього ж таки року Кабінетом Міністрів України була прийнята ще одна постанова № 1101 від 22 червня 1999 р. "Про примірні переліки управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласної, Севастопольської міської, районної, районної у місті Севастополі державної адміністрації" [11]. Відповідно до Примірного переліку управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласної державної адміністрації в останній передбачалося функціонування окремої структурної одиниці, яка б забезпечувала державну регіональну політику в сфері туризму — управління з питань туризму.

Попри таку кількість нормативно-правових актів, у яких порушувалося питання про створення регіональних структурних підрозділів з туризму, однак наприкінці 90-тих рр. ХХ ст. ця проблема так і не була знята з порядку денного, оскільки лише деякі голови ОДА знайшли в її організаційній структурі місце для функціонування відповідних одиниць.

Така позиція значної частини керівників ОДА була викликана не лише не до кінця усвідомленим значенням туризму в житті регіону, а й не системною, а подекуди і не зрозумілою політикою вищих органів державної влади в цій сфері.

Так, у 2000 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову № 821 "Про упорядкування структури місцевих державних адміністрацій". У Примірному переліку управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласної державної адміністрації передбачалося лише в разі потреби утворення окремого струк-

турного підрозділу, що забезпечував би державну регіональну політику в сфері туризму — управління (відділ) з питань туризму і курортів [16]. Як бачимо, порівняно з нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України № 1101 від 22 червня 1999 р. "Про примірні переліки управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласної, Севастопольської міської, районної, районної у місті Севастополі державної адміністрації" [11], ця постанова наділила структурний підрозділ новими повноваженнями, пов'язаними з питанням розвитку курортної індустрії, при цьому він тепер утворювався лише "у разі потреби".

Чергова реорганізація ЦОВВ у сфері реалізації туристичної політики і утворення наприкінці 2000 р. Державного комітету молодіжної політики, спорту та туризму на базі трьох державних комітетів, у тому числі і Державного комітету України з туризму, стала приводом до аналогічного процесу на регіональному рівні та утворення єдиного структурного підрозділу у відповідних сферах.

Попри те, що утворення Державного комітету молодіжної політики, спорту та туризму негативно позначилося на розвитку туристичної сфери в Україні, водночас почала вибудовуватися більш чітка система з координативної та взаємодії органів управління туристичною сферою на рівні центр-регіон.

Особливо ця робота посилювалася після чергової реорганізації ЦОВВ, що забезпечував реалізацію туристичної політики, і утворення наприкінці 2001 року Державної туристичної адміністрації України (далі — ДТАУ). Так, в Положенні про ДТАУ, затвердженому Указом Президента України № 331/2002 від 11 квітня 2002 року "Питання Державної туристичної адміністрації України", серед завдань ДТАУ вказується, що вона "погоджує в установленому порядку призначення на посади та звільнення з посад керівників відповідних структурних підрозділів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, координує в установленому порядку діяльність цих підрозділів" [3].

І хоча на той час функції регулювання туристичної галузі в основному забезпечували управління з питань фізичної культури, спорту і туризму, однак поступово з неї почали виокремлюватися структурні підрозділи з туризму. Так, протягом 2001—2004 рр. вони з'являються в Чернівецькій, Херсонській, Рівненській, Одеській, Тернопільській областях [2]. У 2003 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено і відповідне Типове положення про управління (відділ) з питань туризму і курортів обласних, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації [19].

У 2005 році, після Помаранчевої революції, унаслідок чергової оптимізації системи ЦОВВ, було утворено Державну службу туризму і курортів України, як ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів у структурі Міністерства культури і туризму України.

У контексті цих змін був прийнятий Примірний перелік управлінь, відділів та інших структурних підрозділів ОДА, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 328 від 11 травня 2005 р. "Про структуру місцевих адміністрацій", згідно з яким перед-

бачалося на рівні регіонів (за винятком АРК) утворення управлінь культури і туризму, які повинні були забезпечувати функції регулювання туристичної сфери [14]. У 2007 р. чергова постанова Кабінету Міністрів України підтвердила цю рекомендаційну назву управлінь [6].

У 2009 році Кабінет Міністрів України затвердив Типові положення про управління культури і туризму обласної, Севастопольської міської, Головне управління культури, Головне управління охорони культурної спадщини, управління туризму і курортів Київської міської, відділ культури і туризму районної, районної у м. Севастополі, відділ культури, туризму та охорони культурної спадщини районної у м. Києві державної адміністрації [20]. Це рішення було явно запізнілим, враховуючи, що утворення управлінь культури і туризму в структурі ОДА урядом було запропоновано ще навесні 2005 р.

У квітні 2012 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 606 "Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в м. Києві та Севастополі державних адміністрацій", відповідно до якої глави адміністрацій усіх рівнів повинні були завершити реорганізацію відповідних МДА до 1 січня 2013 року [5]. Згідно з цим нормативно-правовим актом пропонувалося утворити окрему структурну одиницю — інфраструктури та туризму в складі обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, при цьому не вказувався вид структурного підрозділу. Такий крок уряду був викликаний тим, що на той час діяльність ЦОВВ з питань туризму — Державного агентства України з туризму та курортів — спрямовувалася та координувалася Міністерством інфраструктури України.

Після революції Гідності, в умовах обмеженості ресурсів, восени 2014 р. була проведена чергова оптимізація системи ЦОВВ, у результаті якої ліквідовувалося Державне агентство України з туризму та курортів, а разом з ним і ЦОВВ, який безпосередньо займався питанням розвитку туризму. Лише восени 2015 р. у структурі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України був створений спочатку відділ, а згодом департамент туризму та курортів, який функціонує до сьогодні.

Тим часом проблема, пов'язана з удосконаленням функціонування регіональної системи управління туристичною сферою, обговорювалася на першому засіданні Ради туристичних міст і регіонів (створена наказом № 204 від 09 лютого 2016 року Міністерством економічного розвитку і торгівлі України) [17]. Її учасники з метою підвищення ефективності управління вирішили удосконалити організаційну структуру управління туризмом, упорядкувати і структурувати місце туристичної сфери на регіональному рівні управління. Рада туристичних міст і регіонів прийняла рішення "розробити типові положення щодо створення єдиної моделі для всіх регіонів і виділення сфери туризму і курортів до окремих структурних підрозділів" [18].

Про створення такої структурної одиниці йшлося і в Рекомендаціях парламентських слухань на тему: "Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України", схвалених Постановою Верховної Ради України № 1460-VIII від 13 липня 2016 року, згідно з якими Міністерству еко-

номічного розвитку і торгівлі України доручалося протягом 2016 року "розробити та затвердити в установленому порядку типові положення про структурний підрозділ з питань туризму та курортів місцевої державної адміністрації" [13].

Зважаючи на це, у вересні 2016 року Департаментом туризму та курортів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України такі методичні рекомендації з розроблення положення про структурний підрозділ туризму та курортів місцевої державної адміністрації були затверджені. Відповідно до них ОДА пропонувалося створити окремий структурний підрозділ, який відповідав би за розвиток туризму та курортів.

Аналогічне рішення було прийняте Постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 392 "Про внесення змін у додатки 1 і 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 606". Відповідно до нього уряд запропонував розділити регіональний структурний підрозділ — інфраструктури та туризму на дві окремі одиниці: інфраструктури; туризму та курортів [4]. Виокремлення окремого структурного підрозділу туризму та курортів на рівні регіону було викликано остаточним припиненням функціонування ще на початку 2015 р. Державного агентства України з туризму та курортів й таким чином "утратою зв'язку" туризму з інфраструктурою.

Проведений нами на початку липня 2019 року контент-аналіз офіційних веб-сайтів ОДА на предмет функціонування в її складі окремого структурного підрозділу з розвитку туризму та курортів, показав, що далеко не всі голови ОДА прислухалися до побажань уряду (табл. 1).

Така ситуація викликана тим, що відповідно до статті 5 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" № 586 від 9 квітня 1999 р., Типові положення про структурні підрозділи місцевої державної адміністрації та рекомендаційний перелік її структурних підрозділів затверджуються Кабінетом Міністрів України, однак їхню структуру визначає голова адміністрації [8].

Найоптимальнішою структурною одиницею, яка б здійснювала інституційне забезпечення туристичної галузі на рівні області, на нашу думку, було б функціонування профільного "управління" чи навіть "департаменту", хоча не виключається "пониження" його до суто туристичного "відділу".

Водночас, як показує організаційна структура адміністрації, не завжди керівництвом ОДА усвідомлюється залежність значною мірою кінцевого результату туристичної політики регіональних органів влади від рівня організації управління розвитком туристичної сфери. Наприклад, у Вінницькій ОДА безпосередньо питанням розвитку туризму займається відділ внутрішньої торгівлі, сфери послуг та нормованого забезпечення. Наскільки тут ураховані галузеві повноваження, необхідні для реалізації державної політики в сфері туризму та курортів на регіональному рівні, здається питанням риторичним. У Харківській ОДА, попри наявність у її структурі управління культури і туризму, питанням розвитку туризму займається непрофільний "відділ охорони нерухомої культурної спадщини та музейної справи", у назві якого відсутнє навіть слово "туризм".

Отже, наразі не доводиться говорити про якусь єдину модель організаційної структури регіонального

Таблиця 1. Регіональні структурні одиниці державного управління туристичною сферою, початок липня 2019 р.

№ п/п	ОДА	Департамент	Управління	Відділ
1	2	3	4	5
1.	Вінницька	Департамент міжнародного співробітництва та регіонального розвитку	Управління торгівлі, послуг та розвитку споживчих ринків	Відділ внутрішньої торгівлі, сфери послуг та нормованого забезпечення
2.	Волинська	Департамент економіки та європейської інтеграції		Відділ туризму
3.	Дніпропетровська	Департамент економічного розвитку	Управління з питань інвестиційної діяльності та дерегуляції бізнесу	Сектор споживчого ринку та розвитку туризму
4.	Донецька /ВЦА/		Управління культури і туризму	Відділ з питань туризму, курортів та охорони культурної спадщини
5.	Житомирська		Управління культури та туризму	Відділ охорони культурної спадщини та туризму
6.	Закарпатська	Департамент економічного розвитку і торгівлі	Управління туризму та курортів	Відділ маркетингу туристичної діяльності. Відділ розвитку дестинацій і курортів
7.	Запорізька	Департамент культури, туризму, національностей та релігій	Управління культури і туризму	Відділ культури і туризму
8.	Івано-Франківська		Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій	Відділ туризму
9.	Київська	Департамент економічного розвитку і торгівлі	Управління інвестицій	Відділ інвестицій
10.	Кіровоградська	Департамент культури, туризму та культурної спадщини	Управління охорони культурної спадщини, розвитку музейної справи та туризму	Відділ охорони культурної спадщини, розвитку музейної справи та туризму
11.	Луганська /ВЦА/	Департамент економічного розвитку, зовнішньоекономічної діяльності та туризму	Управління інвестиційної діяльності, підприємництва та цінової політики	Відділ залучення інвестицій та туризму
12.	Львівська		Управління туризму та курортів	Відділ розвитку туризму та курортів. Відділ маркетингу та промоції
13.	Миколаївська		Управління молоді та спорту	Відділ з питань молоді та туризму
14.	Одеська		Управління туризму, рекреації та курортів	Відділ розвитку туризму. Відділ курортів та рекреації
15.	Полтавська	Департамент культури і туризму	Управління розвитку туризму, музейної справи та охорони культурної спадщини	Відділ розвитку туризму і музейної справи
16.	Рівненська		Управління культури і туризму	Відділ туризму
17.	Сумська			Відділ промоції та туризму
18.	Тернопільська		Управління туризму	Відділ аналізу та розвитку туристичних дестинацій. Відділ промоції та реалізації туристичних проектів
19.	Харківська		Управління культури і туризму	Відділ охорони нерухомої культурної спадщини та музейної справи
20.	Херсонська	Департамент туризму та курортів	Управління розвитку курортно-рекреаційних територій та маркетингу. Управління розвитку туристичної діяльності та організаційно-фінансової роботи	Відділ розвитку курортно-рекреаційних територій. Відділ промоційно - маркетингової діяльності. Відділ розвитку туристичної діяльності. Відділ організаційно-фінансової роботи
21.	Хмельницька		Управління культури, національностей, релігій та туризму	Відділ охорони культурної спадщини, туризму, національностей та релігій
22.	Черкаська	Департамент регіонального розвитку	Управління економічного розвитку	Відділ економічного розвитку
23.	Чернівецька			Відділ з питань туризму
24.	Чернігівська	Департамент культури і туризму, національностей та релігій	Управління туризму та охорони культурної спадщини	Відділ розвитку туризму та музейної роботи
25.	м. Київ /КМДА/		Управління туризму та промоцій	Відділ організації туристичної діяльності. Відділ промоцій та іміджевої політики

управління в сфері туризму: нею займаються департаменти /управління /відділи ОДА різних блоків.

Такий різнобій форм управління туристичною галуззю в регіонах викликаний, по-перше, дуже частою реорганізацією в державі ЦОВВ у галузі туризму, що зви-

чайно не могло не відобразитися на структурі регіонального управління галуззю; по-друге, за цими всіма реорганізаціями на центральному рівні керівники ОДА не дуже поспішали (інколи просто не хотіли) і не вносили відповідні зміни в організаційну структуру обл-

держадміністрацій, мотивуючи це різними причинами: у разі відповідних реорганізацій, необхідністю попередньо погоджувати керівників нових структурних підрозділів з Києвом, пошуком додаткових ресурсів на її проведення (заміна вивісок, печаток, посвідчень) тощо; по-третє, ставленням керівництва ОДА до туризму як до чогось зайвого, без якого цілком можна обійтися.

ВИСНОВКИ

Як бачимо, на сьогодні існує певна суперечність між організаційною структурою управління сферою туризму і курортів на центральному та регіональному рівнях: структурні одиниці, що здійснюють на регіональному рівні регулювання туристичної сфери, у більшості не відповідають назві органу на центральному рівні, що загалом знижує ефективність та координацію, розриває цілісність управління туристичною сферою. Організаційна структура має бути типовою і не надто залежати від регіональних особливостей, будучи водночас ефективною. Слід спростити структуру, систематизувавши та уніфікувавши структурні одиниці ОДА, що забезпечують функціонування туристичної галузі. На нашу думку, доцільно в організаційній структурі ОДА передбачити виділення окремої суто "туристичної" структурної одиниці. Водночас вид цього структурного підрозділу (департамент, управління, відділ) регіони визначають самі, виходячи з конкурентоздатності туристичних регіональних ресурсів та баченні місця і ролі туризму в системі соціально-економічних пріоритетів розвитку регіону.

Література:

- Матвієнко А. Державно-правове регулювання туристичної галузі в Україні: історичний аспект / А. Матвієнко // Юридична Україна. — 2014. — № 2. — С. 19—23
- Оніщук Л. Філософія державного регулювання туристичної галузі: регіональний аспект / Л. Оніщук, П. Ворона // Державне будівництво. — 2010. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_14
- Питання Державної туристичної адміністрації України: Указ Президента України № 331/2002 від 11 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331/2002>
- Про внесення змін у додатки 1 і 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 606: Постанова Кабінету Міністрів України № 392 від 7 червня 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250050230>
- Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в м. Києві та Севастополі державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України № 606 від 18 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP120606?an=1> <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/245368208>
- Про затвердження рекомендаційних переліків управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України № 966 від 1 серпня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2007-%D0%BF> <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP120606?an=1>
- Про заходи подальшого розвитку туризму: Постанова Кабінету Міністрів України № 728 від 29 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-99-%D0%BF>
- Про місцеві державні адміністрації: Закон України № 586 від 9 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
- Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року: Указ Президента України № 973/99 від 10 серпня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973/99>
- Про Положення про Державний комітет України по туризму: Указ Президента України № 1400 від 29 грудня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1400/98>
- Про примірні переліки управлінь, відділів та інших структурних підрозділів обласної, Севастопольської міської, районної, районної у місті Севастополі державної адміністрації: Постанова Кабінету Міністрів України № 1101 від 22 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-99-%D0%BF>
- Про програму розвитку туризму в Україні до 2005 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 702 від 28 червня 1997 р. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-97-%D0%BF>
- Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України": Постанова Верховної Ради України № 1460-VIII від 13 липня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1460-viii>
- Про структуру місцевих адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України № 328 від 11 травня 2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2005-%D0%BF>
- Про туризм: Закон України № 324/95-ВР від 15 вересня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1995. — № 31. — Ст. 241.
- Про упорядкування структури місцевих державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України № 821 від 18 травня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2000-%D0%BF>
- Про утворення Ради туристичних міст і регіонів: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 204 від 9 лютого 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show>
- Про утворення Ради туристичних міст і регіонів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
- Типове положення про управління (відділ) з питань туризму і курортів обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації: Постанова Кабінету Міністрів України № 727 від 15 травня 2003 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2003-%D0%BF>

20. Типове положення про управління культури і туризму обласної, Севастопольської міської, Головне управління культури, Головне управління охорони культурної спадщини, управління туризму і курортів Київської міської, відділ культури і туризму районної, районної у м. Севастополі, відділ культури, туризму та охорони культурної спадщини районної у м. Києві державної адміністрації: Постанова Кабінету України № 1415 від 25 листопада 2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1415-2009-%D0%BF>

21. Щодо Генеральних агентств по туризму: Наказ Державного комітету України по туризму № 299/01-03 від 15 серпня 1993 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1-03309-93?lang=uk>

References:

1. Matviienko A. (2014), "State-legal regulation of tourism industry in Ukraine: historical aspect", *Yurydychna Ukraina*, vol. 2, pp. 19—23.

2. Onischuk, L. (2010), "Philosophy of state regulation of tourism industry: regional aspect", *Derzhavne budivnytstvo*, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_14 (Accessed 05 July 2019).

3. President of Ukraine (2002), Decree "Issues of the State Tourism Administration of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331/2002> (Accessed 05 July 2019).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On amendments to Annexes 1 and 2 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 18, 2012 No. 606", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250050230> (Accessed 05 July 2019).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "On approval of the advisory lists of structural subdivisions of the regional, Kyiv and Sevastopol city, district, district in mm. Kyiv and Sevastopol state administrations", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP120606?an=1> <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/245368208> (Accessed 05 July 2019).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On approval of the advisory lists of departments, departments and other structural subdivisions of local state administrations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2007-%D0%BF> <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP120606?an=1> (Accessed 05 July 2019).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (1999), Resolution "About measures of further development of tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-99-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Local State Administrations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (Accessed 05 July 2019).

9. President of Ukraine (1999), Decree "About the Basic directions of tourism development in Ukraine till 2010", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973/99> (Accessed 05 July 2019).

10. President of Ukraine (1998), Decree "About the Regulations on the State Committee of Ukraine on Tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1400/98> (Accessed 05 July 2019).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (1999), Resolution "On the indicative lists of departments, departments and other structural subdivisions of the regional, Sevastopol city, district, district administration in the city of Sevastopol", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-99-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (1997), Resolution "About the program of tourism development in Ukraine till 2005", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-97-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "On the Recommendations of the Parliamentary Hearings on the topic: "Development of the tourism industry as an instrument of economic development and investment attractiveness of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1460-19> (Accessed 05 July 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2005), Resolution "About the structure of local administrations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2005-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

15. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On Tourism", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 05 July 2019).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2000), Resolution "On streamlining the structure of local state administrations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2000-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

17. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016), Order "On the formation of the Council of tourist cities and regions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show> (Accessed 05 July 2019).

18. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016), Order "On the formation of the Council of tourist cities and regions", available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 05 July 2019).

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), Resolution "Typical Regulations on the Department (Department) for Tourism and Resorts of the Oblast, Kyiv and Sevastopol City State Administration", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2003-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "Typical regulations on the management of culture and tourism of the regional, Sevastopol city, the Main Department of Culture, the Main Department for the Protection of Cultural Heritage, the Tourism and Resorts of the Kyiv City, the Department of Culture and Tourism of the district, district in Sevastopol, the Department of Culture, Tourism and the Protection of the Cultural Heritage of the District in Kyiv, the state administration", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1415-2009-%D0%BF> (Accessed 05 July 2019).

21. State Committee of Ukraine on Tourism (1993), Order "Regarding General Travel Agencies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1-03309-93?lang=uk> (Accessed 05 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 17.07.2019 р.

УДК 658.589:330.331.1

Т. А. Шестаковська,
к. е. н., старший викладач, Чернігівський національний технологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8098-8439

Т. І. Батракова,
к. е. н., доцент, Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-5710-9416

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.65

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

T. Shestakovska,
PhD in Economics, Senior Lecturer, Chernihiv National University of Technology
T. Batrakova,
PhD in Economics, associate professor, Zaporizha National University

WORLD EXPERIENCE OF FORMATION AND REALIZATION OF THE STATE POLICY
INNOVATIVE DEVELOPMENT AGRARIAN SECTOR

У статті обґрунтовано доцільність та формалізовано змістовність удосконалення державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні на основі адаптації досвіду розвинених країн світу. Визначено стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору провідних країн світу та можливості їх використання в Україні. Встановлено, що глобальні тенденції розвитку науки та інновацій характеризуються зростанням державного регулювання та підтримки, зміною панорами наукових досліджень, закріпленням зв'язків між наукою і виробництвом, зростанням частки нетехнологічних інновацій. Ідентифіковані ключові принципи механізму реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору країн світу: комплексний характер ефективної аграрної політики; централізація державного управління аграрним сектором; систематизована нормативно-правова база і регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому і зовнішніх аграрних ринках тощо. Визначено загальні заходи з удосконалення державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору, властиві всім економічно розвинутим країнам: пряме фінансування НДДКР у формі субсидій для формування та використання інновацій, на розробки та просування нових технологій в аграрному секторі; пільгове кредитування інноваційної діяльності, яке передбачає повну або часткову компенсацію відсотків, сплачених за банківськими кредитами за рахунок коштів спеціальних фондів або державного бюджету; надання податкових пільг як засіб непрямого стимулювання та мотивування до інноваційної діяльності; митні пільги або повне звільнення від сплати митних податків у разі імпорту наукового або високотехнологічного обладнання.

The article substantiates the expediency and formalized content of the improvement of the state policy of innovative development of the agrarian sector in Ukraine on the basis of the adaptation of the experience of the developed countries of the world. The strategies of innovative development of the agrarian sector of the leading countries of the world and possibilities of their use in Ukraine are determined. It is established that the global trends in the development of science and innovation are characterized by an increase in state regulation and support, a change in the panorama of scientific research, the consolidation of the links between science and production, and the growth of the share of non-technological innovations. Identified key principles of the mechanism of implementation of the state policy of innovative development of the agrarian sector of the world: the complex nature of an effective agricultural policy; centralization of public administration in the agrarian sector; a systematic regulatory framework and regular adoption of laws taking into account changes in the domestic and external agrarian markets, etc. In the conditions of significant limitation of all kinds of resources, the state in its innovation policy should be guided by the two-tier system of priorities of

state support to the agrarian sector: 1) "growth points" — sectors that can provide a future breakthrough; 2) "stabilization points" — the basic or traditional branches. The general measures aimed at improving the state policy of innovative development of the agrarian sector, which are characteristic of all economically developed countries, are determined: direct financing of R & D in the form of subsidies for the formation and use of innovations, the development and promotion of new technologies in the agricultural sector; preferential crediting of innovation activity, which provides for full or partial compensation of interest paid on bank loans at the expense of special funds or the state budget; granting of tax privileges as a means of indirect stimulation and motivation for innovation activity; customs exemptions or full exemptions from customs duties when importing scientific or high-tech equipment.

Ключові слова: аграрний сектор, інноваційний розвиток, державна політика, стратегічні цілі, структурна політика.

Key words: agrarian sector, innovation development, state policy, strategic goals, structural policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток вітчизняного аграрного сектору не можливий без інновацій, особливо в сільському господарстві. На сьогодні актуальним для аграрного сектору України є вирішення завдання переходу від технологічної деградації до постіндустріального способу виробництва. Необхідність орієнтації державної аграрної політики на інноваційний шлях розвитку є визнаною точкою зору серед інтелектуальної й владної еліти. Адже слугувати сировинним придатком для світової економіки не повинно бути основою сучасної державної політики в Україні.

У свою чергу економіка знань, інноваційна економіка, інформаційна економіка є вже реальністю для США і ряду країн західної Європи, які знаходяться на лідерських позиціях у списку країн з найбільш високим валовим внутрішнім продуктом (ВВП) на душу населення. Сучасна наукова спільнота, у зв'язку із усвідомленням довготривалості економічної кризи, дослідження питань інноваційного розвитку аграрного сектору та країни загалом відносять на другий план, однак таке бачення є не зовсім коректним. Адже сама по собі криза є сигналом того, що попередня модель розвитку вже себе вичерпала.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розробку науково-методологічних положень та практичних аспектів щодо функціонування державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору зробили такі вчені: А. Антохов, Н. Бондарчук, І. Гришова, О. Дяченко, Ю. Лузан, І. Лукінов, М. Малік, Г. Мостовий, В. Юрчишин та інші. Низка питань, пов'язаних з дослідженням проблем адаптації зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору представлена у роботах таких учених, як: В. Бахчисарай, Р. Бойко, Н. Бутенко, О. Кваша, С. Майстро, Т. Мостенська, В. Полуянов, О. Шпикуляк та інші відомі учені.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є систематизація світового досвіду формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору та ґрунтування перспектив його адаптації в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор потребує такої дієвої державної політики, яка б безпосередньо враховувала специфіку галузі. Позитивним прикладом у цьому аспекті є досвід таких країн: Японія, країни ЄС та Сполучені Штати Америки. Із метою захисту товарних ринків та безпосередньо виробників аграрної продукції в розвинутих країнах світу зазвичай використовується механізм регулювання зовнішньої торгівлі, насамперед цін. Ціни на аграрну продукцію на світових ринках формуються враховуючи витрати, які формуються в процесі виробництва. До умов, які впливають на ефективний розвиток аграрного сектору, варто віднести природні, техніко-технологічні й соціально-економічні. Такі найсприятливіші умови є у Сполучених Штатах Америки, де на товарних біржах формуються світові ціни сільськогосподарської продукції.

Значна кількість країн світу мають не дуже сприятливі умови аграрного виробництва. Доречно, що в ринкових умовах функціонування механізмів нерегульованої економіки, виробництво аграрної продукції в таких країнах могло б бути витіснене імпортованою сільськогосподарською продукцією. Тому виникає необхідність формування захисного механізму державної політики, який би сприяв розвитку вітчизняного аграрного сектору. Саме такий механізм сформовано в країнах ЄС та Японії. Такі механізми захищають внутрішній аграрний ринок країни від дешевого в окремих випадках імпорту окремих видів аграрної продукції, а також зазвичай регулюють надходження імпортованої аграрної продукції, яку не варто виробляти вітчизняним виробникам. Без формування відповідного інноваційного механізму державної політики розвитку аграрного сектору в Україні, вітчизняні аграрні товаровиробники не зможуть бути конкурентними на зовнішніх ринках.

У країнах ЄС сформовані державні інститути регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору, так, наприклад, у Чехії та Словаччині наявні Фонди ринкового стимулювання, в Польщі функціонує Агентство сільськогосподарського ринку, в Угорщині діє Координаційний комітет по регулюванню сільськогосподарського ринку. Відповідно своєю діяльністю такі інститути забезпечують реалізацію сукупності стратегічних завдань: проводять інтервенційні закупівлі й продажі сільськогосподарської продукції, готової продукції для переробки;

обслуговують пільгову кредиторську заборгованість, надання субсидій при експорті; проводять аналіз ринку аграрної продукції; збір й аналіз інформації для формування пропозицій для державних органів влади, які відповідають за розвиток аграрного сектору; оцінку поточної ситуації на ринку аграрного виробництва.

Варто відзначити суперечливість впливу із сторони держави своїми механізмами управління на розвиток аграрного сектору, що обумовлено: невідповідністю деяких цілей закономірностям стану сучасного ринкового середовища; недотриманням інтересів відповідних груп виробників аграрної продукції та її споживачів; виникненням певних протиріч, щодо сучасного стану та результативності впровадження заходів державної політики [1]. Враховується результативність фінансово-інвестиційних інструментів та інноваційних підходів до реалізації державної політики розвитку аграрного сектору.

Дослідник А. Антохов зазначає, що з метою стабілізації аграрного сектору та підвищення результативності функціонування аграрного ринку в провідних країнах світу використовується система прямих та непрямих методів державного впливу: регулювання цін та фермерських доходів, кредитування, бюджетне фінансування, оподаткування, стабілізація ринку сільськогосподарської продукції та ін. У свою чергу практично всі західні країни у відносинах аграрного сектору з іншими галузями, щодо експорту й імпорту сільськогосподарської сировини використовують принцип аграрного протекціонізму. Саме успіхи аграрного сектору країн Західної Європи, Канади, Японії, США, Китаю виникають не лише за рахунок розвитку ринкових відносин, а у більшості як результат обмеження дій ринкових механізмів саморегулювання використовуючи інструменти зовнішнього впливу (кредитну й податкову політику, дотації, ціни, квоти тощо) [2].

Державна аграрна політика в розвинених країнах ґрунтується зазвичай на реалізації економічних методів: податкової, кредитної політики, цінової, бюджетних дотацій та субсидій. Відрізняються у різних країн у залежності від культурних, історичних, географічних особливостей, їх соціальних переваг. У США використовуються цільові ціни, які гарантують стабільний рівень доходу, функціонує система заставних цін. Під час розрахунку податку на майно застосовують нижній граничний розмір вартості, нижче якого вже оподаткування не проводиться. Функціонує Корпорація зі страхування системи фермерського кредиту, яка тісно взаємодіє з системою надання фермерського кредиту.

У більшості країнах світу державна аграрна політика орієнтована на суттєву фінансово-економічну підтримку аграрного бізнесу. Так, у США в розрахунок на 1 га ріллі щорічно виділяється до 450 доларів, а в Україні лише 8 доларів [3].

Варто зазначити, що в країнах світу аграрна політика не є законсервованою, в неї постійно вносяться корективи під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів. Однак, аналізуючи аграрну політику різних розвинених країн, нами ідентифіковано її ключові напрями, які носять досить стійкий характер та є типовими для кожної з країн: забезпечення правового захисту, великомасштабні роботи по осушенню заболочених земель, будівництво зрошувальних систем, боротьба з ярами і солончаками; врегулювання паритету цін на продукцію

сільського господарства та промисловості; підтримка товаровиробників різних форм власності; гарантування максимальної забезпеченості продовольством та продуктами харчування; підтримка стабільної соціально-економічної ситуації в аграрному секторі; створення привабливості аграрного сектору для інвестицій; обмеження надлишкового виробництва; захист внутрішнього ринку; гарантування конкурентоспроможної участі вітчизняних аграрних товаровиробників у міжнародному поділі праці та ін.

Ключове місце у формах протекціонізму відводиться різноманітним механізмам підтримки цін на сільськогосподарську продукцію, яка становить 75% всього розміру субсидій виробникам у країнах ЄС, 87% в Японії та близько 55% в США й Канаді. Інші види підтримки аграрного сектору (а саме надання різних послуг або ж будівництва об'єктів інноваційної інфраструктури тощо) досягають практично 60% в Австрії, більше 50% в Канаді [3].

Так, з метою захисту аграрних виробників в США та країнах Західної Європи функціонують механізми захисту внутрішніх ринків. Необхідність захисту вітчизняних товаровиробників та споживачів стало поштовхом для формування єдиної спільної аграрної політики країн ЄС, де відповідними інструментами захисту внутрішнього ринку стали мита та компенсаційні платежі, які повинні вирівнювати різницю між високими внутрішніми та низькими світовими цінами й збільшити прибутковість суб'єктів аграрного сектору.

На особливу увагу заслуговує досвід формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в країнах-членах Європейського Союзу, у яких процес європейської інтеграції є найбільш розвиненим. Так, в ЄС частина сільського господарства в ВВП складає майже 4%, на аграрний сектор припадає 6% зайнятого працездатного населення. Спільну аграрну політику (САП) в ЄС було розроблено для цілей, викладених у ст. 39 Договору 1957 р., підписаного в Римі [2]. Основу такої політики складають два ключові елементи: структурна політика, яка представлена в програмах щодо розвитку сільських територій, та ринкова політика (орієнтована на загальну організацію продовольчих ринків). Особливостями структурної політики є вираження соціальних аспектів, насамперед: зниження безробіття на селі шляхом формування необхідних умов для постійного працевлаштування молоді, забезпечення переваг для зайнятих у сільському господарстві (вихід на пенсію), підтримка розвитку соціальної інфраструктури (житлове будівництво, комунальне господарство), а також розвиток аграрної науки й освіти. Стратегічні заходи, які реалізують держави-члени в рамках такої політики, орієнтовані насамперед на максимальну ліквідацію будь-якої економічної диспропорції між розвинутими та депресивними регіонами й наближення якості та рівня життя у селі до рівня міста.

До основних принципів формування та реалізації спільної аграрної політики країн ЄС належать: вільна торгівля між учасниками договору за спільними цінами; переваги для продукції, яка виробляється у країнах учасників договору на внутрішньому ринку порівняно з імпортовою; спільна фінансова відповідальність, яка передбачає такі диверсифіковані механізми підтримки цін, які зумовлюють їх вищий рівень та ін. Ключовими на-

прямами спільної аграрної політики країн ЄС є: підвищення продуктивності аграрного виробництва шляхом підтримки технічного прогресу та оптимального використання виробничих факторів, передусім праці; забезпечення високого рівня життя сільського населення насамперед шляхом збільшення особистих прибутків осіб, які зайняті в аграрному виробництві; підтримка стабільності ринків; забезпечення можливостей для розширення пропозицій аграрної продукції; підтримка збуту аграрної продукції за доступними цінами [4; 5].

Теоретико-методологічний аналіз структурної політики країн ЄС, у рамках якої реалізуються соціальні питання села, дає підстави констатувати, що лише використання комплексу заходів, орієнтованих на забезпечення належних умов проживання в сільській місцевості, сприятиме підвищенню ефективності аграрного виробництва. Всі такі заходи можна систематизувати у три групи: 1) заходи, які сприяють безпосередньо розвитку сільських територій; 2) заходи орієнтовані на модернізацію, спеціалізацію та диверсифікацію аграрного виробництва (збільшення інвестицій в сільськогосподарські підприємства, підтримка розвитку переробних підприємств, якісне підвищення кваліфікації кадрів, формування умов для функціонування молодих фермерів); 3) заходи орієнтовані на вирішення екологічних проблем, підтримуючи розвиток лісового господарства, а також комплексне збереження навколишнього природного середовища та ландшафту.

Основними вирішальними економічними інструментами, які використовуються в спільній аграрній політиці країн ЄС, є прямі субсидії, повернення експортних й імпорتنих тарифних ставок, які впливають на поставки і ціни. Принципами використання таких інструментів є: єдність ринку та переваги фінансової солідарності. Отже, в основу спільної аграрної політики ЄС на ринках аграрної продукції на сьогодні покладено концепцію підтримки національного аграрного товаровиробника шляхом реалізації механізму регулювання ціни у контексті здійснення інтервенції. Однак такий механізм підтримки доходів має комплекс недоліків, що підтверджується досвідом. Суть підтримки ціни полягає у перерозподілі грошових доходів та прибутків між різними суб'єктами ринку, тому від збільшення ціни виграють виробники, але програють споживачі і бюджет. У свою чергу витрати на підтримку ціни не означають збільшення доходу фермерів на таку ж виділену суму. Тобто коефіцієнт трансформації набагато нижчий за одиницю, що означає, втрати споживачів й бюджету перевищують вигоди аграрних виробників, що завдає збитків всій економіці країни.

У свою чергу дієвим та ефективним методом підтримки доходів фермерів є прямі платежі й виплати премій. Адже кожне євро, витрачене із бюджету, надходить безпосередньо до конкретних фермерів. Саме тому разом із зниженням рівня цільової ціни постановою Ради Європи № 1766/92 передбачено систему виплат за тимчасово вилучену з процесу виробництва землю. Під час використання прямих платежів проблема соціальної несправедливості зникає, адже виплата допомоги є адресною.

На нашу думку, для забезпечення стабільності й високої результативності функціонування аграрного

сектору, державна політика повинна орієнтуватись на такі стратегічні вектори: 1) імпорт знань, відкритість, експлуатація глобального попиту; 2) макроекономічна стабільність в країні, помірні інфляція; 3) високий рівень інвестицій та накопичень; 4) розміщення ресурсів на ринковій основі, ціни управляють ресурсами, ресурси слідує за цінами; 5) державне управління, відповідальні за зростання та інклюзивність, компетентність адміністрації [6; 7].

Такі вектори державної політики впливатимуть на напрями інноваційного розвитку аграрного сектору. Тобто їх своєчасне передбачення сприятиме формуванню результативної системи державних механізмів управління забезпеченням динамічного розвитку аграрного сектору.

У відповідності до позиції Світового банку щодо здатності суспільства формувати, відбирати, своєчасно адаптувати, комерціалізовувати та використовувати знання має ключове значення для стійкості соціально-економічної системи й підвищення рівня життя населення. Отже, знання перетворюються в найбільш ключовий фактор інноваційного розвитку в умовах глобалізації. Однак, на відміну від промислово розвинутих країн в країнах, які розвиваються (до яких належить і Україна), перш за все, відсутня чітко сформована державна стратегія, яка пов'язує інноваційний розвиток із прикладним використанням знань, відсутнє напрацювання національного науково-технічного потенціалу [8].

У свою чергу варто враховувати базові елементи загальної концептуально-аналітичної схеми переходу економіки аграрного сектору на знання та інновації, а саме: 1) наявність сформованої ефективної інституційної структури забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору; 2) достатньо розвинутий інтелектуальний капітал; 3) сформована інформаційна інноваційна інфраструктура, яка постійно розвивається; 4) сформована дієва інноваційна система. У відповідності до представлених елементів та можливого інноваційного потенціалу у країнах світу використовуються три типи стратегії інноваційного розвитку, які можна адаптувати в аграрний сектор України (рис. 1).

Кожна із представлених типів стратегій насамперед враховує умову, за якої інноваційний шлях розвитку є головною властивістю в розрізі всіх ієрархічних рівнів: всього суспільства, суб'єктів господарювання, національної економіки, галузей, інститутів, функціональних підсистем у розрізі їх цільової орієнтації, інноваційно-інвестиційної політики, концепцій розвитку, потенціалів тощо.

На нашу думку, в умовах значного обмеження всіх видів ресурсів держава в своїй інноваційній політиці повинна керуватися дворівневою системою пріоритетів державної підтримки аграрного сектору: 1) "точки зростання" — галузі, які можуть забезпечити майбутній інноваційний прорив; 2) "точки стабілізації" — базові або ж традиційні галузі. Перша група галузей повинна бути стратегічним пріоритетом держави, бо вони під час використання адекватних механізмів інноваційного розвитку в майбутньому можуть сформувати довгострокові конкурентні переваги відповідного зовнішнього спрямування. Друга група є базою, на основі якої держава може реалізувати свої функції щодо гарантування безпеки: національної, продовольчої, економічної, екологічної, енергетичної та ін.

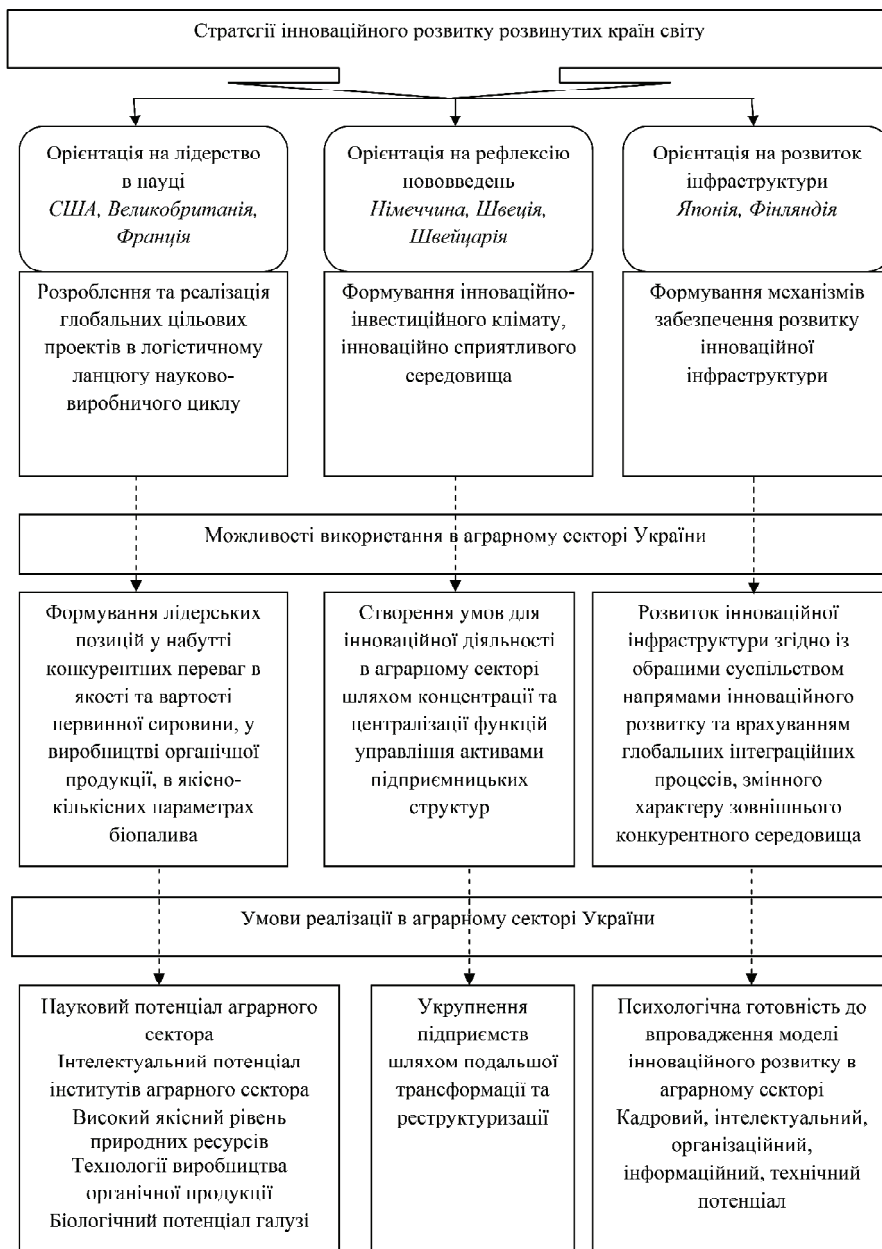

Рис. 1. Стратегії інноваційного розвитку розвинутих країн світу та можливості їх адаптації в аграрному секторі України

Джерело: розроблено автором.

Однак варто враховувати, що для України, із футуристичної точки зору, загрозливим є відповідне використання утилітарних підходів щодо використання потенціалу точок стабілізації: відповідні галузі, хоча й не забезпечують майбутнього інноваційного прориву, однак виступають гарантантами стабільного розвитку держави й безперервного фінансування інноваційних потенціалів тобто "точок зростання". Відповідно до висновків американського стратегічного центру RAND Corporation "Глобальна технологічна революція — 2020", світове технологічне лідерство будуть визначати такі країни, як США, Японія, країни ЄС, Канада, Тайвань, Австралія [7; 9], забезпечуючи виробництво нових технологій й розповсюджуючи їх по всьому світу. А інші ж країни виконуватимуть лише роль користувачів інтелектуальних продуктів.

В Європейському Співтоваристві визначено базові напрями державної підтримки інноваційного розвитку,

які підтримуються більшістю європейських країн [2]: допомога малим інноваційним підприємствам (start-ups) через податкові пільги та субсидії; участь у фондах ризикового капіталу; інтеграція інновацій в існуючі правила підтримки НДДКР; субсидування інноваційної інфраструктури для надання послуг і допомоги малим підприємствам; перепідготовка й мобільність науково-дослідного персоналу між університетами й малими та середніми підприємствами, підтримка об'єднань провідних наукових інститутів для вирішення загальноєвропейських проблем розвитку.

Представлені підходи можуть бути використані в умовах вітчизняного аграрного сектора, однак варто враховувати, що інноваційний процес, перетворюючи наукові знання в задоволення потреб всього суспільства, закономірно потребує злагодженого управління, тобто дієвої державної політики. Глобальний, складний, динамічний і нелінійний характер інноваційних систем, з одного боку, та потреба в плануванні процесів інноваційного розвитку, з другого — змушують більшість країн світу, крім США, орієнтуватися на міжвідомчий підхід в інноваційних напрямках політики держави, крім того, в інноваційний процес залучаються зацікавлені неурядові інститути.

У проаналізованих нами підходах до формування й реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору провідних країн світу значна увага зазвичай приділялась проблемам

людських ресурсів, визначенню потреб у кваліфікованих кадрах й мобільності, деякі країни (Німеччина, Японія) пріоритетними напрямками інноваційної політики держави вважають співпрацю з країнами, які розвиваються. В цілому, інноваційна політика країн Європи та Японії більш узгоджена, а в США задіяно більше механізмів для підтримки інноваційного розвитку галузей [1].

В Україні ж сьогодні, як стверджують науковці і державні діячі, склалася ситуація, яка призвела до відсутності системності та послідовності у реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору до неузгоджених дій органів виконавчої влади як на державному, так і місцевих (регіональних) рівнях. В оцінці такого питання одностайні, як науковці-теоретики, так і практики, а тому принципи державної політики розвитку аграрного сектору потребують нагального пе-

реосмислення і перегляду й відповідної структурної перебудови інститутів.

Насамперед, для того, щоб інноваційна система будь-якої країни була ефективною, державі необхідно мати чіткий план дій (стратегію), забезпечувати узгодженість відповідних регуляторних функцій з соціально-економічними інтересами суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності (інноваторів та інвесторів) та реалізувати заходи щодо їх фінансової підтримки.

ВИСНОВКИ

Отже, в основі успішного інноваційного розвитку аграрного сектору в країнах з розвинутою ринковою економікою лежить вертикально інтегрована ланка системи державного регулювання. Ідентифіковані ключові принципи механізму реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору цих країн: комплексний характер ефективної аграрної політики; централізація державного управління аграрним сектором; систематизована нормативно-правова база і регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому і зовнішніх аграрних ринках тощо. Тому узагальнення світової практики державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору розвинутих країн Америки, Європи, Азії дозволило сформувати науково-практичні підходи до визначення державної політики України у відповідній сфері та визначити умови її реалізації в рамках конкретних інструментів державного регулювання. Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень щодо впровадження загальних й особливих заходів з удосконалення державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору, які властиві економічно розвинутих країнам, наш аналіз у подальшому представлятиме напрями формування сучасної інноваційної моделі в Україні.

Література:

1. Кваша О.С. Інноваційний розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6 (1). С. 150—154.
2. Антохов А.А. Інноваційний розвиток економіки України через призму зарубіжного досвіду. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць. 2015. № 2 (5). С. 7.
3. Бахчисарай В.Ю. Організаційно-економічне забезпечення формування національної інноваційної системи: світовий досвід. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2013. Т. 18. Вип. 4/1. С. 14.
4. Gryshova I., & Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77—89.
5. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200—208.
6. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>

7. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43—46.

8. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. 4: 75—80.

9. Rusan V., Diachenko O. Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2019. (2), 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>

References:

1. Kvasha, O.S. (2016), "Innovative development of the Ukrainian economy: world experience and recommendations for Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 6 (1), pp. 150—154.
2. Antokhov, A.A. (2015), "Innovative development of the Ukrainian economy through the prism of foreign experience", *Naukovyj visnyk MNU im. V.O. Sukhomlyns'koho: zb. nauk. prats'*, vol. 2 (5), pp. 7.
3. Bakhchysaraj, V.Yu. (2013), "Organizational and economic support for the formation of the national innovation system: world experience", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, vol. 18, no. 4/1, pp. 14.
4. Gryshova, I. and Shestakovska, T. (2018), "FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine", *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. (5), pp. 77—89.
5. Sabluk, P.T. (2011), "Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation", *Problemy innovatsijno-investytsijnogo rozvytku*, vol. 2, pp. 200—208.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> (Accessed 05 July 2019).
7. Cherep, A.V. (2014), "Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 4, pp. 43—46.
8. Gryshova, I.Yu. Shestakovska, T.L. and Glushko, O.V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 4, pp. 75—80.
9. Rusan, V. and Diachenko, O. (2019), "Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state", *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. (2), pp. 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>

Стаття надійшла до редакції 18.07.2019 р.

С. А. Гайдук,
аспірант, Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-0693-2944

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.71

ВИКОРИСТАННЯ ДВО- ТА ТРИВИМІРНОЇ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

S. Gayduk,
applicant of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

USING TWO- AND THREE-DIMENSIONAL MODELS FOR FOUNDATION OF NATIONAL MARITIME ACTIVITIES STRATEGY

Україна, за часів незалежності, втратила позиції впливової морської держави практично за всіма видами морської діяльності. Однак перспективи відродження національного морського потенціалу існують. Україна зберігає здатність стати впливовим "регіональним гравцем", завдячуючи саме морській складовій у загальнодержавному потенціалі.

У статті проведено дослідження генезису процесів формування та перспектив розвитку морської діяльності України. Моделювання обрано як основний метод дослідження складної системи, якою, безумовно, є національна морська діяльність та системи її наукового, технічного, міжнародно-правового і економічного забезпечення.

Під час створення моделей та їх описів урахувано такі чинники: просторові та географічні особливості України, види морської діяльності, які зафіксовані в Конвенції ООН з морського права 1982 року та особливості морської діяльності в водах з різним міжнародно-правовим статусом. Це дозволило, крім моделювання, здійснити пошук закономірностей та провести їх формалізацію.

Крім того, розглянуто прямі і зворотні зв'язки між національною безпекою і морською діяльністю та їх взаємний вплив, що дозволило визначити місце морської діяльності в ієрархії національних інтересів України.

Сформовані моделі дають можливість більш глибоко зрозуміти побудову об'єкту дослідження (його складові, структуру та властивості) та прогнозувати зовнішні і внутрішні чинники впливу на нього, спрямовувати зусилля на пошук способів максимально вигідного використання наявних ресурсів та реалізацію переваг України у географічному положенні, користуватись ними для обґрунтування прийняття рішень у процесі публічного управління.

The article presents an extensive study of formation and perspectives of maritime activities development in Ukraine.

Since gaining its independence in 1991, Ukraine has lost its status of an influential maritime state that under takes practically all types of maritime activities. However, Ukraine has not lost the perspectives to recover its national maritime potential. Moreover, the authors prove in the paper that Ukraine still preserves an ability to become an influential 'regional player' thanks to maritime constituent in its national potential.

Modeling has been chosen as a basic investigation method of the complex system of maritime activities, as well as the system of its national, technical, international legal, and economic provision.

The following factors have been taken into consideration when creating and describing the models presented: spatial and geographical peculiarities of Ukraine, types of maritime activities stated in the United Nations Convention on the Law of the Sea (1982) and types of maritime activities in the waters with different legal status. Examining the mentioned above aspects has allowed the authors not only to model, but also to find regularities, systematize accurately and formalize these regularities according to the aims of the research.

Moreover, the authors have thoroughly examined and described in detail direct and reverse connection between national security and maritime activities, as well as their mutual influence on each other. This

description has allowed the researchers to identify the position of maritime activities in the hierarchy of national interests of Ukraine.

The formed models have revealed a better understanding of the research object (in particular, its constituents, structure, and peculiarities). At the same time, the described models enable the authors to predict both external and internal influences on the object of the study; address the efforts to find the methods of using the existing resources with maximum profit; and fulfill advantages of geographical position that Ukraine has. Besides, these models can be used to justify decision making in public administration.

Ключові слова: морська політика, морська діяльність, морський потенціал.

Key words: maritime policy, maritime activity, maritime potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Оцінювання сучасного стану національної морської діяльності, недосконалість національного законодавства, відсутність чіткого розмежування повноважень та відповідальності дозволяє стверджувати, що вона знаходиться в положенні, коли практично всі її види необхідно перебудовувати заново.

Одною з ключових проблем розвитку морської діяльності України є забезпечення змістовної єдності та цілісності всіх її регіональних і функціональних напрямів, досягнення максимальної віддачі від такої діяльності з позицій забезпечення довгострокових інтересів нашої держави. Сутність такої оптимізації та гармонізації полягає в підвищенні ефективності користування водними ресурсами за безумовного збереження навколишнього середовища.

Тому проблема розробки теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо ефективної морської діяльності України на державному та регіональному рівнях, створення та приведення національної системи морської діяльності у відповідність до вимог Міжнародних конвенцій, рекомендацій Міжнародної морської організації, її інтеграції в європейську та регіональну системи безпеки набуває особливо важливого значення для держави і є надзвичайно актуальною на сучасному етапі розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ПО ТЕМІ

Питання, пов'язані з національною морською діяльністю, не є новими. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів проблем національної морської діяльності та механізмів її удосконалення значну увагу приділено в працях вітчизняних науковців: О.Е. Ломоносова, Д.А. Ломоносов, І.І. Надточій [1]; В. Парсяк [2]; А.О. Филіпенко [3] та інших.

Питання морської діяльності як процесу причинно-наслідкових, нормативних та інших зв'язків між політикою і економікою України досліджували в своїх роботах В. Парсяк М.В. [4], Волосяк, Л.Ю. Вдовиченко [5] та К.С. Трунін [6].

Дослідження у сфері публічного управління спрямовані на виявлення закономірностей, принципів та тенденцій, а також розроблення на їх основі моделей, методів та технологій розв'язання проблем розкрито в наукових працях В.Д. Бакуменко [7] та Н.Д. Чалої [8].

Водночас наукові розробки в сфері національної морської діяльності не охоплюють всього спектру проблем та способів її практичної реалізації. Потребують поглиблення теоретичні та практичні засади її формування, модернізація публічного управління розвитком усіх видів морської діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є моделювання національної морської діяльності для обґрунтування стратегії її розвитку та розробки пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вибір ефективних шляхів реалізації морської політики на державному, регіональному та функціональному рівнях неможливий без здійснення системного аналізу морської діяльності України.

Поряд з цим, виникає потреба в розробці методичних рекомендацій щодо взаємоузгодження цього аналізу з питаннями забезпечення національної безпеки для того, щоб сприяти оптимізації відносин між морекористувачами всіх рівнів, що знаходяться під юрисдикцією України, і вибором тих чи інших форм державного регулювання використання морських просторів і експлуатації їх ресурсів.

Диференціація національної морської політики за регіональним рівнем, який враховує просторові та інші географічні особливості України, дозволяє її структурувати і визначити продуктивний підхід до моделювання.

Водночас для приведення моделі, що розробляється, у відповідність з найбільш загальними умовами, в якості видів морської діяльності позначені ті, які зафіксовані в Конвенції ООН з морського права 1982 року, яка ратифікована Верховною Радою України у 1999 році [9]: військово-морська діяльність; морські та річкові перевезення; морське промислове рибальство та промисел інших живих ресурсів; розробка корисних копалин на дні і в надрах; морські наукові дослідження; збереження морського середовища та його ресурсів; прокладка підводних кабелів та трубопроводів; виробництво енергії шляхом використання води, течій і вітру; створення і використання штучних островів, установок і споруд; морська інформаційна діяльність; підготовка кадрів.

Таблиця 1. Двомірна модель системи національної морської діяльності

		МОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА РЕГІОНАЛЬНИХ НАПРЯМКАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ Sgi				
		Чорне море (i=1)	Азовське море (i=2)	р. Дніпро (i=3)	р. Дунай (i=4)	Світовий океан (i=5)
МОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ НАПРЯМКАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ Sfm	Воєнно-морська та охоронна діяльність (m=1)	Af1,1	Af1,2	Af1,3	Af1,4	Af1,5
	Морські та річкові перевезення (m=2)	Af2,1	Af2,2	Af2,3	Af2,4	Af2,5
	Промислове рибальство (m=3)	Af3,1	Af3,2	Af3,3	Af3,4	Af3,5
	Розробка корисних копалин (m=4)	Af4,1	Af4,2	Af4,3	Af4,4	Af4,5
	Наукові дослідження (m=5)	Af5,1	Af5,2	Af5,3	Af5,4	Af5,5
	Збереження водного середовища (m=6)	Af6,1	Af6,2	Af6,3	Af6,4	Af6,5
	Прокладка підводних кабелів та трубопроводів (m=7)	Af7,1	Af7,2	Af7,3	Af7,4	Af7,5
	Виробництво енергії шляхом використання води, течії і вітру (m=8)	Af8,1	Af8,2	Af8,3	Af8,4	Af8,5
	Суднобудування та судноремонт (m=9)	Af9,1	Af9,2	Af9,3	Af9,4	Af9,5
	Портова діяльність (m=10)	Af10,1	Af10,2	Af10,3	Af10,4	Af10,5
	Водний туризм, туризм і рекреація (m=11)	Af11,1	Af11,2	Af11,3	Af11,4	Af11,5

Крім того, до цих видів морської діяльності варто також додати суднобудування та судноремонт, портову діяльність, риборозведення, морську енергетику, охорону кордонів, охорону культурно-історичної спадщини, туризм і рекреацію тощо.

Для реалізації певного виду морської діяльності на будь-якому регіональному напрямку, що має конкретні географічні характеристики, потрібен спеціалізований флот, який володіє необхідною сукупністю властивостей і параметрів. Наприклад, угруповання Військово-Морських Сил (далі — ВМС) може бути охарактеризоване сумарним бойовим потенціалом. Транспортний флот характеризується загальною вантажопідйомністю суден, сукупною потужністю морських портів по переробці вантажів. Рибопромисловий флот — сумарними потужностями суден, які використовуються для вилову та переробки морепродуктів, виробничими можливостями морських рибних портів тощо.

Конкретна морська діяльність та її розвиток на певних регіональних напрямках відрізняється як у межах одного виду морської діяльності, так і в часових перспективах з урахуванням викликів та загроз з морського напрямку.

Таким чином, кожен з видів морської діяльності розпадається на складові регіональними напрямками.

Для подібного моделювання структури національної морської діяльності (система Sa) використано принцип рекурентного пояснення, який передбачає, що властивості системи виділеного рівня пояснюються, виходячи з властивостей елементів систем безпосередньо нижнього рівня і зв'язків між ними. Як підсистеми морської діяльності на регіональних напрямках розглядаються регіональні та функціональні підсистеми. Це дозволяє національну морську діяльність (система Sa) представити в узагальненому вигляді (табл. 1).

У такому вигляді система Sa складається з 16 підсистем: 5 — регіональних і 11 — функціональних, що складаються, в свою чергу, з 55 елементів ($Af=|55|$), що представляють собою окремі види морської діяльності на різних регіональних напрямках.

У системі Sa кожна з регіональних підсистем містить по одному загальному елементу з усіма функціональними підсистемами, а функціональні підсистеми — по одному елементу з кожної з регіональних підсистем. Що і обумовлює основні зв'язки в системі, яка досліджується.

Таким чином, кожна функціональна підсистема пов'язана з усіма регіональними підсистемами, а кожна регіональна підсистема пов'язана з усіма функціональними підсистемами.

Старшими по відношенню до регіональних підсистем слід вважати функціональні підсистеми, керівництво якими здійснюється центральними та регіональними органами виконавчої влади. Саме ці органи повинні переслідувати цілі формування, просування та захисту національних інтересів, які визначені Морською доктриною України [10].

Регіональні підсистеми — підсистеми другого рівня, бо сукупність кожного виду морської діяльності на всіх регіональних напрямках складає певний функціональний напрям.

Аналізуючи структуру системи Sa, можна визначити структури функціональних підсистем Sfm:

Sf1 = {Af1,1, Af1,2, Af1,3, Af1,4, Af1,5}

Sf2 = {Af2,1, Af2,2, Af2,3, Af2,4, Af2,5}.....

Sf11 = {Af11,1, Af11,2, Af11,3, Af11,4, Af11,5}.

Також визначаються і структури регіональних підсистем Sgi:

Sg1 = {Af1,1, Af2,1, Af3,1, Af4,1, Af5,1, Af6,1, Af7,1, Af8,1, Af9,1, Af10,1, Af11,1}

Sg2 = {Af1,2, Af2,2, Af3,2, Af4,2, Af5,2, Af6,2, Af7,2, Af8,2, Af9,2, Af10,2, Af11,2}.....

Sg5 = {Af1,5, Af2,5, Af3,5, Af4,5, Af5,5, Af6,5, Af7,5, Af8,5, Af9,5, Af10,5, Af11,5}.

Використовуючи ці вирази, склад функціональних і регіональних підсистем можна виразити через характеристики регіональних напрямів і відповідні оператори, які характеризують морський потенціал на конкретних регіональних напрямках для цього виду морської діяльності.

Наприклад, промислове рибальство:

Sf3 = {Af3,1, Af3,2, Af3,3, Af3,4, Af3,5} = {f3 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f3 (Cg2,1, Cg2,2, Cg2,3, Cg2,4), f3

Тримірна модель системи національної морської діяльності

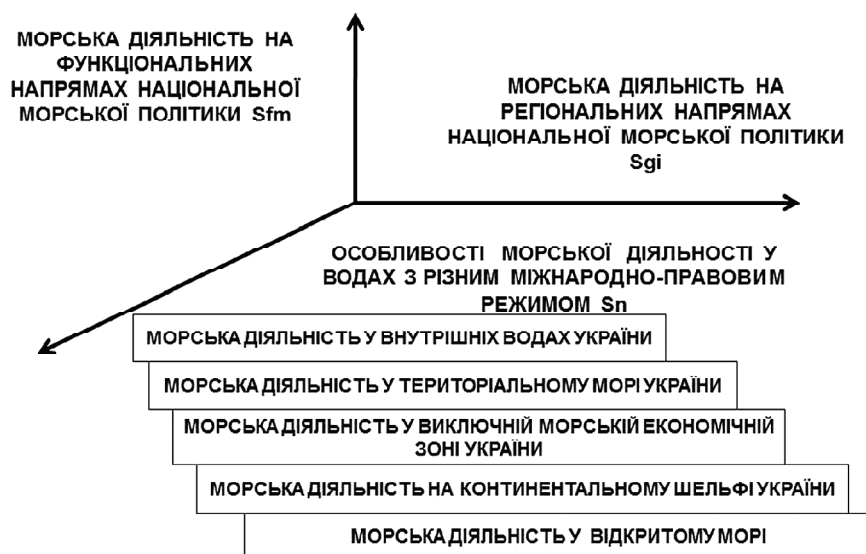

Рис. 1. Тримірна модель системи національної морської діяльності

(Cg3,1, Cg3,2, Cg3,3, Cg3,4), f3 (Cg4,1, Cg4,2, Cg4,3, Cg4,4), f3 (Cg5,1, Cg5,2, Cg5,3, Cg5,4)),

або морська діяльність на чорноморському регіональному напрямі:

$Sg1 = \{Af1,1, Af2,1, Af3,1, Af4,1, Af5,1, Af6,1, Af7,1, Af8,1, Af9,1\} = \{f1 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f2 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f3 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f4 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f5 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f6 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f7 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f8 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4), f9 (Cg1,1, Cg1,2, Cg1,3, Cg1,4)\}$.

Водночас оператор впливу характеристик регіональних напрямів на морську діяльність (fm,i) повинен відображати:

сукупність властивостей і параметрів спеціалізованого флоту, що характеризує його можливості щодо здійснення того чи іншого виду морської діяльності (вантажопідйомність, бойовий потенціал тощо);

берегову інфраструктуру спеціального призначення (спеціалізовані елементи базування, арсенали, вантажні, рибні термінали тощо);

інфраструктуру загального призначення (засоби навігаційного обладнання, суднобудівна і судноремонтна промисловість, морське приладобудування, виробництво морської техніки і озброєння, гідротехнічне будівництво, нафтопереробна промисловість, морська освіта тощо).

Очевидно, що інфраструктура загального призначення буде наявна у всіх виразах, визначаючи можливості щодо здійснення національної морської діяльності як на функціональних, так і на регіональних напрямках.

Для врахування особливостей морської діяльності на акваторіях, дні і в його надрах двомірна модель досліджуваної системи Sa доповнюється третім виміром, що відображає особливості морської діяльності в водах з різним міжнародно-правовим режимом (n): у внутрішніх морських водах, у територіальному морі, у

виключній морській економічній зоні (далі — ВМЕЗ), на шельфі, у відкритому морі та в районі дна.

Тоді елементами регіональних підсистем будуть:

морська діяльність у внутрішніх морських водах Afm,i,1;

морська діяльність в територіальному морі Afm,i,2;.....

морська діяльність у відкритому морі і в районі дна Afm,i,5.

У цьому випадку структура системи Sa поповниться новими елементами і множина Af досягне 275 елементів, тобто $Af = |275|$, а модель системи Sa відобразиться у вигляді тривимірної моделі (рис. 1). Водночас морська діяльність передбачає баланс всіх її складових з урахуванням впливу характеристик середовища.

Кожна функціональна і регіональна підсистема представлені елементами конкретних видів морської діяльності, які функціонують у відпо-

відних правових, міжнародних і географічних умовах, що впливають на них.

Наприклад, тривимірна модель відображає:

морські та річкові перевезення: малим каботажем — у внутрішніх морських водах і територіальному морі, великим каботажем — у територіальному морі та ВМЕЗ, регіональними та міжнародними перевезеннями — у відкритому морі;

промислове рибальство: артільним і прибережним ловом — у внутрішніх морських водах і територіальному морі, видобутком сидячих видів — на шельфі, експедиційним промисловим рибальством — у ВМЕЗ та у відкритому морі;

військово-морську та охоронну діяльність: охороною державного кордону, охороною водного району — у внутрішніх морських водах і територіальному морі; бойовою підготовкою сил флоту, охороною морських біологічних і мінеральних ресурсів — у ВМЕЗ; бойової службою — у відкритому морі.

Такий підхід дозволяє піддати системному аналізу не тільки результати морської діяльності, але й характер експлуатації спеціалізованих флотів, а також інфраструктуру спеціального та загального призначення, яка їх забезпечує.

Пошук і підтримка балансу морської діяльності на функціональних і регіональних напрямках з метою просування та захисту національних інтересів визначають суть проблеми вдосконалення морської діяльності. Запропонована модель національної морської діяльності в певній мірі може сприяти вирішенню даної проблеми.

Через функціональні системи державного рівня (транспортну, продовольчу, паливно-енергетичну, збереження навколишнього середовища та інші) підсистеми Sfm системи Sa пов'язані зі сферами життєдіяльності, за допомогою яких держава забезпечує національну безпеку в цілому. Це, передусім, військова, прикордонна, економічна та екологічна сфери. Крім того,

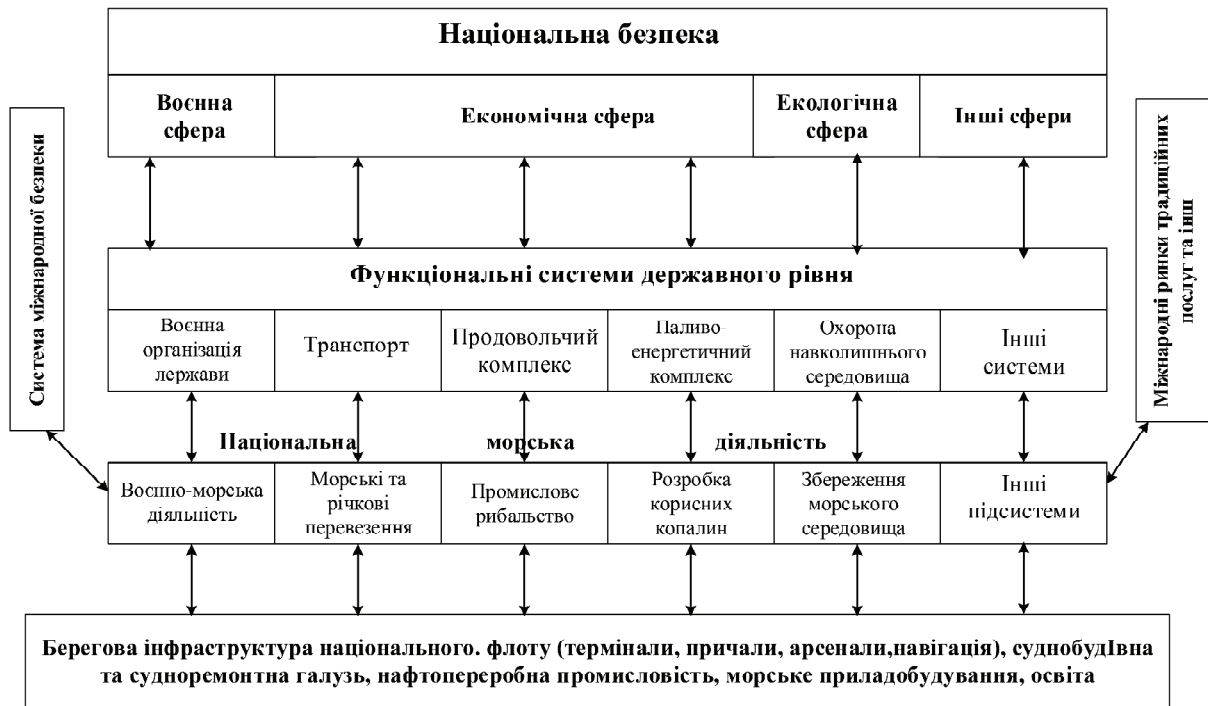

Рис. 2. Графічна модель системи забезпечення безпеки морської діяльності

проглядаються зв'язки і з іншими сферами: зовнішньо-та внутрішньополітичною, соціальною, міжнародною, інформаційною, науково-освітньою тощо.

Стратегією національної безпеки України встановлено, що реалізація національних інтересів України можливе тільки на основі сталого розвитку економіки. Тому національні інтереси України в економічній сфері є ключовими. У вирішення економічних проблем країни значний вклад можуть внести господарська діяльність спеціалізованих флотів: транспортного, рибпромислового, науково-дослідного та інших. У цьому зв'язку слід звернути увагу на те, що негативним чинником під час вирішенні проблеми безпеки України є деградація галузей морського транспорту та промислового рибальства, які є головними джерелами зайнятості основної частини населення приморських територій України. Життєвий рівень населення там безпосередньо залежить від морської діяльності, та її криза може стати причиною дестабілізації внутрішньополітичної обстановки.

Система морської діяльності впливає на систему національної безпеки в будь-якій державі. Морська діяльність є набагато важливішою для країни, ніж це зазвичай представляється.

Кількісне визначення та сприяння збільшенню внеску морської діяльності в забезпечення поступального розвитку і безпеки України є однією з важливих задач подальших досліджень по морській проблематиці. Графічна модель системи забезпечення безпеки морської діяльності з включеною в його структуру тривимірною моделлю системи національної морської діяльності в сукупності є уніфікованою концептуальною моделлю системи забезпечення безпеки морської діяльності.

Така модель придатна для формалізованих і, отже, порівнянних між собою на великих відрізках часу і стосовно різних видів і напрямків морської діяльності, оцінювання стану цієї діяльності і динаміки зміни її змісту, спрямованості, інших параметрів у цілому і по частинах;

а також для прогнозування окремих напрямів і видів діяльності та їх можливих наслідків (рис. 2).

Обраний підхід дозволяє в принципі доповнити запропоновані варіанти моделі будь-яким числом напрямів морської діяльності, а також кількістю цілей цієї діяльності і її регіональних, галузевих та інших компонентів.

Крім того, запропонований підхід до побудови такої моделі досить універсальний і може виявитися корисним для порівняльного вивчення морської діяльності України та інших країн — реальних і потенційних конкурентів України на окремих напрямках цієї діяльності, а також для виявлення цінного зарубіжного досвіду в справі організації і програмованого розвитку морської діяльності. Інакше кажучи, модель допускає її розвиток.

Запропонована модель також показує, що забезпечення безпеки морської діяльності є складною великою системою, моделювання якої передбачає врахування безлічі чинників географічного, економічного, політичного і військового характеру.

Її підсистеми і елементи пов'язані між собою, а функціонування залежить головним чином від стану сектора економіки, що забезпечує підтримання, оновлення, поповнення сил і засобів спеціалізованих флотів, суднобудівної і судноремонтної промисловості, морського приладобудування, виробництва морської техніки і озброєння, гідротехнічного будівництва, нафтопереробної промисловості, а також морської спеціальної освіти.

Функціонування всієї цієї системи також суттєво залежить від державного управління, регулювання та координації діяльності спеціалізованих флотів.

Ефективність такої системи може оцінюватися за критеріями, які враховують ступінь просування та захисту національних інтересів України на морі. Ними можуть виступати інтегровані кількісні показники:

показники, що оцінюють діяльність інститутів влади України;

показники, що відображають здатність ВМС у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України захистити від ймовірного противника: сухопутну територію країни з морських напрямів, внутрішні води і територіальне море, а також повітряного простору над ними, дно зазначених акваторій та їхні надра, суверенні права у ВМЕЗ та на континентальному шельфі, свободи відкритого моря тощо;

показники, що враховують ступінь реалізації державою за допомогою використання спеціалізованих флотів України:

суверенних прав в її ВМЕЗ по: розвідці, розробці і збереженні природних ресурсів; управління цими ресурсами; виробництву енергії шляхом використання води, течій і вітру; створенню і використанню штучних островів, установок і споруд; морським науковим дослідженням і збереженню морського середовища;

суверенних прав на континентальному шельфі з розвідки та розробки його ресурсів;

прав України у відкритому морі на: свободу судноплавства; свободу польотів; свободу прокладати підводні кабелі і трубопроводи; свободу рибальства; свободу наукових досліджень.

Такий підхід до проведення системних досліджень проблем забезпечення безпеки морської діяльності України дає поштовх для розвитку теоретичних основ національної морської політики.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримані результати показують, що система національної морської діяльності безпосередньо пов'язана з цілим рядом найважливіших державних функціональних систем і має суттєвий вплив на систему національної безпеки.

Запропоновані моделі вже на такому рівні деталізації дозволяють проводити аналіз забезпечення національної безпеки України в досліджуваній сфері, а також готувати обгрунтовані пропозиції щодо формування ефективної національної морської політики та конкурентоспроможності морської діяльності, вдосконалення публічного управління забезпеченням її національної безпеки.

Перспективним у межах заявленої наукової проблематики є науково-практичне розроблення проекту Стратегічної концепції морської безпеки України.

Література:

1. Ломоносова О.Е., Ломоносов Д.А., Надточій І.І. Морська діяльність: сутність, особливості та види. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. Одеський національний економічний університет. 2015. № 56 (1). С. 229—238.

2. Парсяк В. Виды морской хозяйственной деятельности. Судостроение и морская инфраструктура. 2017. № 2 (8). С. 141—151.

3. Филипенко А.О., Баришнікова В.В., Степанова К.В. Щодо стратегічних пріоритетів реалізації потенціалу України як морської держави: аналітична доповідь. Одеса: Фенікс, 2012.

4. Парсяк В. Морська економіка як чинник піднесення країни Економіст. 2014. № 5. С. 3—5.

5. Волосюк М.В., Вдовиченко Л.Ю. Функціональна структура морегосподарського комплексу України. URL: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/>

123456789/2155/Volosuk_Vdovychenko3.pdf (Дата звернення 6.06.19).

6. Трунін К.С. Структурування морегосподарського комплексу України. Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування. 2014. № 1. С. 120—125.

7. Бакуменко В.Д. Державно-управлінські рішення: Навчальний посібник. Київ: ВПЦ АМУ, 2011. 444 с.

8. Чала Н.Д. Державне управління економічним розвитком України в глобальному просторі. Вид-во: ТОВ "Аграр Медіа Груп", Київ, 2012. 284 с.

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права: міжнар. документ від 03.06.1999 р. №995_057. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (Дата звернення 6.06.19).

10. Постанова Кабінету міністрів України: Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року від 18 грудня 2018 р. №1108. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku> (Дата звернення 6.06.19).

References:

1. Lomonosova, O. E. Lomonosov, D. A. and Nadtochij, I. I. (2015), "Naval activity: nature, features and species", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen': zb. nauk. prats'*. Odes'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet, vol. 56 (1), pp. 229—238.

2. Parsjak, V. (2017), "Types of marine economic activities", *Sudostroenie i morskaja infrastruktura*, vol. 2(8), pp. 141—151.

3. Fylypenko, A. O. Baryshnikova, V. V. and Stepanova, K. V. (2012), *Schodo stratehichnykh priorytetiv realizatsii potentsialu Ukrainy iak mors'koi derzhavy: analitychna dopovid'* [Regarding the strategic priorities of implementing the potential of Ukraine as a naval state: an analytical report], *Feniks, Odesca, Ukraine*.

4. Parsiak, V. (2014), "Marine economy as a factor in the rise of the country", *Ekonomist*, vol. 5, pp. 3—5.

5. Volosyuk, M. V. and Vdovychenko, L. Yu. (2016), "Functional structure of the seagoing complex of Ukraine", available at: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2155/Volosuk_Vdovychenko3.pdf (Accessed 06 June 2019).

6. Trunin, K. S. (2014), "Structure of the sea complex", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu korablobuduvannia*, vol. 1, pp. 120—125.

7. Bakumenko, V. D. (2011), *Derzhavno-upravlins'ki rishennia* [Government-management decisions], *VPTs AMU, Kyiv, Ukraine*.

8. Chala, N. D. (2012), *Derzhavne upravlinnia ekonomichnym rozvytkom Ukrainy v hlobal'nomu prostori* [Public administration of economic development of Ukraine in the global space], *Vyd-vo: TOV "Ahrar Media Hrup", Kyiv, Ukraine*.

9. United Nations (1999), "Convention on the Sea Law", https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (Accessed 06 June 2019).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On amendments to the Marine Doctrine of Ukraine for the period up to 2035", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057/page (Accessed 06 June 2019).

Стаття надійшла до редакції 16.07.2019 р.

Ю. М. Семенова,
аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування
ORCID ID: 0000-0001-7805-6213

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.14.77

ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Y. Semenova,
postgraduate student, National University of Water and Environmental Engineering

ECOLOGICAL INSURANCE IN CONTEXT OF WATER RESOURCES USE STATE REGULATION

У статті визначається проблематика державного регулювання напряму екологічного страхування як одного з інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання раціонального природокористування, зокрема водокористування. Було враховано передумови запровадження системи екологічного страхування, розробки та впровадження низки страхових продуктів. Визначено місце екологічного страхування у загальній системі страхування України. Враховано міжнародний досвід використання страхового інструменту для раціоналізації водокористування в Україні.

Проаналізовано чинний страховий продукт захисту цивільної відповідальності об'єктів 1, 2 та 3 рівнів небезпечності та визначено слабкі сторони цього продукту. Проаналізовано низку перспективних напрямів розвитку екологічного страхування на основі існуючого механізму та завдань економічної політики у галузі раціонального водокористування. Визначено оптимальний напрям, який враховує розвиток ринку страхових послуг у галузі довготривалого екологічного страхування. Такий сценарій передбачає функціонування як угод обов'язкового цивільного страхування, так і добровільних страхових угод і координується з програмами розвитку страхового ринку, створеними НБУ та українською федерацією ubezpieczeń. Визначено, що страхові продукти сучасного українського ринку страхування можуть стати передумовами створення новітніх продуктів у системі екологічного страхування.

The article deals with the problems of state regulation of the ecological insurance sector as one of the instruments of the organizational and economic mechanism of state regulation of rational nature management, in particular water use. The preconditions for the introduction of the environmental insurance system, the development and implementation of a number of insurance products were taken into account. The place of ecological insurance in the general insurance system of Ukraine is determined. The international experience of using the insurance instrument for rationalizing water use in Ukraine is taken into account.

The active insurance product for the protection of civil liability of objects 1, 2 and 3 levels of danger was analyzed and the weaknesses of the given product were determined. A number of perspective directions of development of ecological insurance on the basis of the existing mechanism and tasks of economic policy in the field of rational water use are analyzed. The optimal direction, which takes into account the development of the insurance services market in the field of long-term environmental insurance, is determined. This scenario implies the functioning of both compulsory civil insurance and voluntary insurance contracts and is coordinated with the insurance market development programs established by the NBU and the Ukrainian federation of insurance. It is determined that insurance products of the modern Ukrainian insurance market can become the prerequisites for the creation of the newest products in the system of environmental insurance.

The increase in the amount of losses incurred by water resources aims at prompt recovery of such losses for the adoption of appropriate environmental decisions regarding both the restoration

of the water fund and the compensation of individuals and entities affected by critical water pollution. It is logical to include the component of water resources in the system of environmental insurance by increasing the list of environmental risks.

Ключові слова: екологічне страхування, водокористування, державне регулювання.

Key words: ecological insurance, water resources use, decentralization, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державне регулювання екологічного страхування спирається на доволі слабку законодавчу базу, що пов'язане із цілковитою нерозвиненістю цього напрямку як одного з інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання природокористування загалом і зокрема водокористування. Ключовим завданням державного регулювання такого сектору є сприяння імплементації страхових продуктів екологічного страхування в сучасну економіку України, що відповідає базовим стратегіям розвитку страхового ринку у найближчі роки. Попри таку відповідність, ініціювання створення таких страхових продуктів не відбувається, тому зазначене завдання цілком знаходиться у полі державного регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями та проблематикою страхування займалися науковці у галузі економіки та юриспруденції. З точки зору механізмів державного управління, це питання є недостатньо дослідженим. Проблематику впровадження нових страхових продуктів (у рамках нашого дослідження — продуктів, пов'язаних з покриттям страхових ризиків щодо природокористування), досліджували науковці Лютий І.О., Журавка О.С., Бочкарева Т.О. [8; 10]. Праці вказаних науковців розглянуто у процесі розгляду теоретичних аспектів розвитку ринку страхування у даній статті.

Науковці зосереджуються на питаннях розвитку страхового ринку у контексті економічних процесів, проте практична реалізація завдання вирішення проблем раціонального водокористування у потребує подальшого вдосконалення державного регулювання на пряму екологічного страхування та подальших наукових досліджень у даному секторі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є формування напрямів державного регулювання розвитку ринку надання послуг екологічного страхування для вирішення базових проблем раціонального водокористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи, що екологічне страхування є одним з регулятивних факторів системи раціонального природокористування, дієвий регулятивний механізм у сфері природокористування враховує поточну проблематику розвитку страхового ринку в Україні загалом і сектору екологічного страхування зокрема. За нормами законодавства, екологічне страхування передбачає відшкодування збитків, яких зазнає страховик, тобто, фактич-

но, суб'єкт природокористування, і відшкодування збитків, завданих третім особам внаслідок діяльності страховика.

Міжнародний страховий досвід у зазначеному сегменті базується на страхуванні довкілля, яке може постраждати внаслідок екологічних катастроф і здійснюється за правилами, передбаченими для страхування майна. Зростання обсягів збитків, яких зазнають водні ресурси, ставить на меті питання швидкого відшкодування таких збитків для прийняття відповідних екологічних рішень, що стосується як відновлення водного фонду, так і відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, постраждалим внаслідок критичних забруднень води. Логічним є включення складової водних ресурсів у систему екологічного страхування шляхом збільшення переліку екологічних ризиків. Моделювання розвитку ринку екологічного страхування в у контексті державного регулювання передбачає врахування декількох можливих стратегій.

Державою розроблялась модель обов'язкового екологічного страхування шляхом прийняття Закону України про екологічне страхування [1], що враховує відшкодування третім особам внаслідок аварії або пожежі на об'єкті підвищеної небезпеки, хоча не враховує питання сталого розвитку, а також не виконує функцій, економічного інструменту раціоналізації водокористування. Зокрема цей закон не враховує сегмент більшості водокористувачів, які не є об'єктами підвищеної небезпеки. Страхова сума за даним сценарієм, розрахована станом на 2002 рік, становила для групи об'єктів 1 категорії небезпеки — 11560000 гривень; для груп об'єктів 2 категорії небезпеки — 4046000 гривень; для груп об'єктів 3 категорії небезпеки — 2601000 гривень. Страхова виплата на відшкодування шкоди, заподіяної природним ресурсам, становила 30% страхової суми — відповідно 3468000 грн у випадку аварії на об'єкті першої категорії небезпеки. Співвідношення страхових платежів до сумарних інвестицій, необхідних для безпечного функціонування гідротехнічних споруд, доводить неефективність даного виду страхування щодо водоохоронної діяльності. Водночас ліміти на страхові виплати, встановлювані страховиками, не влаштовують підприємства-забруднювачі. Окрім того, процедура відшкодування не передбачає виплат у разі порушення підприємством поточного законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища. З іншого боку, включення питань водоохоронної безпеки до страхової угоди дозволить страхувальнику коригувати виплати, базуючись на розслідуванні природоохоронної діяльності підприємства, і покласти частину фінансової відповідальності за заподіяну шкоду на страховика, регулюючи розмір франшизи. Розвиток страхового ринку у сегменті екологічного страхування повинен виконувати інвестиційні та контрольні функції [2; 3].

Ідея створення фондів запобіжних заходів для спрямування страхових ресурсів на технічне обладнання для попередження критичних ситуацій, пов'язаних із водокористуванням та водопостачанням, демонструє більшу відповідність до завдань ефективного функціонування ринку екологічного страхування. Структура активів страхових компаній, визначених відповідно до статті 31 Закону України "Про страхування" [4], для представлення страхових резервів станом на 31.12.2017 становила:

- 12 238,2 млн грн (або 33,9% від загального обсягу активів) активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами), що на 709,6 млн грн (або на 6,2%) більше, ніж попереднього року. Водночас обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами) на поточних рахунках в іноземній валюті зменшився на 293,7 млн грн (або на 14,1%) і становив 1 793,3 млн грн проти 2 087,0 млн грн станом на 31.12.2016;

- 6 653,6 млн грн (або 18,4% від загального обсягу активів) активів, дозволених для представлення акціями (на 16,5% менше у порівнянні у попереднім роком);

- 6 572,1 млн грн (або 18,2% від загального обсягу активів) активів, дозволених для представлення цінними паперами, що емітуються державою;

- 4 054,5 млн грн (або 11,2% від загального обсягу активів) активів, дозволених для представлення правами вимог до перестраховиків;

- 2 757,4 млн грн (або 7,6% від загального обсягу активів) активів, дозволених для представлення грошовими коштами на поточних рахунках.

Водночас, основним джерелом фінансування заходів, пов'язаних із попередженням виникнення надзвичайних ситуацій, а також подолання їх наслідків, є національний прибуток, натомість сегмент страхування тільки розвивається. За результатами аналізу статистичних даних, запропоновано диверсифікувати джерела поповнення резервів страхових фондів, включивши такі варіанти:

- засоби державного, регіональних та місцевих бюджетів;

- засоби державних позабюджетних екологічних фондів;

- власні засоби суб'єктів господарства, створені з метою самострахування;

- внески у страхові компанії.

Поточна система екологічного страхування передбачає віднесення даного виду страхування до категорії нерухомого майна (майнового страхування), хоча безпосередньо пов'язане із відшкодуванням збитків за умови виникнення забруднень навколишнього природного середовища [5]. Низька фінансова місткість страхового ринку України призводить до перестрахування в іноземних компаніях [6]. Станом на 2017 рік за договорами перестрахування ризиків українські страхові компанії сплатили частку страхових премій у розмірі 18333,6 млн грн перестраховикам-нерезидентам (3396,2 млн грн) та перестраховикам-резидентам — 14937,4 млн грн. Частка сплачених коштів перестраховикам за кордон знизилась на 14,3% у порівнянні з 2016 роком, що свідчить про тенденцію зменшення перестрахування за кордоном. Водночас збільшилась частка резидентів з рівня 68,7% за 2016 рік, до рівня 81,5% за 2017 рік. Від загальної суми сплачених часток страхових премій на перестрахування нерезидентам найбільше сплачено до Швейцарії —

16,9%, Великобританії — 15,5%, Німеччини — 10,3%, Польщі — 9,7%, Австрії — 7,1% та Малайзії — 6,7% [7].

Враховуючи слабку сторону існуючої моделі страхування, у тому числі екологічного страхування — слабку інфраструктуру, що не дозволяє надавати страхувальникам усього спектру пов'язаних зі страхуванням послуг (консультаційних, експертних, маркетингових), потенційно зростає попит на іншу стратегію розвитку ринку екологічного страхування, а саме: сприяння конкурентному середовищу між страховим та банківським бізнесом [7]. Така стратегія передбачає три варіанти розподілу ресурсів [8]:

- перевага у страхових компаній (на прикладі Великобританії);

- перевага банківського сектору і заощадження коштів на банківських рахунках для використання у сегменті водохоронної діяльності та відшкодування збитків, завданих навколишньому природному середовищу у формі штрафів;

- єдиний конгломерат банківського та страхового сектору, що передбачає створення кредитних продуктів з урахуванням екологічного страхування.

Водночас конкуренція у банківській сфері вимагає створення максимально лояльних депозитних продуктів, що суперечить стратегії залучення екологічного страхування у дані продукти (у випадку добровільного страхування). Низька мотиваційна складова щодо екологічного напрямку в Україні ставить страховий сектор на друге місце після банківського, оскільки розміщення активів на банківських рахунках дає більшу варіативність їхнього використання [9]. Оптимальним є створення низки страхових продуктів як альтернативи обов'язкового цивільного страхування шкоди, заподіяної третім особам внаслідок настання страхових випадків за приміром страхування від техногенних, фактично, екологічних, збитків [10]. Ефективність даного виду страхування стосовно підвищення економічної відповідальності за негативні екологічні ситуації доводить досвід країн західної Європи та США. Перевагою такого страхування для страхувальника є механізм, що передбачає як відшкодування шкоди, заподіяної населенню, а також збитків, заподіяних їх майну, так і шкоди, завданої власне навколишньому середовищу (природним ресурсам). У випадку настання критичної техногенної ситуації (аварії), підприємство сплачує штраф державі і водночас отримує компенсацію від страхової компанії. Така стратегія передбачає державну підтримку підприємствам, які не можуть залучати достатню кількість коштів для придбання страхового покриття можливих збитків. У такому випадку уряд функціонує як перестраховальник: частину страхового внеску підприємство сплачує державі, і у випадку настання страхового випадку держава компенсує частку, на яку страхова виплата перевищує наданий страховою компанією ліміт. Проте недосконалість системи екологічної експертизи створює проблематику коректної виплати страхувальнику. У такому випадку повинна діяти єдина структура екологічної експертизи, прийнята як для страхових компаній, так і у контексті державного регулювання страхових ризиків [11]. Основою забезпечення механізму страхування можуть стати зміни до порядку надання ліцензій. Зазначена стратегія передбачає створення продукту: страхування за ризиком забруднення, що ставить завдання ретельного підбору критеріїв даної страхової програми і, відповідно, виділення даного ризику в окрему програму. Довготривала перспектива передбачає перехід від короткострокового до довгострокового еколо-

гічного страхування, що у найбільшій мірі відповідає стратегії сталого розвитку процесів державного регулювання раціонального водокористування.

Сучасна практика екологічного страхування в Україні пропонує угоди обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру. До таких об'єктів водогосподарських комплексів відносяться гідротехнічні споруди 1, 2 і 3-го класів. Угода такого зразка включає такі фактори:

- вид господарської діяльності;
- категорію об'єкту підвищеної небезпеки;
- кількісний та якісний склад небезпечних речовин на об'єкті страхувальника;
- технологічні процеси, пов'язані із небезпечними речовинами;
- відстань об'єкту до населених пунктів, до земель еколого-господарського значення та водних об'єктів;
- рік введення об'єкту в експлуатацію та проектний строк експлуатації;
- наявність або відсутність охорони об'єкту підвищеної небезпеки;
- наявність інших угод страхування щодо об'єкту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, усі передбачені напрями розвитку страхового ринку стосовно екологічного страхування знаходяться у полі регулятивного впливу держави. Оптимальною базою для створення нових страхових продуктів є готові продукти страхового ринку України, які є достатньо розвиненими, функціональними та інтегрованими у сучасну економіку України. Очікувані ефекти від екологічного страхування полягають у фінансовій стабілізації; зростанні виробництва, орієнтованого на раціональне природокористування; підвищенні інвестиційної привабливості страхувальників; зменшенні відрахувань у державу внаслідок штрафів, перевищень лімітів, забруднення водних ресурсів, а також соціальних відрахувань; підвищенні екологічності товарів та зменшенні їх водомісткості; стимулюванні вторинного водокористування та запровадженні замкнутих циклів водокористування.

Література:

1. Проект Закону про екологічне страхування. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1046&skl=5
2. Вовчак О.Д. Страхування: навч. пос. / О.Д. Вовчак. — Львів: "Новий Світ — 2000", 2006. — 480 с.
3. Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 260 с.
4. Закон України "Про страхування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: rada.gov.ua
5. Корнілова О.М. Статистична оцінка ринку страхових послуг України / О.М. Корнілова, Ю.В. Буршитіна // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету. Серія: Економіка, 2012. — № 3 (6) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: vestnikdnu.com.ua
6. Обуховська К. Страховий ринок України у повній мірі потрапив під вплив економічної та політичної кризи

/ К. Обуховська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrinsurance.com.ua/

7. Статистика страхового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://forinsurer.com/stat>

8. Лютий І.О. Страхові компанії у розбудові фінансового ринку України / І. Лютий // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2006. — № 81/82. — С. 24—26.

9. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 512 с.

10. Журавка О.С., Бочкарева Т.О. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України [Текст] / О.С. Журавка // Економіка. Фінанси. Право. — 2015. — № 6/1. — С. 57—65.

11. Statistical Yearbook of German Insurance 2015 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.en.gdv.de/wp-content/uploads/2015/11/Statistical_Yearbook_2015.pdf

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "Draft Law on Environmental Insurance", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1046&skl=5 (Accessed: 15 July 2019).
 2. Vovchak, O. D. (2006), Strakhuvannia [Insurance], Novyy Svit, Lviv, Ukraine.
 3. Basovskiy, L. E. (2003), Prognozuvannia i planuvannia v umovah rynku [Forecasting and planning in market conditions], Infra-M, Moscow, Russia.
 4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed: 15 July 2019).
 5. Kornilova, O. M. (2012), Statystychna otsinka rynku strahovykh poslug Ukrainy [Statistical estimation of the insurance services market in Ukraine], Ekonomika, Dnipro, Ukraine.
 6. Obukhovs'ka K. (2015), "The Ukrainian insurance market was fully hit by the economic and political crisis", available at: www.ukrinsurance.com.ua (Accessed: 15 July 2019).
 7. forinsurer.com (2019), "Statistics of the insurance market of Ukraine", available at: <https://forinsurer.com/stat> (Accessed: 13 June 2019).
 8. Liutyi, I. O. (2006), "Insurance companies in the development of the financial market of Ukraine", Herald of Kyiv national university of Ukraine by T. Shevchenko, vol. 81/82, pp. 24—26.
 9. Kovalev, V. V. (2000), Finansovyi analiz: Upravleniye kapitalom. Vybory investitsiy. Analiz otchetnosti [Financial Analysis: Capital Management. Choose investment. Reporting analysis], Finances and Statistic, Moscow, Russia.
 10. Zhuravka, O. S. and Bochkariova, T. O. (2015), "Financial security of the modern insurance market of Ukraine", Economy. Finance. Law., vol. 6/1, pp. 57—65.
 11. German Insurance Association (GDV) (2015), "Statistical Yearbook of German Insurance 2015", available at: http://www.en.gdv.de/wp-content/uploads/2015/11/Statistical_Yearbook_2015.pdf (Accessed: 14 July 2019).
- Стаття надійшла до редакції 16.07.2019 р.*